

Sari Rimpiläinen

KAIKKI ERILAISIA, KAIKKI SAMANARVOISIA

Erityisliikunnan tapaustutkimus Jyväskylässä

Liikuntasuunnittelun ja -hallinnon

Pro gradu -tutkielma

Kesä 2000

Liikunnan sosiaalitieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Liikunnan sosiaalitieteiden laitos / liikunta- ja terveystieteiden tiedekunta

RIMPILÄINEN, SARI: Kaikki erilaisia, kaikki samanarvoisia
Erityisliikunnan tapaustutkimus Jyväskylässä

Pro gradu -tutkielma, 107 s., 3 liitesivua
Liikuntasuunnittelu ja -hallinto 2000

Liikunta-alan ammattilaiset aloittivat 1970-luvulla keskustelun erityisryhmien tasa-arvosta. Liikuntalaki, komiteamietinnöt, neuvottelupäivät ja kokeiluprojektit toivat paljon tietoa ja keinoja erityisliikunnan palvelujen järjestämiseksi, mutta paljon puhuttu tasa-arvo ei kaikesta huolimatta ole vieläkään toteutunut erityisryhmien liikunnassa. Mitä erityisryhmien tasa-arvolla oikein tarkoitetaan ja miten sitä voitaisiin toteuttaa käytännön liikuntaelämässä? Liikuntakulttuurin tämän hetken haasteena on päästä käsitteistä käytäntöön ja termeistä toimintaan erityisryhmien liikunnallisen tasa-arvon toteuttamisessa.

Tässä tutkimuksessa selvitettiin oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon toteutumista käytännön erityisliikuntatoiminnassa. Tutkimuksen lähtökohtina olivat Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria sekä erityisliikuntapalvelujen eri osapuolten näkemykset ja kokemukset tasa-arvosta. Tutkimuskohteeksi valittiin Jyväskylässä järjestetyt erityisliikuntapalvelut. Tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden toteutumista erityisryhmien liikunnassa tarkasteltiin kolmesta eri näkökulmasta. Tutkimuksessa olivat mukana erityisliikkujat, ryhmien ohjaajat sekä palveluista päättävä taho. Keskeisimmät tutkimusongelmat rakentuivat erityisliikunnan tasa-arvon määrittelyyn, oikeudenmukaisuuden käsittämisen ja erityisliikkujien kokemusten ympärille.

Aineisto kerättiin kyselylomakkeen ja haastattelujen avulla. Kyselylomakkeella selvitettiin liikunnan harrastamisen esteitä sekä kohtelun, mahdollisuuksien ja lopputuloksen tasa-arvon kokemista. Avoimissa vastauksissa erityisliikkujat saivat antaa vapaasti palautetta erityisliikunnan palveluista. Haastateltavia tutkimukseen valittiin yhteensä kuusi, joista kolme oli erityisliikkujia, kaksi ohjaajaa ja yksi päättäjätasolta. Haastattelujen pääasiallinen aihe oli erityisryhmien tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus eri tahojen näkökulmista. Keskustelua käytiin myös tasa-arvon kehittämisestä ja Jyväskylässä järjestetystä erityisryhmien liikunnasta: vahvuuksista, heikkouksista, kehittämisen kohteista ja tulevaisuudesta.

Päätulokset oli jaettavissa kvantitatiiviseen myönteisyyteen ja kvalitatiiviseen kriittisyyteen. Kyselylomakkeella saadut tulokset kertoivat erityisliikkujien kokevan itsensä tasa-arvoisiksi muiden liikunnan harrastajien kanssa, ja palvelujen järjestetyn hyvin sekä tarpeita vastaavalla tavalla. Haastattelujen avulla saatiin selvästi kriittisempää ja yksityiskohtaisempaa palautetta. Eniten erityisliikkujat kaipasivat vaikutusmahdollisuuksia palvelujen laadun, sisällön ja määrän suhteen. Muita Jyväskylän haasteita olivat avustajien määrän lisääminen, tiedotuksen ja yhteistyön parantaminen ja liikuntapaikkojen peruskorjaaminen.

Avainsanat: erityisryhmien liikunta, erityisliikunta, oikeudenmukaisuus, tasa-arvo

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOUNI ON ERILAINEN	6
2 VAMMAISURHEILUSTA ERITYISLIIKUNTAAN	11
2.1 Alkujuuret	11
2.2 Vammainen urheilija – ristiriitainen sanapari	14
2.3 1960-luvun edistysaskeleet	15
2.4 Liikuntalain aika	18
2.5 Työnjaosta yhteistyöhön	23
2.6 ”Hyvinvointia liikunnasta – liikuntaa kaikille”	26
2.7 Uusi vuosituhat, uudet haasteet	31
3 JYVÄSKYLÄN LIIKUNTATOIMEN HISTORIAA	33
3.1 Varhaisvaiheet	33
3.2 Erityisliikunta alkaa	37
3.3 Tutkimus- ja kokeiluprojektit	41
4 ERITYISLIIKUNNAN TAVOITTEET HYVINVOINTIVALTIOSSA ...	44
4.1 Erityisryhmien liikunta	46
4.2 Oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo	49

5 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	52
5.1 Mahdollisuuksien ja osallistumisen tasa-arvo	53
5.2 Kohtelun tasa-arvo	55
5.3 Oikeudenmukaisuus ja lopputuloksen tasa-arvo	56
6 KÄSITTEISTÄ KÄYTÄNTÖÖN, TERMEISTÄ TOIMINTAAN	61
6.1 Tutkimusmenetelmät ja metodologiset ratkaisut	62
7 TULOKSET	70
7.1 Esteistä huolimatta liikutaan	73
7.2 Vaikutusmahdollisuuksia kaivataan	75
7.3 ”Todella myös henkisesti virkistävää!”	79
7.4 ”Erityisliikkujalle liikunta on yhtä tärkeää kuin happi, ruoka ja lepo”	82
7.4.1 Koettu tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus	82
7.4.2 Jyväskylän haasteet	88
8 ERITYISLIIKKUJAT TUTKIMUSKOHTENA	94
LÄHTEET	99
LIITTEET	

ABSTRACT

Equality in sports for special groups has been a topic of debate for many decades. In Finland a development of societal equality began in the 1970s and forced people to pay more attention to the sporting needs of women, children, elderly and other special groups. These needs have been divided into equal opportunities and fair treatment in producing sport services. In this classification equal opportunities refers to an individual's possibilities to act and make choices in society. Fair treatment emphasizes an interaction that is based on special groups' autonomy and human rights. The crisis of the Finnish welfare state has forced governmental power to prioritize the sport services, among others, and the special groups have been the ones suffering most from the resulting consequences.

This research paper focuses on determining the relation of equality, justice and the special groups in Finnish physical culture. John Rawls' Justice Theory was used as a theoretical background, interpreted from the special groups' point of view. Justice Theory presents an idea of unequal distribution of social and financial resources in order to guarantee the welfare of the disadvantaged citizens. According to the theory, self-respect and self-esteem are two of the most wanted things by all people in a society. This study was conducted to better understand how people in special groups experience equality and justice. Normalization, integration and empowerment as means for increasing equality and justice were also discussed.

The research was carried out in the City of Jyväskylä. The data was gathered from various sources by using both qualitative and quantitative methods. An interesting perspective to the study was accomplished by interviewing the authorities and the groups' instructors. Central sources of information were the individuals and their families who use the special sport services organized by the municipality.

An exciting difference between the qualitative and the quantitative results was that the interviews brought a much more critical aspect on the experienced equality and the special sport services. The questionnaire described the individuals in different special groups satisfied with the opportunities and the services offered. The results showed that the special groups' needs and expectations were sufficiently fulfilled and they felt themselves equal regarding sporting services. The interviews showed that special groups wanted to participate more in the decision making process and planning of the special sport services. The challenges to the City of Jyväskylä were to increase the amount of assistants, coordinate and distribute information better and build and renovate the sport facilities to be more suitable for special groups.

Key words: equality, justice, sport for special groups

1 JOUNI ON ERILAINEN

Sinikka odotti toista lastaan. Elettiin 1960-luvun loppua, jolloin monilapsiset perheet olivat tavallisia ja toista lastaan odottavaa äitiä pidettiin aloittelevana synnyttäjänä. Sinikka epäili jonkin olevan vinossa raskauden edetessä. Mitään varmaa hän ei epäilyksensä tueksi pystynyt sanomaan, mutta hänen mielestään lapsi liikkui huomattavasti vähemmän kuin ensimmäinen lapsi raskauden samassa vaiheessa. Vauva ilmoitti olemassaolostaan ja hyvinvoinnistaan harvoin ja tämä huolestutti tulevaa äitiä. Viimeinen raskausskuukausi tuntui todistavan Sinikan epäilyt todeksi, sillä supistukset seurasivat toisiaan usean viikon ajan. Kätilö kuittasi epäilyt kokemattomuuteen viitaten, olihan tämä vasta Sinikan toinen lapsi. "Kaikki kuuluu asiaan", oli kätilön varma vastaus. Kuukauden odottelun jälkeen synnytys alkoi todenteolla ja Jouni syntyi Kiviojan perheen toisena lapsena joulukuun lopussa vuonna 1969.

Jounin syntymän jälkeen kaikki näytti päällisin puolin olevan kunnossa ja vastasyntyneelle annettiin yhdeksän pistettä. Henkilökunnalle selvisi kuitenkin hyvin pian, että kaikki ei ollut kunnossa ja Jouni sijoitettiin happikaappiin. Kävi ilmi, että Jouni oli raskauden aikana kärsinyt hapenpuutteesta, josta myös supistukset olivat johtuneet. Sinikalle asiasta ei kiireessä keritty kertomaan ja hän odotteli kummissaan, kun lasta ei tuotu syömään. Lopulta Sinikalta tultiin kysymään nimeä hätäkastetta varten. Sinikka ei osannut epäillä mitään vakavaa, vaan luuli sen kuuluvan tavalliseen menettelyyn eikä ajatellut asiasta sen enempää. Viimein Sinikkaa pyydettiin katsomaan vauvaa. "Kiviojan rouva, tulkaa kattomaan, sitä lähtään viemään, se lähtee nyt viimesen keran". Järkytys oli suuri, sillä Sinikalle ei oltu kertaakaan mainittu, että kyse olisi jostakin näin vakavasta. Lääkärit puhuivat rintakehän laajentumisesta, mutta mitään enempää ei tuoreille vanhemmille kerrottu. Sinikka lähti estelyistä huolimatta Jounin perään toiseen sairaalaan selvittämään, mikä oli vialla. Valkotakkinen kandidaatti totesi suoralta kädeltä, että vauva oli kuuro-mykkä-sokea, eikä todennäköisesti eläisi kauaa. Vanhemmat yrittivät toipua suurimmasta järkytyksestä ja hiljalleen heille alkoi selvitä, että koko heidän elämänsä oli muuttumassa. Helppoa ei tulisi olemaan, sen he ymmärsivät heti. Suurin huoli oli kuitenkin Jounin jäämisestä henkiin. Sairaus ja vammat siirtyivät taustalle ja muuttuivat pieniksi asioiksi lapsen kuoleman rinnalla.

Jouni pääsi kotiin tammikuun 24. päivä, noin neljä viikkoa syntymänsä jälkeen. Sinikka ja Arvi olivat käyneet kuukauden ajan joka päivä katsomassa Jounia, eteiskopista lasin takaa. Jounin vanhemman veljen, kaksivuotiaan Mikan, ei sallittu tulevan yläkertaan katsomaan pikkuveljeään. Koska vanhempien piti mennä katsomaan vauvaa yhdessä 'ramppaamisen välttämiseksi', joutui Mika jäämään yksin sairaalan aulaan odottamaan vanhempiaan. Mikalle olikin suuri yllätys kun vanhemmat tammikuun lopussa ilmestyivät alakertaan vauvan kanssa, lääkäri oli päättänyt laskea Jounin kotiin. Sinikka ja Arvi eivät olleet osanneet varautua lääkärien yhtäkkiseen päätökseen päästää Jouni kotiin, eivätkä he niin ollen olleet varanneet vauvanvaatteita mukaansa. Autossa sattui olemaan juuri kaupasta ostettu makuupussi, ja siihen Jouni käärittiin kotimatkan ajaksi sairaalan vaatteissa ja vaipoissa.

Mikan ihmetyksellä ei tuntunut olevan loppua. Hän istui päivittäin monta tuntia seuraten uuden tulokkaan ilmeitä ja kuunnellen Jounin hengitystä. Mika tiesi heti alusta asti, että Jouni ei ollut terve. Hän tuijotti pikkuveljeään, jonka hengitys korisi äänihuulten halvaantumisen takia. Joka tapauksessa Mika - isoveli - oli ylpeä ja otettu, että vauva oli vihdoinkin kotona.

Kiviojan perheeltä meni aikaa sopeutumisessa uuteen perheenjäsenen ja Jounin poikkeaviin ominaisuuksiin. Asioita ei helpottanut seitsemän kertaa vuodessa vaivannut keuhkokuume jälkitauteineen. Ne päivät olivat harvassa, kun Jouni oli terve ja hän pystyi olemaan perheen paijattavana. Sinikka ja Arvi olivat päättäneet hoitaa Jounia itse lääkärien estelyistä huolimatta. Heidän mielestään Jounin oli paras olla kotona rakastavien ihmisten ympäröimänä. Lääkäreiden mukaan Sinikka ja Arvi olivat lapsensa kehityksen jarruina. Ystäväpiirin tuki olisi ollut vammaisen lapsen vanhemmille tärkeää, mutta ystävät ja tuttavat alkoivat yksi kerrallaan vetäytyä Sinikan ja Arvin seurasta. Tämä loukkasi heitä syvästi samoin kuin naapurien ajattelemattomat kommentit. He kuuluivat monta kertaa naapureiden toivovan Jounin kuolemaa ja hänen pääsemistään eroon kärsimyksistään. Mutta mitäpä ystävätkään tällaisessa tilanteessa olisivat osanneet sanoa? Ei ollut sanoja, jotka olisivat vakuuttaneet Sinikan ja Arvin lapsensa hyväksymisestä – sanat eivät ilmaisseet samoja asioita kuin ilmeet ja eleet ihmisten kohdatessa Jounin.

Oulussa aloitettiin lääkintävoimistelu, johon kuului kerran viikossa uimatuokio pienessä diakonissalaitoksen lämminvesialtaassa. Yhdeksänkuinen Jouni nukkui jumpatessaan, hän pani silmänsä kiinni altaalle saavuttaessa, nukahti ja heräsi pois lähtiessä - monille autistisille lapsille tyypillinen reaktio. Ohjattu vesiliikunta aloitettiin kaksivuotiaana ja kaikkien yllätykseksi poika nautti siitä suunnattomasti. Enää ei ollut puhuttakaan torkkujen ottamisesta uintituntien aikaan. Jouni oppi jopa uimaan itsenäisesti diakonissalaitoksen pienessä altaassa. Muutto Jyväskylään, uuteen ja vieraaseen ympäristöön, aiheutti kuitenkin taantumisen Jounin liikuntainnostukseen. Sinikka ja Arvi eivät olleet valmiita luovuttamaan, vaan toivoivat Jounin kehityksen menevän eteenpäin näkövammaisten kouluun pääsyn ja tehokkaamman kuntoutuksen myötä.

Vanhemmille oli suuri takaisku, ettei Jounia kaiken vaivannäön jälkeen hyväksytykään Jyväskylän näkövammaisten kouluun. Elettiin 1970-luvun puolta väliä, eikä integraatiosta ollut vielä tietoaakaan. Jounia ei kelpuutettu kouluun, koska 'vaippapyllyt' olisivat antaneet huonon kuvan koulun imagosta. Vanhemmat etsivät vaihtoehtoisia ratkaisuja. Fysioterapia aloitettiin heti perheen muutettua paikkakunnalle ja Jouni kävi kerran viikossa kaupungin päiväkerhossa. Kerhon tarkoitus oli lähinnä viettää aikaa yhdessä, joten liikunnallisesti kerhosta ei ollut Jounille hyötyä. Perhe pyrki omin päin olemaan aktiivinen ja järjestämään yhteisiä liikuntatuokioita. Kävelyjen ongelmana oli perässä seuraava noin kolmenkymmenen lapsen lauma, jota naapurin erikoinen poika suuresti kiinnosti. Kävelyistä muodostui rangaistusretkiä nautinnon sijaan, sillä Jouni kuuli ja ymmärsi ihmisten tökeröt kommentit ympärillään. Jouni lähti kävelyille jalkaa polkien ja karjuen, yrittäen saada ihmisiä vaikenemaan ja jättämään hänet rauhaan.

Päivittäin saadut töykeät kommentit saivat Jounin ahdistumaan ja halu ulkoilla uhkasi loppua kokonaan. Sinikka yritti korjata tilannetta monin tavoin ja löysi viimein keinon, joka teipsi. Hän kertoi Jounille, ettei ajattelemattomien ihmisten kommenteista kannattanut välittää, sillä nämä olivat paljon pahemmalla tavalla vammaisia kuin hän oli – he olivat tunnevammaisia. Vaikka Jouni ei pystynyt kommunikoiden ilmaisemaan ymmärtävänsä, mistä Sinikka puhui, hänen olemuksensa ja tapansa sanoivat enemmän kuin mitkään sanat. Siitä lähtien Jouni käveli ulkona kuin kuningas, pää pystyssä, korvaansa lotkauttamatta pisteliäille huomautuksille.

Jounin ollessa kaksitoistavuotias Jyväskylässä aloitettiin ohjattu erityisryhmien liikunta. Vaikeavammaisten vesijumppa oli ainoa ryhmä, jossa Jouni oli mukana, sillä avustajien puutteessa osallistumista muihin liikuntaryhmiin ei voitu järjestää. Sinikka tarjoutui itse avustajaksi, mutta ehdotus torjuttiin. Ryhmien sanottiin olevan lapsen itsenäistymistä varten ja vanhempien läsnäolon vaikeuttavan henkilökunnan työtä. Sinikka alkoi selvittää asiaa pohjiaan myöten ja lopulta hänelle ilmoitettiin tylysti, että Jouni ei voinut tulla uimaryhmään rumuutensa takia. Tämä sai suuttuneen Sinikan soittamaan liikuntatoimenjohtajalle ja kysymään, minkälaiset kauneuskriteerit kaupungin uimahalliin mahtoi olla. Lopulta Jounille järjestyi paikka uintiryhmässä, mutta Sinikka oli huolestunut muiden ryhmäläisten reaktioista. Autistisena lapsena Jouni vaistosi herkästi ihmisten suhtautumisen. Uimaan kuitenkin lähdettiin, koska se oli Jounin fyysisen kehityksen kannalta olennaista ja koska se oli yksi pojan suurimmista ilon lähteistä.

Sinikka ja Arvi olivat hoitaneet Jounia kotona alusta lähtien. Lääkärit eivät suhtautuneet kotihoitoon myönteisesti, vaan painostivat Sinikkaa ja Arvia laittamaan Jouni laitokseen edes puoleksi vuodeksi. Lopulta vanhemmat taipuivat kolmen kuukauden koeaikaan. Vajaan kolmen laitosten kuukauden aikana Jounilta meni istumakyky ja hän vajosi syvemmälle autismiin. Hän oli hyvin ahdistunut ja lopulta hoitajien oli pakko kehottaa Sinikkaa ja Arvia viemään Jouni kotiin. Sen jälkeen perheen elämä ja lomamatkaretket järjestettiin niin, että Jouni pystyi niihin täysiarvoisesti osallistumaan.

Liikuntapalveluihin osallistuminen muuttui helpommaksi 1990-luvulle tultaessa. Sinikka lähti opiskelemaan neljäksi vuodeksi ja sinä aikana Jounilla oli puolen vuoden välein vaihtuva täysipäiväinen avustaja. Sinikka ja Arvi huomasivat vähitellen, että Jounin liikuntataidot alkoivat heiketä. He seurasivat tilannetta löytääkseen syyn motoristen taitojen huonontumiseen ja havaitsivat sen johtuvan avustajien suuresta vaihtuvuudesta. Luottamus syntyi ajan kanssa ja siinä vaiheessa kun Jouni oli oppinut tuntemaan avustajansa tarpeeksi hyvin edistyäkseen, avustaja vaihtui. Vesijumppaan Sinikka hälytettiin monta kertaa koululta avustamaan, koska tilapäiset avustajat eivät olleet tulleet paikalle. Usein häntä kehoitettiin ottamaan ystävänsäkin mukaan. Tilapäisavustajat eivät tulleet ajatelleeksi, että heidän poissaolonsa takia uimarit piti lähettää takaisin hoitokoteihin vaatteita riisumatta, vaikka monet heistä olivat odottaneet uintituntia viikon verran. Useimmille kerran viikossa oleva vesijumppa oli ainoa mahdollisuus liikuntaan

taloudellisten resurssien puutteessa. Lopulta Sinikka päätti ruveta itse Jounin täysiaikaiseksi avustajaksi.

Sinikka toimi aktiivisesti yrittäen saada muita vastaavanlaisia perheitä mukaan liikuntatoimintaan. Kaupungin järjestämän liikuntatoiminnan laadun ja määrän suunnitteluun hän olisi ollut halukas ottamaan osaa ja kertomaan ajatuksistaan ohjaajille; mutta pelkäsi sen vaikuttavan liialliselta arvostelulta ohjaajia kohtaan. Pieni varovaisuus vallitsi uimaryhmässä puolin ja toisin. Sinikka koki järjestelyt aluksi hyvin kaavoihin kangistuneiksi ja jäykiksi periaatteella "ota tai jätä". Jyväskylän uimahallin, Aalto Alvarin, rakentaminen ja avoimuuden lisääntyminen vuosien saatossa ovat Sinikan mielestä olleet suurimpia kehityksen eteenpäin viejiä. Tiedon lisääntyminen ja julkisuus ovat saaneet aikaan muutoksia ihmisten asennoitumisessa, mutta muutos on tapahtunut hyvin hitaasti.

Sinikka huomasi ajan kuluessa, että ihmisten kauhistelu ja ihmettely väheni. Heidät tunnettiin naapurustossa ja uimahallilla, mutta yleisöä riitti silti liikuntaharrastusten parissa. Sinikka yritti saada Jounia liikuntakerhoon, mutta monivammaisuus esti osallistumisen kaikkiin muihin ryhmiin paitsi vesijumppaan. Perhe oli kuitenkin itse aktiivinen ja järjesti muun muassa vammaisratsastusta omatoimisesti. Tämän lisäksi Jounilla oli fysioterapia ja päivittäiset lenkit isän kanssa. Hyvä vaihe on kestänyt viimeiset neljä vuotta, toimintaa on liiankin kanssa. (Sinikka Kivioja 28.3.2000).

Jouni on yksi Jyväskylän aktiivisista erityisliikunnan harrastajista. Kolmenkymmenen vuoden aikana Jounin äiti on kokenut erityisryhmien tasa-arvon kehityksen hyvin henkilökohtaisella tasolla ja ollut osaltaan muokkaamassa asenteita suvaitsevampaan suuntaan. Nyt Sinikka voi hyvillä mielin todeta olevansa tyytyväinen erityisliikuntapalveluihin, mutta luonnollisesti kehittämistä toiminnan suhteen edelleen riittää. Lue, pohdi ja kritisoi, mitä erityisryhmien tasa-arvolla tarkoitetaan, miten erityisliikkujat itse kokevat tasa-arvon ja mitä haasteita erityisliikunta luo liikuntakulttuurille.

2 VAMMAISURHEILUSTA ERITYISLIIKUNTAAN

”Todellinen tasa-arvo lähtee asenteesta. Se on ymmärrystä toisen ihmisen ainutlaatuisuudesta; auttaa huomaamaan erilaisen, mutta yhtä arvokkaan elämäkokemuksen. Sen avulla oppii näkemään erilaisten kasvojen takana samoista rakennusaineista tehdyn ihmisen. Sen avulla oppii ymmärtämään, että me kaikki olemme jonkun toisen silmissä erilaisia” (Huovinen 1998, 111).

2.1 Alkujuuret

Vuosisatojen kuluessa näkemykset fyysisen harjoittelun vaikutuksista ihmisen hyvinvointiin ovat vaihdelleet suuresti. Vanhojen kulttuurikansojen - kiinalaisten, kreikkalaisten, roomalaisten ja egyptiläisten - keskuudessa harjoittelu ilmeni erilaisina ulkoilmassa tehtyinä liikesarjoina ja asentoina. Niillä hoidettiin mitä moninaisimpia sairauksia tippurista sydänvikoihin. 1300-luvulla anatomia ja fysiologia alkoivat erottua vanhoista perinteistä omiksi lääketieteellisiksi osa-alueikseen. Seurauksena oli uusien hoitomenetelmien syntyminen ja sairaanhoidon kehittyminen tieteellisempään suuntaan. (Löfman 1993, 1-14).

Tiedemiehet ja lääkärit olivat kehittäneet menettelytapoja sairauksien hoitoon kunkin aikakauden näkemysten mukaisesti. Eri tieteenalojen tutkimustulokset ovat selkeyttäneet tekniikoiden teoreettista perustaa ja luoneet pohjan lääkintävoimistelun kehittymiselle. Ruotsissa 1700-luvun lopulla alkunsa saanutta lingiläistä sairausvoimistelua käytettiin vaivojen lieventämiseen, sairauksien parantamiseen ja tuntuipa sillä olleen myös jonkinlainen ennaltaehkäisevä merkitys. Sairausvoimistelu miellettiin lähinnä terveiden ihmisten sielun ja ruumiin vahvistamiseen tähtääväksi toiminnaksi, vaikka sillä saatettiin etsiä parannuskeinoa johonkin ”taudilliseen tilaan” tai ”epämuodostukseen”. Toinen huomionarvoinen voimistelusuuntaus syntyi Saksassa. Tämän liikunta-aatteen painotus oli enemmän sotilasvoimistelun ja pedagogiikan puolella. Molemmat suuntaukset toimivat pohjana suomalaisen lääkintävoimistelun synnyssä 1800-luvulla. (Talvitie 1991, 1-12).

Suomen koululiikunnan käynnistämiseksi tehtiin 1800-luvun alkupuolella useita aloitteita. Niissä liikunnan merkitystä korostettiin sairauksien parantajana sekä koulunuorisoa uhkaavan fyysisen rappeutumisen estäjänä. Koulu-uudistuksen innokkaimpia kannattajia olivat oppisivistyneistöön kuuluvat eli ylin virkamieskunta ja aatelisto - juuri näiden yhteiskuntaluokkien jälkeläiset kuluttivat alkeisoppilaitosten penkkejä. Ensimmäisenä kouluvoimistelun aloittamisessa lähti liikkeelle lääketieteen professori-Israël Hwasser vuonna 1829. Pian hänen jälkeensä ruotsalainen upseeri ja miekkailumestari Gustaf Mauritz Pauli anoi myös lupaa saada aloittaa yleisön ja opiskelevan nuorison voimisteluharjoitukset. Kummatkin korostivat voimakkaasti voimistelun terveydenhoidollista merkitystä. Vuonna 1834 Aleksanterin yliopistolle Helsinkiin perustettiin maan ensimmäinen voimistelulaitos. (Ilmanen 1982, 39-47).

Karl Gustaf Göös toimi Hwasserin ja Paulin ohella aktiivisena koululiikunnan puolesta-puhujana. Hänet palkattiin ensimmäiseksi voimistelunopettajaksi Jyväskylän seminaariin vuonna 1863. Göös julkaisi ”Muutamia sanoja koulujemme voimistelusta ja ehdotuksen tarkoituksenmukaisemmaksi järjestämiseksi” -teoksen, jolla hän tuli luoneeksi voimistelunopettajien koulutussuunnitelman. Göösin merkittävin saavutus liikuntakasvatuksen alalla oli hänen vuonna 1868 julkaisemansa ”Voimistelun Harjoitus-Oppi”, joka säilyi vuosikymmenien ajan ensimmäisenä suomenkielisenä liikuntaoppaana. (Wuolio 1970, 16-38; Wuolio 1982, 41-49).

Viktor Heikel nimitettiin vuonna 1875 Aleksanterin yliopiston voimistelulaitoksen yliopettajan virkaan. Heikel oli lukuisilla ulkomaanmatkoillaan perehtynyt huolellisesti liikuntakasvatukseen alaan ja ryhtyi heti kohentamaan suomalaisen voimistelulaitoksen asemaa. Heikel sekä yliopiston miekkailunopettaja Wilhelm Bergholm esittivät vuonna 1879 aloitteen voimistelunopettajien koulutuksen aloittamisesta. Asiaa pohtinut komitea totesi vuonna 1882 Keisarillisen julistuksen myötä, että voimistelu oli saatava pakolliseksi aineeksi kaikkiin Suomen oppilaitoksiin. Kouluihin asetettiin yhtäläinen opetusohjelma ja tämän lisäksi aloitettiin ”sairausvoimistelun” tai ”lääkitysvoimistelun” nimellä kulkenut liikunnanopettajakoulutus. Koululiikunnan vauhdittaja toimi myös yleinen asevelvollisuuslaki, jota silmällä pitäen poikien liikuntatunnit suunniteltiin. (Ilmanen 1982, 55-88; Wuolio 1982, 29-63).

Yliopiston voimistelulaitoksen opetusohjelmaa suunnittelemaan asetettiin komitea vuonna 1892. Yksi komitean keskeisimmistä pohdinnan aiheista olivat liikunnalliset erityisryhmät. Komitea katsoi erityisliikunnan käsittävän vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten liikunnan harrastamisen. Mietinnön lopputuloksessa korostettiin erityisryhmien tasa-arvoa ja tähdennettiin liikunnan terveydellistä merkitystä näille ryhmille. Tasa-arvon nimissä liikunnanopettajilta vaadittiin perustiedot myös erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden ohjauksesta. Vuonna 1894 voimaanastunut reformi oli merkittävä askel maamme liikuntakasvatukselle. Sillä virallistettiin kaikille voimistelunopettajiksi aikoville kolmivuotinen koulutus sekä opetusohjelmaan kuuluva laaja sairausvoimistelukurssi. Myöhemmin ”lääkitysvoimistelusta” tuli pakollinen aine liikunnanopettajien koulutukseen. (Ilmanen 1982, 55-88; Wuolio 1982, 29-63).

Vuosisadan alun kilpa- ja huippu-urheilun voimakas läpimurto ja menestyksen myötä virinnyt urheiluseuratoiminta saivat aikaan urheiluopistoissa aloitetun liikunnanohjaajakoulutuksen. Suomalaisten upea kisamenestys vuoden 1912 olympialaisissa Tukholmassa lisäsi urheiluvoittoisen liikuntakasvatusajattelun suosiota. Urheilulääketieteen sekä liikuntatieteen tutkimukset innostivat liikunta-alan ihmisiä enemmän kuin voimistelun opettaminen, ja lääkitysvoimistelun opintolinja alkoi potea opiskelijapulaa. Vuoden 1929 voimistelulaitoksen asetuksella lääkitysvoimistelun opettajien määrää vähennettiin, sillä sen katsottiin sopivan paremmin sairaaloihin. Opiskelijamäärän pienentyminen johti lopulta koulutuksen päättymiseen 1930-40-lukujen taitteessa. (Ilmanen 1982, 111-173).

Aktiivinen kilpaurheilutoiminta edesauttoi myös vammaisurheilun käynnistymistä. Pioneerityön aloitti berliiniläinen kuulovammaisten urheiluseura vuonna 1888. Suomalainen liikuntakulttuuri seurasi saksalaisten viitoittamaa tietä ja maahamme perustettiin lukuisia vammaisten urheiluseuroja ja -järjestöjä heti vuosisadan vaihteen jälkeen. Ensimmäisenä toimeen tarttuivat kuulovammaiset vuonna 1904 ja ulkomailta saadun mallin mukaisesti valtakunnallinen Kuurojen Urheiluliitto syntyi 1920-luvulla. Useiden paikkakuntien kuurojenyhdistykset perustivat omia urheiluseurojaan ja Suomi alkoi ottaa osaa nelivuositain järjestettyihin Kuurojen maailmankisoihin 1920-luvulla. (Myllykoski ja Vasara 1989).

2.2 Vammaisen urheilija – ristiriitainen sanapari

Erityisryhmien kilpaurheilulla oli menestyksen tavoittelua syvempi aatteellinen sisältö. Urheilevat vammaiset ja liikuntaesteiset halusivat osoittaa olevansa niin ruumiillisesti kuin henkisestikin terveiden kunnioituksen arvoisia ja yhteiskuntakelpoisia vammastaan huolimatta. Ne erityisryhmiin kuuluvat, joiden vamma häiritsi nimenomaan liikkumista, jäivät julkisen urheilutoiminnan ulkopuolelle aina toisen maailmansodan päättymiseen asti. Sitä ennen vammaisten urheilua pidettiin suuren yleisön joukossa epäesteettisenä eikä urheilun katsottu kuuluvan - ajan kielenkäytön mukaisesti - sokeain ja raajarikkojen elämänalueeseen. Vammaisten kohdalla fyysisyys torjuttiin ja sen sijaan korostettiin henkisiä arvoja. Kun auttajia ja apuneuvoja alkoi olla tarjolla ja mahdollisuuksia liikunnan harrastamiseen laajemmin käytettävissä, pidettiin tärkeimpänä tavoitteena työstä selviytymistä. Vammaisten oli osoitettava ympäristölleen olevansa tasaveroinen työntekijä ja veronmaksaja ihmisarvon saavuttamiseksi. (Myllykoski ja Vasara 1989).

Sotien jälkeen lääkintävoimistelijakoulutus aloitettiin uudelleen sotavammaisten hoidon ja kuntoutuksen tarpeisiin. Invalidihuoltolaki (1946) sekä muut sosiaalipoliittiset toimet alkoivat muuttaa yleistä asennoitumista vammaisuuteen. Tämä mahdollisti sotavammaisten urheilutoiminnan käynnistymisen. (Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö 1981:44, 3-4). Sotainvalidit olivat nuoria miehiä, joista monet olivat urheilleet ennen sotaa ja sittemmin rintamajoukoissa. Heidän urheiluharrastuksensa hyväksyttiin luontevammin kuin siviilivammaisten ja siitä kerrottiin myös julkisuudessa. Muiden vammaisten sen sijaan katsottiin tekevän itsensä naurettaviksi urheilemalla ja kilpailutoimintaa harrastettiin liittojen sisällä, piilossa suurelta yleisöltä. Yhteiskunnallisten tavoitteiden kannalta vammaisurheilua pidettiin joutavana, lähes haitallisena ajanvietteenä ja sitä kohtaan osoitettiin pitkään ennakkoluuloja ja vieroksuntaa. (Myllykoski ja Vasara 1989).

1950-luvulla vammaisurheilun yhdistämistä muuhun urheiluun ei voitu vielä ajatella. Sanapari ”vammaisen urheilija” oli ristiriitainen, vammaisen sulki pois urheilijan. Omissa porukoissa pitäytyminen oli sekä vammaisille että vammattomille helppo ja turvallinen ratkaisu. Yleisen keskustelun aloittaminen erityisryhmien yhteiskunnallisesta asemasta kesti noin kymmenen vuotta kauemmin kuin Amerikassa ja Länsi-Euroopassa.

Suomessa erityisryhmät esiintyivät julkisuudessa vain harvoin, kun muualla maailmassa vammaisurheilijat olivat näkyvästi esillä eri medioissa. Erityisryhmät muodostivat Suomessa hataran kokonaisuuden selvän vähemmistötietoisuuden ja homogeenisyyden puuttumisen seurauksena. Heillä ei ollut vankkaa asemaa valtion holhoavassa vammaispolitiikassa. Vammaisten riippumattomuus ja mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä lisääntyivät vuosikymmenen lopulla teollistumisen ja kaupungistumisen seurauksena. Perusta ja edellytykset tasa-arvon kehittämiseksi muotoutuivat 1960-luvulle tultaessa. (Myllykoski ja Vasara 1989).

2.3 1960-luvun edistysaskeleet

Erityisryhmien liikunta lisättiin liikunnanohjaajien koulutukseen 1960-luvulla. Suomen Liikunnanohjaajat r.y. (SULI) oli perustettu vuonna 1940 ja erityisliikunta sai vuosi vuodelta kasvavaa huomiota sen toiminnassa ja tiedotuksessa. SULI:n toimintaan oli alusta asti kuulunut monipuolisen koulutustoiminnan järjestäminen jäsenilleen. Se aloitti neuvottelupäivien sarjan heti yhdistyksen perustamisvuonna. Neuvottelupäivillä keskusteltiin ajankohtaisista liikunta-alan asioista, muun muassa erityisryhmien liikunnasta. Tiedonkeruuponnistelujensa ansiosta SULI alkoi olla 1960-luvun jälkipuoliskolta lähtien alan kotimaisen kehitystyön kärjessä. Kunnat muodostuivat liikunnanohjaajien suurimmaksi työllistäjäksi ja työnkuvaan kuului toimiminen kuntoliikunnan, testauksen ja erityisliikunnan asiantuntijana. (Klemola 1993, 12-110;161).

Muita 1960-luvulla esiintyneitä yhteiskunnan ja liikuntakulttuurin muutospiirteitä olivat tuotantorakenteen nopea kehitys ja taloudellinen vaurastuminen, väestörakenteen muutos, sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kuntoutuksen laajeneminen, automaatio sekä joukkoliikenteen kehitys. Ne vaikuttivat liikuntakulttuurin laajenemiseen ja organisoidun liikuntaharrastustoiminnan nopeaan lisääntymiseen. Vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja iäkkäiden henkilöiden ohjatun liikuntatoiminnan ja tasa-arvon kehittäminen ja tukeminen nousivat keskusteluissa voimakkaasti esille. (Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö 1981:44, 4-5). Taloudellisen vaurastumisen myötä vammaisurheilua ja erityisliikuntaa voitiin ruveta tukemaan valtion varoin, koska ne palvelivat kuntoutusta ja alensivat kustannuksia sosiaali- ja terveydenhuoltoalalla. Ideologisesti rahallinen tu-

keminen sopi hyvin valtion terveydellisiä näkökohtia korostavaan liikuntapolitiikkaan. (Myllykoski ja Vasara 1989).

Liikuntakulttuuri laajeni voimakkaasti 1960-luvulla. Julkinen liikuntapalveluverkosto kasvoi liikuntatilojen ja kuntoliikuntaharrastuksen määrällisen lisääntymisen myötä. (Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö 1981:44, 5). Vammaisjärjestöille tarjoutui ensi kertaa tilaisuus saada valtion tukea urheilutoiminnalleen. Järjestöt hakivat mallia Suomen vammaisurheilun järjestämiseen muista Pohjoismaista, joissa vammaisurheilulla oli vakiintuneempi asema. Ruotsissa oli päädytty yhteen vammaisten erikoisliittoon, joka liittyi valtakunnalliseen urheiluliittoon ja integroitui siten ainakin organisatorisesti vammattomien urheiluun. Suomessa integraation haittoina olivat järjestöpaljous ja ideologisista syistä jakautunut urheilujärjestökenttä. (Myllykoski ja Vasara 1989).

Liikuntaharrastuksen leviäminen ja tieto liikunnan myönteisistä vaikutuksista synnyttivät koko maan kattavan kuntourheilubuumin. Myös tasavallan presidentti Urho Kekkonen kannusti kuntoviestissään kansaa kulkemaan professori Lauri ”Tahko” Pihkalan osoittamaan suuntaan. Pihkalan toiveena oli kansanurheilun vahvistaminen ja kilpaurheilun jättäminen toisarvoiselle sijalle. (Klemola 1995, 186-190). Vuoden 1967 yleisillä liikuntapoliittisilla neuvottelupäivillä todettiin, että jokaisella kansalaisella oli oltava oikeus ja mahdollisuus urheilun ja liikunnan harjoittamiseen ikään, sukupuoleen, liikkunnallisiin taipumuksiin, varallisuuteen ja asuinpaikkaan katsomatta. Yhteiskunnan tehtäväksi katsottiin entistä monipuolisempien ja eri tarkoituksia toteuttavien urheilu- ja liikuntapalvelujen tarjoaminen. Näin katsottiin tyydytettävän kaikkien väestöryhmien erilaiset liikkunnalliset tarpeet. (Valtion urheiluneuvoston suunnittelujaoston liikuntapoliittinen osamietintö 1969, 10-13).

Urheilujärjestöjen tuki nousi määrällisesti koko 1960-luvun ajan, mutta sen suhteellista osuutta Veikkauksen tuotosta alettiin kaventaa henkisen kulttuurin hyväksi. Liikuntaa koskevaa tutkimusta tehtiin yhä enemmän lääketieteen sekä yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden piirissä. Liikuntapolitiikka irtaantui selkeästi omaksi yhteiskunnalliseksi alueekseen ja liikuntakulttuuri jatkoi eriytymistään, tieteellistymistään ja ammatillistumistaan. Yhteiskuntatieteissä kehitettiin tasa-arvon, demokratian ja oikeudenmukaisen palvelujärjestelmän ajatuksia. Kuntoutuspalvelujärjestelmää ja sosiaalilainsäädäntöä

kehittämällä pyrittiin lisäämään vammaisten henkilöiden yhteiskunnallista tasa-arvoa ja mahdollisuuksia normaaliin elämään. Vammaisuus tai vajaakykyisyys alettiin nähdä yksilön ja yhteiskunnan aiheuttamien rajoitusten ja esteiden välisenä suhteena tai ristiriitana. Yhteiskunnan organisaatiot tuli kehittää sellaisiksi, että vammaisten ja vajaakykyisten tarpeisiin pystyttäisiin vastaamaan. (Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö 1981, 5-6).

Vammaisurheilujärjestöjen yhdistämisestä alettiin keskustella vakavasti vuonna 1968. Yhden voimakkaan liiton etuja moneen pieneen verrattuna pyrittiin tähdentämään, mutta liittojen edustajat pitivät kiinni itsenäisyydestään. Yhteistä katto-organisaatiota kaivattiin lähinnä ulospäin suuntautuvaan järjestötoimintaan, kuten hoitamaan suhteita valtiioon. (Myllykoski ja Vasara 1989).

Ennen 1960-lukua liikuntatieteellisestä tutkimuksesta vastasivat Helsingin yliopiston voimistelulaitos, Työterveyslaitoksen Helsingin osasto sekä Turun yliopiston urheilututkimusasema. Oman sykäyksensä erityisryhmien liikunnalle toi vuonna 1963 Jyväskylän Kasvatusopilliseen korkeakouluun perustettu liikuntakasvatuksen opintosuunta, joka muuttui liikuntatieteelliseksi tiedekunnaksi vuonna 1968. Tiedekunnassa harjoitettiin tutkimusta liikuntabiologian, liikuntapedagogiikan, kansanterveyden ja liikuntasuunnittelun laitoksilla. Jyväskylään vuonna 1972 keskitetyn liikuntatieteellisen tiedekunnan lisäksi alan tutkimusta ryhdyttiin tekemään vuonna 1970 perustetulla Liikunnan ja Kansanterveyden Edistämissäätiön tutkimuslaitoksella. (Wuolio 1982, 172-173).

1960-luvun loppupuolella kansainvälinen kilpaurheilu valtasi monen vammaisurheilijan mielen ja sielun. Esiin nousi keskustelu vammaisurheilun ideologiasta. Kriitikoiden mukaan kilpailun tuoksinassa oli unohdettu vammautuneen kuntouttaminen ja retkahdettu eliittiurheiluun. Kalevi Heinilä oli yksi tunnetuimmista kriitikoista. Hän luonnehti urheilussa vallitsevaa ajattelutapaa darwinistiseksi. Näkemys korosti suoritusten, nationalismin ja voiton tuoman tyydytyksen tärkeyttä. Vastakkainen urheilukäsitys oli Heinilän mukaan humaani tai ihmiskeskeinen, jolle oli tyypillistä leikkimielinen liikkuminen omaksi iloksi, kuntoilun vuoksi ja omien edellytysten mukaan. (Heinilä 1974, 21-25).

2.4 Liikuntalain aika

Käytännön toimintaan liittyviä aloitteita erityisliikunnan kehittämiseksi alkoi ilmestyä 1970-luvun alkupuolella. Keskeisimpiä keskustelun käynnistäjiä vammaisliikunnan asemasta oli vuonna 1933 perustettu Liikuntatieteellinen Seura. Se vaati periaateohjelmassaan yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa ja pyrki niiden edistämiseen. Liikuntatieteellinen Seura järjesti ensimmäisen erityisryhmien liikuntaseminaarin vuonna 1969. Se kokosi kymmenien eri organisaatioiden erityisryhmien liikunnasta kiinnostuneet edustajat yhteen, urheilun keskusjärjestöistä kuntien ja valtionhallinnon virkamiehiin. (Myllykoski ja Vasara 1989, 53).

Liikuntaseminaarissa todettiin kuntien erityisryhmien liikunnan olevan alkutekijöissään. Ongelmia oli erityisesti tiedon jakamisen, rahoituksen ja tehtäväjaon osa-alueilla. Asioita selvittämään opetusministeriö asetti toimikuntia, joista merkittävimmäksi nousi kuntien liikuntatoimien yhtenäistä lainsäädäntöä kartoittanut liikuntalakikomitea. (Myllykoski ja Vasara 1989). Seminaarin kehittämisehdotuksissa tuotiin esille liikunnan myönteinen merkitys terveyden parantajana, säilyttäjänä ja sairauksien ennaltaehkäisijänä. Lisäksi korostettiin liikunnallisten edellytysten luomista ja palvelujen tarjoamista tasapuolisesti kaikille kansalaisille, vähemmistöjä unohtamatta. (Juppi ja Aunesluoma 1995, 128). Erityisryhmien liikunnan edistämistyössä ryhdyttiin toteuttamaan jo vuosikymmeniä aikaisemmin ajatuksiaan esittäneiden Lauri Pihkalan ja Kalevi Heinilän näkemyksiä.

Keskustelun kohteeksi nousi ajatus liikuntalain säätämisestä. Idea ei ollut uusi. Jo vuonna 1945 asetettu Valtion liikuntakasvatuskomitea oli tehnyt Arvi Heiskasen johdolla uraa uurtavaa työtä lain pohjustamiseksi. Komitean toiminnan lähtökohtina olivat kansanurheilu ja koko liikuntakentän saattaminen yhtenäisen lainsäädännön alaiseksi. Sotavuodet merkitsivät tietynlaista käännekohtaa kunnallispäätäjien ajattelussa. Kaupungeista maaseudun kuntiin levisi ajatus, että kunnan perimmäisenä tarkoituksena ja tehtävänä oli tuottaa asukkailleen heidän tarvitsemiaan palveluja. Joukkoon laskettiin myös kuntalaisten vapaa-ajan harrastuksiin liittyneet liikunta-, kulttuuri- ja nuorisopalvelut. Komitea jätti edistyksellisen mietintönsä vuonna 1947, mutta esityksellä ei vallitsevassa yhteiskuntatilanteessa ollut toteutumismahdollisuuksia. Rahan puute ja komitean va-

semmistolaispainotteinen jäsenistö johtivat aloitteen hautautumiseen arkistoihin. Se kuitenkin kylvi siemenen uudenaikaiseen liikunta-ajatteluun, mutta kului lähes kolme vuosikymmentä ennen kuin uudistukset toteutuivat ja liikuntalaki säädettiin. (Ilmanen 1996, 110-114; Juppi ja Aunesluoma 1995, 63-95).

Liikuntalakikomitean hahmottelema esitys asetti erityisryhmien liikuntapalvelujen järjestämisen kuntien liikuntatoimien vastuulle. Se velvoitti kunnan sosiaali- ja terveystoimen, urheiluseurat ja vammaisjärjestöt toimimaan yhteistyössä käyttökelpoisten ratkaisujen löytämiseksi. Erityisryhmät tuli ottaa huomioon sekä yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa että liikuntapaikkojen ja -laitosten suunnittelussa. Tämän lisäksi erityisliikuntajärjestöille jaetun valtiontuen määrää, samoin kuin erityisryhmien liikunnanohjauksesta vastaavan koulutetun henkilökunnan määrää, tuli lisätä. Komitean erityisliikuntaa koskevat ehdotukset olivat kuitenkin hyvin yleisluontoisia. Se katsoi kokonaisvaltaisen erityisryhmien liikuntaa koskevan suunnitelman tekemisen tarpeelliseksi monitahoisten ja erikoisongelmia sisältävien kysymysten selvittämiseksi. (Liikuntalaki-komitean mietintö 1976:87, 282-382). Varsinainen vastuu erityisliikunnan suunnittelun osalta lykättiin siis tulevaisuuden komiteoiden harteille.

Vuoden 1980 liikuntalain yleisillä säännöksillä pyrittiin lujittamaan erityisryhmien liikunnan asemaa. Niiden mukaan kuntien tuli tarjota liikuntapalveluja niille väestöryhmille, joilla muutoin ei ollut mahdollisuutta saavuttaa liikunnan peruspalveluja (2§). Kunnat pystyivät lukemaan näiden palvelujen järjestämisestä aiheutuvat kustannukset kunnan liikuntatoimen yleisestä toiminnallisesta kehittämisestä aiheutuviin valtionosuuskelpoisiin kustannuksiin. Lain velvoittamana jokaisen kunnan tuli olla mukana luomassa kaikkia kansanosia palvelevaa mahdollisimman kattavaa perusliikuntapaikkojen verkostoa (3§). Liikuntatoimen hallintoa koskevissa säännöksissä liikuntalautakuntien tehtäväksi määrättiin erityisliikuntapalvelujen lisäksi kuljetuspalvelujen järjestäminen liikuntapaikoille ja ulkoilualueille (5§). Kuljetuspalvelujen tuli olla kaikkien kuntalaisten käytettävissä ja niiden täytyi ulottua myös liikuntatoimintaa varten tarvittavien välineiden tai laitteiden kuljetuksiin. (Pekkanen ja Jaarnio 1981, 24-35).

Lain avulla kunnille luotiin mahdollisuuksia edellä mainittujen palvelujen toteuttamiseen. Taloudellista tukea myönnettiin neljään erityisryhmien liikuntatoiminnan kannalta merkittävään kohteeseen (8§). Ensimmäinen koski liikuntatoimenjohtajan, liikuntasihteerin tai liikunnanohjaajan virasta tai yhdistetystä virasta aiheutuvia kuluja, toinen urheiluseurojen toimintaan myönnettyjä avustuskustannuksia, kolmas yleisestä toiminnallisesta kehittämisestä aiheutuvia kustannuksia ja neljäs kuljetuskustannuksia. Valtionosuuskelpoisten seura-avustusten ulkopuolelle kuitenkin jäivät useat vammaisten erityistarpeita varten perustetut yhdistykset, joiden pääasiallinen toiminta oli jokin muu kuin liikuntatoiminta. Kunnat velvoitettiin yleisessä toiminnallisessa kehittämisessä kiinnittämään erityistä huomiota urheiluseurojen liikuntapalvelujen ulkopuolelle jääviin henkilöihin, muun muassa erityisryhmiin. (Pekkanen ja Jaarnio 1981, 45-57).

Muita lainmukaisia avustuskohteita olivat laajojen käyttäjäryhmien tarpeisiin tarkoitettujen liikuntapaikkojen rakentaminen, hankkiminen ja varustaminen (11§). Liikuntajärjestöjen valtionapujärjestelmää voitiin suunnata palvelemaan erityisliikkuja (17§). Perusteluna varojen uudelleen kohdentamiselle oli sosiaalisen toiminnan tärkeys erityisryhmiin kuuluville (19§). Muita liikuntatoiminnan edistämiseksi myönnettyjä avustuksia käytettiin liikuntatieteelliseen suunnittelu- ja tutkimustyöhön sekä muihin liikuntatoimintaa edistäviin tarkoituksiin, joista esimerkkinä mainittiin välineiden hankinta (21§). (Pekkanen ja Jaarnio 1981, 69-105).

Liikuntalain yleinen periaate, jonka mukaan julkinen sektori luo edellytykset ja urheilujärjestöt vastaavat toiminnan järjestämisestä, ei toiminut erityisryhmien liikunnassa. Periaatteen historiallisena taustana oli suomalaisen urheilu- ja liikuntajärjestökentän voimakkuus ja laajuus. Erityisryhmien liikunta muodosti poikkeuksen tähän sääntöön. Urheilu- ja liikuntajärjestöt eivät olleet aikaisemmin järjestäneet liikuntatoimintaa vammaisille, pitkäaikaissairaille tai laitoksissa asuville henkilöille, sillä sen katsottiin kuuluvan kunnan tehtäviin. (Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö 1981:44, 34-35). Laki kuitenkin toimi tiennäyttäjänä erityisryhmien liikunnan tulevien edistysaskelien ottamisessa. Kansainvälisesti harvinaista liikuntalakia pidettiin - ja edelleen pidetään - liikuntapolitiikan vaikuttajien piirissä julkisen liikuntapolitiikan merkittävimpänä yksittäisenä saavutuksena. (Juppi ja Aunesluoma 1995, 95). Vastaavanlaista erityisryhmät

huomioon ottavaa liikuntalainsäädäntöä tai -asetuksia on Euroopan maista vain Tanskassa, Belgiassa ja Islannissa. (Chaker 1999, 60-61).

Liikuntalain lisäksi erityisryhmät otettiin huomioon vuoden 1973 rakennuslaissa ja -asetuksessa. Liikuntaesteisten määrän lisääntymisen ja ikärakenteen muuttumisen katsottiin kasvattaneen onnettomuusriskiä. Pykälän tarkoituksena oli lisätä palvelujen säilytettävyyttä sekä eri väestöryhmiin kohdistuvaa tasa-arvoista kohtelua. Asetuksella turvattiin kaikille tasapuolinen mahdollisuus päästä osalliseksi kuntien tarjoamista liikuntapalveluista sekä käyttää liikuntapaikkoja itsenäisesti hyväksi. (Larma, Hallberg, Jatkola ja Wirilander 1992, 787-789). Liikuntaesteisiksi rakennuslain ja -asetuksen mukaan katsottiin henkilöt, joiden toiminta- tai liikkumiskyky oli iän, vamman tai sairauden takia rajoittunut. Liikuntavammaisten ohella ryhmään luettiin kuuluvaksi myös pikkulapset ja useimmat vanhukset sekä lastenrattaiden, raskaiden tai epä mukavien kantamusten kanssa liikkuvat. Yhteensä liikuntaesteisten määräksi todettiin vuonna 1976 noin 725 000 henkilöä eli runsaat 15 prosenttia väestöstä. (Sanaksenaho & Levón 1976, 9-12).

Vuoteen 1941 saakka liikuntakulttuurin tukemiseen käytettiin valtion yleisiä budjettivaroja. Kyseisestä vuodesta eteenpäin liikuntaan ja urheiluun ryhdyttiin osoittamaan varoja käynnistyneen veikkaustoiminnan tuotosta. Urheilujärjestöt perustivat Oy Tippaustoimisto Ab -nimisen yhtiön huolehtimaan veikkaustoiminnan järjestämisestä ja saivat aikaan vedonlyöntiä koskeneen asetuksen (443/40). Siinä määrättiin veikkauksen nettotuotanto tuloutettavaksi valtiolle ja jaettavaksi edelleen opetusministeriön avustuksina urheilu- ja liikuntakasvatustoimintaan. Sittenkin veikkausvoittovaroista aloitettiin myös muiden kulttuurinalojen avustaminen. Urheilun ja liikunnan osuudeksi jäi reilu kolmasosa. Oy Veikkaus Ab:ksi muuttunut ja valtion omistukseen 1973 siirtynyt laitos myönsi mainittuihin tarkoituksiin varoja veikkaus- ja lottopelien tuotosta. Liikunnalle ja urheilulle myönnettiin avustuksia myös raha-arpajaisten voittovaroista. Tukien saaminen edellytti liikunnan erottamista vammaisjärjestöjen muusta toiminnasta, jossa liikunta oli tärkeässä, mutta ei kuitenkaan keskeisimmässä roolissa. (Pekkanen ja Jaarnio 1981, 108). Tämä johti monien järjestöjen jäämiseen valtionapujen ulkopuolelle. Valtionapu ulottui erityisryhmien liikuntatoimintaan vain marginaalisesti ja vammaisliikun-

tajärjestöjen vuosittainen avustus jäi alle puoleen miljoonaan markkaan. (Erityisryhmi-
en liikunta 2000 -toimikunnan mietintö 1996:15, 28).

Suomessa tehtiin noin 30 tutkimusta vuosien 1969-1982 aikana pitkäaikaissairaiden,
vanhusten ja vammaisten liikunnasta. Nimenomaan vammaisiin keskittyneitä tutkimuk-
sia oli vain kymmenkunta, joten teoreettinen tietopohja ei seisonut kovin vankalla pe-
rustalla. (Myllykoski ja Vasara 1989). Liikuntatieteellinen Seura toteutti ensimmäisen
kunnallisen erityisliikunnan kokeiluprojektin vuosina 1977-1979. Kokeilukuntina olivat
Jyväskylä, Hyvinkää ja Mäntsälä. Projektin tausta-ajatuksena olivat ihmiskeskeisyys,
liikuntapalvelujen tarpeen kiistattomuus, liikunnan positiiviset arvot, mahdollisuus
käyttää olemassa olevia järjestelmiä sekä suhteellisen pienellä panoksella saatu mah-
dollisimman suuri hyöty. Käytännössä kokeilun avulla pyrittiin löytämään toiminta-
muotoja, joiden kautta erityisryhmiin kuuluvat voisivat liikuntaa hyväksikäyttäen integ-
roitua paikkakuntansa normaalipalveluihin. Toisaalta normaalipalveluja pyrittiin
muuntamaan erityisryhmille paremmin soveltuviksi. (Erityisryhmien liikunta 1979).

Tapahtuneesta kehityksestä huolimatta valtakunnallisen liikuntahallinnon katsottiin
kiinnittäneen erityisryhmien liikuntaan riittämättömästi huomiota. Tämä kävi ilmi lähes
kaikista liikunnan hallinnonalan komiteamietinnöissä, kuten liikuntalakikomitean, ui-
mahallitoimikunnan, liikuntapaikkatoimikunnan sekä liikunta- ja urheilulääketieteelli-
sen toiminnan kehittämistoimikunnan mietinnöissä. Erityisryhmien liikuntaa ja sen
edellyttämiä toimenpiteitä ei oltu otettu huomioon valtakunnallisen liikuntapolitiikan ja
-suunnittelun toteuttamisessa. Suurimpia toimintaa ehkäisseitä tai haitanneita tekijöitä
olivat tietojen ja ohjeiden puute, epäselvä työnjako, puutteelliset liikuntatilat sekä vä-
häinen kiinnostus erityisliikuntaa kohtaan. Liikuntalaki toi kuitenkin enemmän mahdol-
lisuuksia ja velvollisuuksia erityisryhmien liikunnan järjestämiseen. Osansa vammaisten
liikunnallisten olojen parantumiseen toi vuonna 1972 voimaan astunut kansanterveysla-
ki, jolla vahvistettiin terveydenhuollon ennaltaehkäisevän työn merkitys. (Erityisryhmi-
en liikuntatoimikunnan mietintö 1981:44, 7 ja 36-39).

2.5 Työnjaosta yhteistyöhön

Opetusministeriö asetti monissa esityksissä toivotun toimikunnan selvittämään erityisryhmien liikunnan tilaa ja laatimaan ehdotuksia sen valtakunnalliseksi järjestämiseksi. Toimikunnan mietintö valmistui syyskuussa 1981. Se sisälsi muun muassa ehdotuksen liikunnanohjaajien palkkaamisesta yli 10 000 asukkaan kuntiin erityisryhmien liikunnan turvaamiseksi. Tämä tarkoitti kunnallisen liikuntahallinnon merkityksen kasvua toiminnan järjestämisessä ja suunnittelussa. Ehdotus kirjattiin liikuntalakiin vuonna 1983 ja se merkitsi kunnallisten erityisliikuntapalvelujen muuttumista vapaaharkintaisista lakisääteiksi. Tällä pyrittiin nostamaan liikuntatoimen arvostusta sekä tasoittamaan maaseudun ja kaupunkien liikunnan harrastajien eriarvoisuutta. Opetusministeriöön perustettiin alan kehittämistä johtava virkamiestyöryhmä, joka muuttui myöhemmin erityisryhmien liikunnan neuvottelukunnaksi (1988) ja vuonna 1991 valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaostoksi. (Juppi ja Aunesluoma 1995, 127; Ilmanen 1995, 327).

Liikunnan merkitystä erityisryhmille korostettiin monissa yhteyksissä. Liikunta katsottiin jokaiselle kansalaiselle kuuluvaksi perusoikeudeksi, jota kaikilla tulisi olla mahdollisuus harrastaa. Erityisryhmien liikuntaharrastuksen turvaamisella nähtiin, ei vain vammaisia, vaan myös yhteiskuntaa suuresti hyödyttäviä näkökohtia. Taloudellisia hyötyjä laskettiin saavutettavan laitoshoidon ja sairaalapäivien kulujen vähenemisenä, työhön kuntoutumisen nopeutumisenä sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen ”turhan käytön” loppumisena. Sosiaaliset hyödyt ilmenisivät eristäytymisen vähentymisenä, täysipainoisina ihmissuhteina ja itsekasvatuksena. Liikuntakulttuurin kannalta erityisliikunnan järjestämisen toivottiin lisäävän yhteiskunnan ajamaa demokratian ja tasa-arvon hyvinvointipolitiikkaa. Tämän lisäksi tavoiteltiin liikuntakulttuurin moni-ilmeisyyttä ja monipuolisuutta sekä uusien liikuntamuotojen ja -sovellutusten kehittelyä. (Koivumäki 1981, 7-9).

Erityisryhmiin kuuluvat henkilöt ja heidän edustajansa valtionhallinnon asiantuntijaelimissä pystyivät 1980-luvulla varsin näkyvästi parantamaan erityisryhmien liikunnan asemaa. Erityisryhmien mukaantulo kunnallisten liikuntapalvelujen piiriin oli toisaalta osoitus hyvinvointiyhteiskuntaan kuuluvasta tasa-arvo -ajattelusta sekä yhteiskunnan taloudellisista mahdollisuuksista. Sillä oli vaurautta ulottaa palvelunsa koskemaan myös

pienryhmiä. Kaiken kaikkiaan kunnat sijoittivat liikuntapalvelujen tuottamiseen moninkertaisesti sen, mitä vielä pari vuosikymmentä aikaisemmin. (Juppi ja Aunesluoma 1995, 128; Ilmanen 1995, 327). Vammais- ja erityisliikuntajärjestöjen valtionavustuksia korotettiin 1980-luvun aikana noin puolen miljoonan markan vuosittaisista summista 1990-luvun vaihteen noin viiden miljoonan markan tasolle. Myös liikuntatilojen liikumisesteettömyyteen eli soveltavuuteen vammaisille kansalaisille alettiin kiinnittää huomiota perusrannusmäärärahoihin. (Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietintö 1996:15, 29). Valtio otti vastuun vammaisten liikuntapalvelujen kehittämisestä maksamalla osan erityisryhmien liikunnanohjaajien palkoista ja vammaisyhdistysten urheilumenoista kunnissa. (Myllykoski ja Vasara 1989, 56).

Vammaisurheilujärjestöjen tukeminen ei vastannut integraation periaatetta erikoispalvelujen lakkauttamisesta ja yhdistymisestä muuhun urheiluun. Se oli kuitenkin ainoa keino tavoittaa vammaisurheilijat. Vammaiset olivat muuttaneet urheilunsa tervehenkistä ideologiaa vastaamaan selvemmin vammattomien urheilun ideologiaa ja arvoja. Ideologisesti vammaisurheilu oli integroitunut muuhun urheiluun. Hyväksymistä tavoiteltiin monin tavoin kuten lähettämällä juttuja lehtiin, kutsumalla toimittajia kisoihin ja järjestämällä erilaisia tempauksia. Lyhyellä tähtämellä olisi ollut helpointa vedota yleisön myötätuntoon, mutta se olisi samalla vienyt pohjan tasa-arvon vaatimukselta. ”Raajarikkoja” ei kukaan enää halunnut herättää henkiin. Mieluummin annettiin kuva nuorista urheilijoista, jotka eivät tarvitse sääliä, vaan samat oikeudet ja mahdollisuudet kuin muutkin. (Myllykoski ja Vasara 1989, 57-58).

Liikuntalain oltua voimassa muutaman vuoden tehtiin tutkimus sen todellisista vaikutuksista kunnalliseen liikuntatoimeen. Kuntien liikuntapäätäjät katsoivat lain vaikuttaneen myönteisimmin urheiluseura-avustusten karsumiseen, liikuntatoimen suunnitelmallisuuden ja arvostuksen kasvamiseen, liikuntapaikkarakentamisen lisääntymiseen sekä työnjaon selkiyttämiseen kuntien ja urheiluseurojen välillä. Päätäjät kuitenkin kokivat lakiin kohdistuneiden odotusten olleen liian suuria. Käytännön liikuntatoimintaan, kuntoliikuntaan ja omaehtoiseen liikkumiseen lailla ei näyttänyt olleen suurtakaan merkitystä, vaan sen havaittiin olevan pitkälti perinteiseen liikuntatoimintaan painottunut. Tämä tarkoitti liikuntajärjestöjä ja sitä kautta kilpa- ja huippu-urheilua. (Olin ja Oksio 1986, 35-44).

Alan kansainväliseen toimintaan osallistumista lisättiin UNESCO:n, Euroopan Neuvoston, kansainvälisten vammaisliikuntajärjestöjen sekä alan tutkimusjärjestön IFA-PA:n (International Federation of Adapted Physical Activity) piirissä. Alan oppikirja- ja muuta julkaisutuotantoa ryhdyttiin tukemaan opetusministeriön turvin. Opetusministeri Kaarina Suonion ehdotuksesta Suomi teki aloitteen eurooppalaisen erityisliikunnan peruskirjan laatimisesta. Hanke toteutui 1985-1986 ja ensimmäinen suomenkielinen painos ilmestyi vuonna 1987. (Juppi ja Aunesluoma 1995, 127). Peruskirjassa korostettiin vuonna 1966 Strasbourgissa esille tuotua ”liikuntaa kaikille” –toiminta-ajatusta. 1980-luvun puolivälissä käsite oli jo suhteellisen kulunut, mutta edelleen toteutumaton sanoma liikuntapolitiikassa. Peruskirja sisälsi suosituksia kaikkien jäsenmaiden hallituksille ja järjestöille erityisryhmien liikunnan integraation, koulutuksen, rahoituksen ja tutkimuksen järjestämiseksi. (Erityisryhmien liikunnan eurooppalainen peruskirja 1987).

Kasvaneiden toiminta-avustusten turvin erityisryhmien liikuntaa koskevia koulutusosuuksia alettiin lisätä, ohjaajapulastahan oli puhuttu koko 1970-luvun. Perus- ja erikoistumisjaksoja lisättiin liikunnanohjaajien, liikunnanopettajien sekä fysioterapeuttien koulutusohjelmissa. Vammaisyhdistyksissä järjestettiin kaikille vammaisliikunnasta kiinnostuneille yhteinen koulutuksen perusosa sekä mahdollisuus erikoistua valmentajaksi, vammaisliikunnan ohjaajaksi, tuomariksi tai toimihenkilöksi. Uutta oli myös koulutuksen tarpeen ja tehokkuuden tutkiminen. (Myllykoski ja Vasara 1989, 58-60). Erityisliikunnan kehittämiseksi aloitettiin tiivis yhteistyö liikunta-, sosiaali- ja terveys- sekä koulutoimen kesken. Opetusministeriössä tätä tarkoitusta varten oli valmisteltu erillinen tutkimusohjelma sekä työryhmä, jonka tehtävä oli selvittää vammaisten henkilöiden liikuntaharrastusmahdollisuuksien parantamista ja siihen liittyvää koulutus- ja kurssitoimintaa. (Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietintö 1996:15, 28-29; Vammaisten henkilöiden liikuntatoiminnan edellytyksiä ja -koulutusta käsittelevän työryhmän mietintö 1986).

Vuonna 1981 erityisryhmien liikunnan parissa työskenteli noin 70-80 liikunnanohjaajaa. Tarvittavien käytännön toimien toteuttaminen olisi kuitenkin vaatinut 400 koulutuksen saanutta henkilöä. Suomen liikunnanohjaajien yhdistyksessä (SULI) oltiin pettyneitä vuoden 1981 komiteamietintöön ja sen toteamukseen, että erityisryhmien liikunnan kehittämisessä ei ollut tapahtunut aikaisemmin juuri mitään. Olihan SULI järjestä-

nyt alan keskustelua neuvottelupäivillä vuodesta 1940 lähtien sekä organisoanut kuntoutus- ja koulutuspäiviä yhteistyössä mielisairaaloiden, kehitysvammalaitosten ja liikunta-alan ammattilaisten kanssa vuodesta 1967 alkaen. Vuonna 1987 kaksi SULI:n jäsentä nimitettiin valtioneuvoston toimesta erityisryhmien liikunnan neuvottelukuntaan. (Klemola 1993, 110;147-162).

Vapautuneet rahoitusmarkkinat ja helppo lainaraha kiihottivat 1980-luvun loppupuolen kansantalouden ylikierroksille. Seuraavan vuosikymmenen alussa taloudellisen kasvun vuosista oltiin siirretty talouden alamäkeen. Myös liikuntatoimi joutui monien muiden tahojen tapaan tyytymään supistuviin voimavaroihin kysynnän jatkaessa kasvuaan. Liikuntatoimi joutui entistä enemmän ottamaan toiminnassaan huomioon työttömyyden ja eläkeläistymisen seurauksena kasvavan ihmisjoukon, jolla oli paljon vapaa-aikaa, mutta vain vähän omia taloudellisia resursseja vapaa-aikapalvelujen ostamiseen. Kunnallisella liikuntatoimella oli suorastaan yhteiskunnallinen tilaus järjestää maksuttomia tai huokeita palveluja, mutta menojen karsiminen teki palvelujen tarjoamisen lähes mahdottomaksi. (Juppi ja Aunesluoma 1995, 123; Ilmanen 1995, 310). Oli siis löydettävä uusia toimintamalleja, jotka säästivät yhteiskunnan kustannuksia, mutta turvasivat kaikkien kansalaisten liikunnan edellytykset ja vähintäänkin tyydyttävät liikuntapalvelut. (Puutti 1995, 20).

2.6 ”Hyvinvointia liikunnasta - liikuntaa kaikille”

Vuonna 1990 asetettu Liikuntakomitea määritteli alkaneen vuosikymmenen liikuntapolitiikan tavoitteeksi kansalaisten odotuksia ja tarpeita vastaavien liikuntapalvelujen luomisen. Mietinnössä pohdittiin erityisliikuntapalvelujen asemaa liikuntapalvelujen tarjonnassa. Sen mukaan noin neljänneksessä Suomen kunnista järjestettiin ohjattua liikuntatoimintaa erityisryhmille. Kunnat erosivat toisistaan huomattavasti näiden palvelujen tarjonnassa. Yksi liikuntapoliittisista tavoitteista oli taata kaikille erityisryhmiin kuuluville tasapuoliset mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen. Tämä edellytti liikuntapaikkojen muuttamista erityisryhmille soveltuviksi, kuljetuspalvelujen järjestämistä sekä yhteistyötä alan paikallisten järjestöjen kanssa. Mietinnön mukaan paras tapa huolehtia siitä, että palvelut vastaavat kansalaisten odotuksia ja tarpeita, oli lisätä kansa-

laisten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa liikuntasuunnitteluun heitä itseään koskevissa asioissa. Liikuntapalvelujen käytön aktiivisen seurannan uskottiin lisäävän edellytyksiä saada tietoa väestön eriytyvistä ja muuttuvista odotuksista. Komitea korosti toiminnan järjestämistä niille kansalaisille, joilla ei ollut tähän asti ollut riittävästi mahdollisuuksia liikkua urheiluseuroissa. Näihin lukeutuivat huomattava osa aikuisväestöstä, eläkeläiset sekä niin sanotut liikunnalliset erityisryhmät. (Liikuntakomitea 1990:24, 41-44 ja 189-191).

Ohjatun liikuntaharrastuksen piiriin oltiin saatu 1990-luvulle tullessa lähes 100 000 erityisryhmiin kuuluvaa henkilöä, joista noin 40 000 liikkui kuntien liikuntatoimien ryhmissä, 20 000 sosiaali- ja terveydenhuollon laitoksissa ja loput muiden organisaatioiden liikuntaryhmissä. Vuonna 1990 valtion liikuntamäärärahoista käytettiin 18,5 miljoonaa markkaa eli runsaat 4 prosenttia erityisryhmien liikuntatoimintaan. Alalla toimi kolmisensataa päätoimista työntekijää. (Liikuntatoiminnan kehittäminen sosiaali- ja terveydenhuollon laitoksissa 1990, 3; Vasara 1992, 432). Yliopistollisesta erityisliikunnan opetuksesta vastasi liikuntatieteellinen tiedekunta. Vuonna 1982 liikunnanopettajien opinto-ohjelmaan tuli pakolliseksi erityisryhmien liikunnan kurssi ja vuonna 1991 käynnistettiin 20 opintoviikon erityisliikunnan erikoistumisopintokokonaisuus. Epävirallisesti tämän koulutusohjelman käyneitä kutsuttiin erityisliikunnanopettajiksi. Koulutuksen ohella tiedekunnassa on viimeisten kahden vuosikymmenen aikana valmistunut noin 50 pro gradu -työtä erityisliikunnan alalta. (Rintala 1997, 5).

Valtakunnallisilla erityisliikuntaa käsittelevillä neuvottelupäivillä pohdittiin alan ongelmia ja kehitystä vuosina 1986, 1990, 1994 ja 1998. Läänien liikuntalautakunnat hakivat tuntumaa erityisryhmien liikunnan tarpeisiin ensimmäisillä neuvottelupäivillä Hyvinkäällä 1986. Tarkastelun kohteina olivat liikuntatilojen esteettömyys uudisrakentamis- ja perusparannushankkeissa sekä erityisryhmien liikunnanohjaajien yhteistyö läänien alueilla. (Koivumäki 1986). Liikuntajärjestöistä vain Suomen Kuntourheiluliitto (SKuL), Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitto (SNLL) ja Suomen Ratsastajainliitto tarjosivat harrastusmahdollisuuksia myös erityisryhmiin kuuluville. Koko väestön liikuntatoiveita selvittäneessä tutkimuksessa 42 prosenttia vastanneista toivoi erityisliikunnan järjestämistä. Vammaisjärjestöjen yhdistyminen nähtiin toiminnan laajenemisen edellytyksenä. (Purontakanen 1986, 122-126).

Liikunnan integraation sekä vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden liikuntamahdollisuuksien tasavertaistamisen perustana katsottiin olevan vammais- ja kansanterveysjärjestöjen keskinäisen yhteistyön kehittäminen ja tehostaminen. Hyvinkään neuvottelupäivillä asetettiin tavoitteet vammaisliikuntajärjestöjen liikuntamäärärahan lisäämisestä, vammaisliikunnan avustusperusteiden yhtenäistämistä kunnissa sekä liikuntalautakuntien tuen saamisesta paikallisille vammais- ja kansanterveysyhdistyksille. Järjestöjen paikallisen ja valtakunnallisen tason liikuntatoiminnan todellinen vahvistaminen, integraatio ja kehittäminen edellyttivät vammaisliikuntajärjestöjen ja kansanterveysyhdistysten yhteisen kansallisen sävelen löytymistä. (Toivonen 1996, 9).

Vammaisurheilujärjestöjen yhteistyötoimikunta (VYT) aloitti vammais- ja kansanterveysjärjestöjen erityisliikunnan toimialakehittelyn vuonna 1993. Suomen liikuntajärjestöjen rakenneuudistuksen yhteydessä, jossa Suomen Liikunta ja Urheilu ry. syntyi, perustettiin myös Suomen Erityisliikunnan yhdistys (SEY). Yhdistykseen liittyi alkuvaiheessa 18 valtakunnallista erityisryhmien liikuntajärjestöä. SEY:n kautta haluttiin luoda mahdollisimman laaja-alaiset harrastusmahdollisuudet kaikille yhdistyksen jäsenille keskinäisen yhteistyön avulla. Sen toimintaperiaatteisiin kuului kunto- ja harrasteliikunnan sekä jäsenistönsä kilpa- ja huippu-urheilun edistäminen. Erityisryhmien liikunnan yhtenäinen organisointi oli kuitenkin mutkikasta, sillä kaikki alan valtakunnalliset keskusjärjestöt eivät olleet SEY:n jäseniä. Ne eivät myöskään määrittäneet liikuntaa sellaiseksi toimintamuodoksi ja edunvalvonta-alueeksi, jolla olisi järjestön toiminnassa merkitystä ja tavoitteita. (Toivonen 1996, 7-9).

Espoon neuvottelupäivillä 1990 esitettiin kritiikkiä 1990-luvun liikuntapolitiikan linjoja rajanneeseen komiteamietintöön (1990:24). Päivillä todettiin, ettei mietintöä tekemässä ollut yhtään erityisryhmiin kuuluvaa henkilöä. Näin ohitettiin noin miljoonan suomalaisen välitön palaute, josta olisi saattanut olla rakennusainetta mietinnölle. Mietinnön toiminta-ajatus tasa-arvon toteutumisesta katsottiin syrjäytetyn heti alkuunsa. Tämän lisäksi neuvottelupäivillä korostettiin, että kaikkia tasapuolisesti palvelevat erityisryhmien liikuntapalvelut olisi saatava liikuntatoimen normaaleihin palveluihin kuuluvaksi ryhmäksi. Palveluja tarvitsevien itsensä tulisi voida päättää missä määrin ja millaisia palveluja tulisi kehittää parhaan tuloksen aikaansaamiseksi. Mietinnön erityisryhmien

liikuntaa koskevat harvat maininnat havaittiin ylimalkkaisiksi ja selvän liikuntapoliittisen ohjelman puuttuvan kokonaan. (Koivumäki ja Pyykkönen (toim.) 1991).

Jyväskylässä 1994 puhuttivat erityisryhmien liikunnan määrärahat. Suomessa oli jo muutaman vuoden ajan pidetty yhteyttä Euroopan unioniin vammais- ja erityisliikunnan asioissa ja unionin jäsenyys toi välittömästi vuoden 1995 alusta Suomeen sekä rahaa että uusia yhteyksiä erityisliikunnan toteuttamiseksi. (Koivumäki 1995a, 30). Muutokset koskivat määrärahaosuuksien korottamista, sillä Euroopan Yhteisön vammaisliikunnan asiantuntijaraportti esitti tukiosuuden nostamista jopa kymmeneen prosenttiin. Erityisliikunnan rahoituksen nähtiin olevan poikkeuksellisessa asemassa muuhun liikuntatoimintaan verrattuna sellaisten kuljetus-, avustaja- ja apuvälinekulujen takia, joita muun liikunnan piirissä ei ollut. Myös sponsori- ja pääsylipputulosten saaminen oli vaikeampaa verrattuna tavalliseen liikuntatoimintaan. (Koivumäki 1995b, 25). Lisäksi hyvin järjestetyn erityisliikunnan uskottiin tuovan säästöjä sosiaali- ja terveystoimen kuntoutus- ja laitoshoidon menoissa. Kaikki edellä mainitut seikat puolsivat määrärahan nostamista niin valtakunnallisella kuin kunnallisellakin tasolla vähintään viiteen prosenttiin ja tuen säilyttämistä sillä tasolla ainakin 1990-luvun puolivälin vuodet 1995-1997. (Esteittä elämyksiin 1994). Suomen väestöstä viidesosan tarvitsemiin liikuntaharrastuksen erityisjärjestelyihin innostuttiin neuvottelupäivillä vaatimaan viidennestä myös liikunnan rahoitusosuudesta. (Holopainen 1995, 2).

Jyväskylän neuvottelupäivillä tehtiin opetusministeriölle aloite toimikunnan asettamisesta uuden erityisryhmien liikunnan kehittämisohjelman laatimiseksi. Toimikunnan nimittäminen oli perusteltua, sillä edellinen kokonaistarkastelu erityisryhmien liikunnan alueelta oli tehty vuonna 1981 eli viisitoista vuotta aikaisemmin. Liikuntakulttuurissa sekä sen järjestörakenteessa ja taloudellisessa perustassa oli tapahtunut 1990-luvulla huomattavia muutoksia, joiden vaikutusta erityisryhmien liikuntatoimintaan ei oltu kunnolla selvitetty. Erityisryhmien asemaa liikuntakulttuurissa ei vielä nähty tasavertaisena. Oli syytä selvittää, millä toimenpiteillä liikunnan harrastusmahdollisuuksia voitaisiin parantaa niiden henkilöiden osalta, joilla oli vaikeuksia osallistua yleiseen liikuntaan. Toimikunnan työn taustana oli siis se myönteinen kehitys, jonka myötä erityisryhmien liikuntamahdollisuuksia oli viime vuosina huomattavasti lisätty. Toisaalta perustana oli arvio siitä, että liikuntakulttuurimme ei kuitenkaan kyennyt turvaamaan erityis-

ryhmille samanarvoisia toiminta- ja harrastusmahdollisuuksia kuin muille liikunnan harrastajille. (Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietintö 1996:15, 36-38).

Komitean selvityksen mukaan erityisryhmien toiminnan määrällinen kehittäminen jäi kesken monissa kunnissa taloustaantumien alettua 1990-luvun alussa. Mietinnössä ehdotettiin erityisliikunnan tuen nostamista asteittain Jyväskylässäkin ehdotetun viiden prosentin, eli noin 25-30 miljoonan markan, vuositasolle. Keskeisin voimavaroja vaatinut esitys oli erityisliikunnan ohjaajien palkkaaminen niihin yli 10 000 asukkaan kuntiin, joissa kyseistä henkilöä ei vielä ollut. Osa erityisliikunnanohjaajien työpanoksesta oli käytetty muuhun liikunta-alan työhön vähentyneiden ohjausresurssien vuoksi. Monin paikoin myös kuljetus- ja avustajapalveluja oli riittämättömästi. Ehdotus kuntien valti-onosuuksien lisäämisestä oli aiheellinen, sillä kyseessä oli 1980-luvun alkupuolella käynnistetyn liikuntapoliittisen uudistuksen vieminen loppuun. Toinen merkittävä määrärahalisäys koski erityisliikuntajärjestöjen tuen lisäämistä. Perusteluna oli liikunta- sekä kilpa- ja huippu-urheilutoiminnan saattaminen tasavertaiseen asemaan muiden liikuntajärjestöjen vastaavan toiminnan kanssa. Tällä pyrittiin luomaan parempia edellytyksiä myös kansainväliselle yhteistyölle ja integraatiolle. (Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietintö 1996:15, 38-41).

Toimikunnan mielestä liikuntapaikkarakentamisen määrärahasta tuli vuosittain varata 2-5 miljoonaa markkaa liikuntatilojen peruskorjaamiseen vammaisille soveltuviksi. Lähi-liikuntapaikkojen lisäämistä pidettiin tärkeänä ja niiden saattamista liikuntapaikkarakentamisen piiriin suositeltiin. Tämä oli monien erityisryhmiin kuuluvien kannalta ratkaisevan tärkeää, jotta he voisivat osallistua liikuntaan usein ja säännöllisesti, eikä siihen tarvittaisi kalliita kuljetuspalveluja. Suuri osa komitean esittämistä resursseista ehdotettiin osoitettavan nykytasoisien liikuntabudjetin sisältä. Kyse oli tietyn osuuden varaisesta liikunnan eri budjettimomenttien piiristä erityisryhmien liikuntatoimintaa edistäviin tarkoituksiin. (Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietintö 1996:15, 98-101).

Vuoden 1998 Erityisliikunnan IV neuvottelupäiville Helsinkiin kokoontui nelisensataa alan asiantuntijaa pohtimaan vammais- ja muun erityisliikuntatoiminnan tulevia kehityslinjoja. Keskeisimmät haasteet muistuttivat paljolti jo aikaisemmin esillä olleita ai-

heita tasa-arvon toteutumisesta, esteettömästä liikkumisympäristöstä, erityisliikuntajärjestöjen yhteistyöstä, koulutuksen ja tiedotuksen lisäämisestä sekä vammaisten lasten koululiikuntaan osallistumisesta. (Koivumäki 1998, 31-32). Erityisliikunnan neuvottelupäivien aikaansaamaa myönteistä kehitystä voidaan seurata muun muassa niillä esitettyjen suositusten määrästä. Vuoden 1990 Espoon neuvottelupäivillä suosituksia esitettiin parikymmentä, neljä vuotta myöhemmin Jyväskylässä viisikymmentä. Kaikkia ehdotettuja uudistuksia ei luonnollisestikaan olla pystytty toteuttamaan, mutta monien toimeenpanemiseksi tehdään töitä tälläkin hetkellä. Tärkeintä olisi päästä käsitteistä käytännön toimintaan, termeistä toimintaan ja tietoisuuden lisäämiseen. (Rintala 1998, 44).

2.7 Uusi vuosituhat, uudet haasteet

Liikuntalain uudistamista alettiin suunnitella 1990-luvun puolivälissä. Lakia oli aikaisemmin muutettu kahdeksan kertaa sekä liikuntakulttuurin sisällä että liikunnan toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten mukaisesti. Uudistusten tavoitteena oli luoda selkeä ja tavoitteellinen perusta yhteiskunnan toimenpiteille liikunnan edistämiseksi. Liikuntalain ajanmukaistamisen tavoitteena oli tasa-arvon, suvaitsevaisuuden ja monikulttuurisuuden sekä kestävän kehityksen turvaaminen. Toiminnallisena tavoitteena oli liikunnallisen hyvinvointipolitiikan ja tasa-arvon toteuttaminen, jotta mahdollisimman moni voisi harrastaa liikuntaa aktiivisesti ja säännöllisesti omista lähtökohdistaan yhteiskunnallisen tuen turvin. Uutena kohtana lakiin kirjattiin yhteistyövelvoite liikunnan alueella, maininta koski erityisesti erityisliikuntaa. Liikuntapaikkojen peruskorjausratkaisuihin edellytettiin erityisosaamista liikkumis- ja toimintaesteisten huomiointiin ottamiseksi. Erityisryhmien liikuntaa koski myös ehdotus uudesta liikuntatieteellisen tutkimus- ja kehitystyön avustusjärjestelmästä. Sen avulla erityisliikuntaa voitaisiin kehittää paikallistason liikunta- ja urheiluseuroissa toteutettavilla yhteistyöprojekteilla ja kehittämishankkeilla. (Liikuntalain uudistaminen 1997, 1-18).

Kimmo Suomi (1999) ehdotti kansallisen selvityksen tekemistä erityisliikunnan ja liikunnallisen kuntoutuksen suunnittelemiseksi 2000-luvulla. Hänen mukaansa arviointi voisi toimia 1981 ja 1996 valmistuneiden mietintöjen jatkona. Selvityksen tavoitteena

tulisi olla erityisliikunnan tasa-arvopolitiikan kytkeminen valtakunnalliseen liikuntapolitiittiseen ohjelmaan. Suomi katsoi laaja-alaista tutkimusta tarvittavan erityisliikunnan keskeisten toimintajärjestelmien ja resurssien nykyisen tilanteen arvioimiseen. 1990-luvun liikuntapolitiikassa tapahtuneiden muutosten vaikutusta edellä mainittuihin teki-jöihin ei ole vielä tutkittu. Tutkimuksen tekeminen olisi perusteltua myös sen takia, että erityisryhmien liikunta on konkreettinen esimerkki liikunta- sekä sosiaali- ja terveystoi-men keskinäisestä yhteistoiminnasta ja selkeästi rajattu osa liikunnan ja terveyden ko-konaisuutta. Tarkasteluun tulisi ottaa myös osallistuja- ja kohderyhmän näkökulmaa, jotta tulevaisuuden toiminnan ominaisuudet tyydyttäisivät käyttäjien tarpeita mahdolli-simman hyvin. (Suomi 1999, 53).

Vuonna 1999 valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaosto aloitti Erityisryhmien liikunta 2000 -mietinnön (1996:15) esitysten toteutumisen arvioinnin. Vuosina 1996-1999 toteutetut toimenpiteet kohdistuivat esitysten mukaisesti erityisryhmien tiedotuk-sen, kuljetus- ja avustajapalvelujen sekä ohjaajaresurssien ja koulutuksen kehittämiseen. Näiden lisäksi kehittämisstrategioiden kohteina olivat julkinen liikuntahallinto, liikun-tatilat ja -ympäristöt sekä erityisliikunnan apuvälineet. Tapahtuneesta kehityksestä huo-limatta erityisliikunnan edistämiseksi tehdyt toimenpiteet todettiin liian vähäisiksi lähes kaikilla mainituilla osa-alueilla. Erityisliikunnan jaoston tekemät lähiajan toimin-tasuositukset sisälsivät ehdotuksia resurssiongelmien ratkaisemiseksi, informaation ja yhteistyön koordinoimiseksi ja toiminnan laadulliseksi kehittämiseksi. Myönteisinä ke-hitystrendeinä todettiin erityisliikuntajärjestöjen taloudellisen tuen nousu, kokeilupro-jektien tuomat uudet pysyvät toimintamallit kunnissa ja erityisliikuntaan kohdistuneen valtakunnallisen kiinnostuksen leviäminen. Varsinainen arvio mietinnön esitysten to-teutumisesta tehdään liikuntalain velvoittamana vuosina 2000-2001. Silloin valtionhal-linnon toimenpiteiden vaikutukset ovat nähtävissä pidemmällä aikajänteellä. (Erityis-ryhmien liikunnan kehitysarvio vuosina 1995-1999).

3 JYVÄSKYLÄN LIIKUNTATOIMEN HISTORIAA

Jyväskylässä erityisliikunnan kehitys on kulkenut samoja linjoja kansallisen kehityksen kanssa. Alkusysäyksenä erityisryhmien liikunnalle olivat aktiivinen koululiikunnan järjestäminen sekä kilpaurheilun innokas tukeminen. Kaupunginisät ryhtyivät tukemaan liikuntaa ja urheilua jo hyvin aikaisessa vaiheessa ja erityisliikunnasta muodostui luonnollinen osa kaupungin liikuntaelämää. Korkeakoulujärjestelmän laajeneminen ja liikuntatieteellisen tiedekunnan aloittaminen Jyväskylässä varmistivat kattavan liikunta- paikkaverkoston rakentamisen sekä ohjatun liikuntatoiminnan aloittamisen. Kansallisella tasolla Jyväskylä näytti mallia tekemällä ensimmäisenä kaupungin liikuntasuunnitelman 1970-luvun puolivälissä. Siitä lähtien Jyväskylässä on panostettu ajankohtaisen liikuntasuunnitelman olemassaoloon ja sen tavoitteiden toteuttamiseen. Seitsemänkymmentä luvulla aloitettiin myös ensimmäiset erityisliikunnan tutkimus- ja kokeiluprojektit, joissa Jyväskylän kaupunki on ollut innokkaasti mukana kannustamassa, kokeilemassa ja kehittämässä.

3.1 Varhaisvaiheet

Suomen kansakoululaitos syntyi vuonna 1866 oikeastaan yhden miehen luomana. Jyväskyläläinen Uno Cygnaeus hahmotteli uuden koulujärjestelmän ja näin sai alkunsa kansakoululaitos. Hän johti myös käytännössä sen toteutumista aina ensimmäisten seminaarin opettajien valintaan saakka. Cygnaeus suhtautui liikuntaan oppiaineena hyvin myönteisesti, sillä hän oli pannut merkille fyysisen työn merkityksen terveydelle papin tehtäviä hoitaessaan. Cygnaeus oli perehtynyt Pestalozzin omintakeiseen liikuntaohjelmaan, josta kehittyi saksalaisten Gutsmutsin ja Spiessin vaikutuksella ensimmäinen varsinainen liikuntakasvatusohjelma. Vuonna 1863 Cygnaeus palkkasi Jyväskylän seminaarin ensimmäiseksi voimistelun lehtoriksi Helsingin lyseon laskennon ja maantiedon opettajan Karl Gustaf Göösin, joka oli "osoittanut harrastusta" myös liikunnanopeudesta kohtaan. Göösin teokset "Muutamia sanoja koulujemme voimistelusta ja ehdotuksen tarkoituksenmukaisemmaksi järjestämiseksi" ja "Voimistelun Harjoitus-Oppi" toimivat voimistelunopettajien koulutussuunnitelman perustana ja olivat alan ensimmäiset suomenkieliset oppaat 1900-luvulle saakka. (Wuolio 1982, 41-49).

Jyväskylässä tunnettiin 1900-luvun alussa useimmat merkittävät urheilu- ja liikuntalajit. Urheilu ja voimistelu säilyivät nuorison suosiossa vuonna 1896 uudelleen aloitettujen olympialaisten ja urheilusankareiden avulla. Myös kaupungin luonnonolosuhteet sekä liikuntamaiseman monipuolisuus ruokkivat liikuntaharrastuksen ylläpitoa. Aatteellinen murros, nuorison kasvava toiminnan tarve sekä koulujen kasvatustyö vaikuttivat liikuntaharrastuksen lisääntymiseen ja kaupungin urheilu- ja voimisteluelämä alkoi saada järjestyneempiä muotoja 1890-luvulta lähtien. Suosituimpia lajeja olivat soutu, luistelu, raviurheilu, ampuminen ja urheilumetsästys. Ensimmäinen Jyväskylän kaupungin tukema liikuntahanke oli yleisen uimahuoneen rakentaminen Jyväsjärven rantaan vuonna 1879. Hanke oli sinänsä merkittävä, koska kaupungit eivät yleisesti osallistuneet liikunnan ja urheilun edistämiseen. (Markkanen 1989, 1-21).

Edellytykset liikunnan harrastamisen lisääntymiselle luotiin ensimmäiseen maailmansotaan mennessä. Kaupungin liikuntatoimintaan kohdistamat toimenpiteet olivat hyvin sattumanvaraisia, mutta seuratoiminnan vakiinnuttua kaupunki aloitti päämäärähakuisen työnteon liikuntaolojen kohentamiseksi. Asemakaavauudistuksen yhteydessä vuonna 1910 kaupunki ryhtyi virallisesti tukemaan kasvavia urheiluseuroja. Jo tätä ennen rahallista tukea oli annettu Jyväskylän Anniskelu Osakeyhtiön varoista 1890-luvulta lähtien. Kaupunki myönsi miltei vuosittain avustuksia urheilupaikkojen kohentamiseen sekä seurojen ja kilpailujen tukemiseen. Vuonna 1918 asetettiin toimikunta suunnittelemaan paikkakunnalle urheilukenttää ja muutama vuosi myöhemmin syntyi ajatus urheilulautakunnan perustamisesta. Sota keskeytti toiminnan muutamaksi vuodeksi, mutta olojen rauhoituttua 1920-luvulla urheiluelämä alkoi virkistyä uudelleen. (Markkanen 1989, 26-28).

Lokakuussa 1924 kaupunginvaltuutettu Väinö Kauranen jätti valtuustolle kirjeen, jossa esitettiin urheilulautakunnan perustamista kaupunkiin. (Ahonen 1976, 4). Ensimmäinen kunnallinen urheilulautakunta oli perustettu Helsinkiin vuonna 1919 ja toiminta oli vilkastunut vuosikymmenen vaihteen jälkeen. Jyväskylä oli järjestyksessä maamme kymmenes kaupunki, johon urheilulautakunta perustettiin vuonna 1925. (Olin 1976, 3). Sen jäsenet koostuivat 1920- ja 1930-luvun ajan ”oppia saaneesta” väestöstä, lehtoreista, lääkäreistä, upseereista ja opettajista. Lautakunnan perustaminen johti käytännön toimien lisääntymiseen ja merkitsi uutta velvoitetta kaupungille. Urheilupaikat, leikkikentät,

luistelu- ja hiihtoradat, kelkkamäet, uimalaitokset ja niiden kunnossapito siirtyivät kaupungin vastuulle. Urheilulautakunta sai käyttövaransa suoraan Jyväskylän kaupungilta ja ohjasi pääomia paikallisiin seura-avustuksiin sekä uusien urheilulaitosten perustamiseen ja ylläpitoon. Yleisen käytännön mukaisesti lautakunnan valta oli keskitetty kaupunginhallitukselle, mutta kaupungin rooli liikuntatoimen aktivoijana oli pieni. (Markkanen 1989, 29-34).

Urheilulautakunta joutui varojen niukkuuden vuoksi suuntaamaan toimenpiteensä käytännöllisiin kohteisiin. Kaupungin velvollisuudeksi miellettiin urheilupaikkojen ylläpito ja niinpä lautakunta keskittyi lähinnä urheilukentän ja luistinradan toiminnan varmistamiseen. Seurojen vahva talkooperinne korvasi sen, mitä kaupungin avustuksista jäi puuttumaan. Liikuntalautakunnan toinen vuotuinen tehtävä koski urheiluseurojen rahanomusten käsittelyä. 1920- ja 1930-luvuille oli ominaista uusien seurojen, myös erikoisseurojen syntyminen. Kuurot perustivat oman seuran vuonna 1921, Jyväskylän Kuurojen Urheiluseura Jalon, joka sai avustusta ensimmäisen kerran vuonna 1935. Muita vammaisurheiluseuroja saatiin odotella useamman vuosikymmenen ajan. Urheilulautakunta kokoontui neuvottelemaan asioista yleensä 4-5 kertaa vuodessa ja sai ensimmäisen vakinaisen työntekijän vuonna 1939. Talvisota pakotti kaupungin kiristämään rahavyötä ja palaamaan tiukempaan linjaan toteuttamassaan rahapolitiikassa. Varoja myönnettiin vain välttämättömimpien kulujen peittämiseen. (Markkanen 1989, 35-38).

Sodan jälkeen alkoi uusi liikuntarakentamisen kausi. Kaupungille laadittiin viisivuotinen rakennussuunnitelma 1949-1953, jota jatkettiin uudella ohjelmalla vuonna 1955. Valtion urheilulautakunnan myöntämät veikkausvoittovarat helpottivat rakennushankkeiden toteuttamista ja mahdollistivat vakinaisten työntekijöiden palkkaamisen liikunta- paikoille. Läänien urheilulautakuntien perustamisen seurauksena kaupunkien urheilulautakuntien tehtävät laajenivat koskemaan myös kansanurheilua. Jyväskylässä, kuten muuallakin maassa, oli vallinnut kahtiajakautunut liikunta-ajattelu huippu-urheilun ja massaliikunnan kannatuksesta. 1940-luvun alussa etualalla oli lasten ja nuorten urheilun kehittäminen. Aika oli otollinen uusien seurojen perustamiselle ja toiminta-avustusta saaneiden seurojen määrä kipusi aikaisemmasta kymmenestä 25:een. (Nygård 1989, 57-85).

Kaupungin kasvu ja väestön rakenteellinen muutos asettivat vaatimuksensa Jyväskylän liikuntatoimelle. 1960-luvulle tultaessa 3000 asukkaan pikkukaupungista oli kehittynyt 50 000 asukasta käsittävä teollisuus-, palvelu- ja koulutuskeskus. Rakennustoiminta ja työllisyyspolitiikka säätelivät liikunnan tarvitsemien tilojen ja paikkojen rakennusaikataulua. Kaupungin fyysinen laajeneminen vaati urheilu- ja harrastuspaikkoja enemmän kuin aikaisemmin. Liikuntapaikoilla työskenteli 27 vakituista palkansaajaa. Kaupungin hallinto laajeni ja se vaikutti myös liikuntalautakunnan toimintaan. Vuonna 1968 liikunnasta vastaavan toimikunnan nimi muutettiin urheilu- ja ulkoilulautakunnaksi ja kaupunkiin perustettiin urheilutoimenjohtajan virka. (Nygård 1989, 63-88).

Korkeakoulujärjestelmän kasvaminen ja liikuntatieteellisen korkeakoulutuksen keskitäminen Jyväskylään vuonna 1972 aiheuttivat lisäpaineita liikuntapaikkojen rakentamiselle. Kaupunki jatkoi yksityiskohtaisten liikuntapaikkasuunnitelmien tekemistä ja alkoi rakentaa kattavaa liikuntapaikkaverkostoa. Vaikka suunnitelmissa mainitut projektit eivät toteutuneet täysin ajallaan, saatiin päähankkeet kuitenkin selvitettyä kaavaillussa työjärjestyksessä. Suunnitelmissa selvitettiin myös liikuntatoimintojen lähtökohtia ja liikunnan suunnittelun periaatteita. Näihin kuuluivat vapaa-aika -käsitteen sisältö, liikuntapaikkojen käytön selitys, tavoitteiden tarkennukset, käytännön havainnot ja saadut kokemukset. Liikuntapaikkasuunnitelman yksi tärkeimmistä tavoitteista oli liikuntasuunnittelun ja yleisen yhdyskuntasuunnittelun yhteensovittaminen. Tämän myötä muun muassa terveydenhuollon vaatimukset tulisi otettua huomioon. (Nygård 1989, 83-90).

Kaupunki ryhtyi laatimaan liikunnallisten virkistys- ja vapaa-aikatoimintojen kokonaisu suunnitelmaa vuonna 1973. Suunnitelma tilattiin vuonna 1970 perustetulta Liikunnan ja Kansanterveyden Edistämissäätiöltä. Sen haluttiin sisältävän selvityksen paikallisen väestön liikuntamahdollisuuksista sekä ehdotuksen vuosien 1975-1985 toiminta- ja investointiohjelmaksi. (Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiön tutkimuspoliittinen kehittämisohjelma vuosiksi 1981-1985, 5). Vaikka suunnitelman päähuomio kiinnitettiin väestön valtaosan toimintamahdollisuuksien inventointiin, otettiin hankkeessa myös pienempien erityisryhmien, kuten vammaisten, tarpeet huomioon. Suunnitelma käsitti liikuntapaikkojen, tilojen, alueiden ja laitosten kehittämisohjelman sekä kaupungin tarjoaman liikuntatoiminnan määrän ja laadun arvioinnin. Näillä pyrittiin luomaan

koko kaupungin väestölle mahdollisimman hyvät edellytykset liikunnallisten perustarpeiden tyydyttämiseen. (Jyväskylän kaupungin liikunta 1975-85, 1973).

Suunnitelman tukena toimi vuonna 1974 vammaisten yhteistyöelimen tekemä tutkimus. Selvityksessä kartoitettiin erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden mahdollisuuksia käyttää hyväkseen yhteiskunnan tarjoamia aineettomia ja aineellisia palveluja. Tutkimuksen lähestymistapana käytettiin normalisoinnin periaatetta, jonka mukaan ihmisten perusoikeudet oli turvattava vammaisille samalla tavalla kuin terveillekin. Useissa eri vammaisryhmissä tuli esille ohjattu kuntoliikunta ja -voimistelu toivottuna harrastusmuotona. Liikuntatoimintaan liittyneitä muita toivomuksia olivat pätevien ohjaajien saaminen, liikuntaesteiden poistaminen ja sopivien tilojen löytäminen. Kaupungin toivottiin ottavan vammaiset aikaisempaa enemmän huomioon palvelujen suunnittelussa. Lisäksi tavoitteena oli vammaisneuvoston saaminen kaupungin hallintoon, joka neuvoa-antavana elimenä huolehtisi vammaisten eduista Jyväskylässä. (Määttä 1974, 1-15; 140-152).

3.2 Erityisliikunta alkaa

1970-luku oli kaikin puolin vilkasta aikaa kaupungin liikuntatoimessa. Ohjattu liikuntatoiminta oli aloitettu uinnissa vuonna 1972 ja toimintaa tukemaan perustettiin urheiluohtajaajan virka. (Luistinradalta liikuntahalliin 1989, 123, liite 4). Kaupunki oli mukana Liikuntatieteellisen Seuran vuosina 1976-1979 toteuttamassa erityisryhmien liikunnan kokeilu- ja tutkimusprojektissa. Kokeilu antoi hyvän perustan toimintojen kehittämiseksi. Projektin puitteissa järjestettiin erityisliikunnan ohjaajakurssi yhteistyössä Liikuntatieteellisen Seuran, Jyväskylän kaupungin urheilu- ja ulkoiluviraston ja Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisen tiedekunnan kanssa tammikuussa 1978. Kurssin tavoitteena oli antaa kaikille kiinnostuneille mahdollisimman monipuolista tietoa erityisryhmien liikunnan alueelta ja herättää keskustelua alan keskeisistä ongelmista. (Erityisryhmien liikunnan ohjaajakurssi 1978, 1).

Yhteiskunta- ja hyvinvointipoliittinen näkökulma löi siis itsensä lopullisesti läpi liikunnan organisoinnissa 1980-luvulle tultaessa. Erityisen hyvin tämä tuli esiin suhtautumisessa alle kouluikäisten lasten, vanhusten, vammaisten ja pitkäaikaissairaiden liikunta-

mahdollisuuksien laajentamiseen. Jyväskylän liikuntatoimi omaksui periaatteen, jonka tavoitteena oli turvata kaikille jyvaskyläläisille mahdollisuudet omakohtaiseen liikunnan harjoittamiseen iästä tai terveydentilasta riippumatta. Tästä osoituksena olivat vuonna 1980 perustettu terveyskeskuksen liikuntaneuvojan sekä vuonna 1984 perustettu erityisryhmien liikunnanopettajan virka. (Nygård 1989, 94;123). Jyväskylässä oli suotuisat mahdollisuudet erityisryhmien liikuntatoimintojen järjestämiseen moniin muihin kuntiin verrattuna. Pääkoordinaattoreina toimivat liikuntatoimiston erityisryhmien liikunnanopettaja sekä terveyskeskuksen liikuntaneuvoja. Kuljetusjärjestelyt hoidettiin yhteistyössä sosiaaliviraston kanssa ja mahdollisuuksia omaehtoiseen liikunnan harrastamiseen pyrittiin luomaan yhteispelillä kouluviraston, työväenopiston, erityiskoulujen ja päiväkotien kanssa. Päteviä ohjaajia riitti liikunnanopettajien, lääkintävoimistelijoiden, liikuntaan erikoistuneiden opettajien lisäksi näiden alojen opiskelijoista. (Rahikainen 1986, 1-2).

Erityisryhmien liikunta nivoutui osaksi kunnallista liikuntasuunnittelua ja päättäjien myönteinen suhtautuminen auttoi toiminnan kehittämässä. Tämä mahdollisti erityisliikunnan vakiintumisen yleisesti hyväksytyksi toimintamuodoksi. Vammaisia ja eri tavoin sairaita pyrittiin ohjaamaan mahdollisuuksien mukaan käyttämään yleisiä liikuntapalveluja. Erillisten, vammaisryhmittäin toimivien liikuntakerhojen tarve tunnustettiin integroitujen palvelujen ohella. Ryhmätoimintojen lisäksi liikuntatoiminnassa pyrittiin huomioimaan yksilölliset lajikohtaiset kiinnostukset järjestämällä alkeistaitokursseja eri lajeissa. (Rahikainen 1981, 20-24). Vaikka kaupunki järjesti muun toimintansa välityksellä puuhaa vammaisille, eläkeläisille ja erityisryhmille, jäi näiden ryhmien itsenäisen liikkumisen lajivalikoima varsin suppeaksi. Urheiluseuroilla ei riittänyt kiinnostusta erityisliikunnan organisoimiseen tai erityisryhmiin kuuluvien integroimiseen omaan liikuntatoimintaansa. (Nygård 1989, 94). Tämä nähtiin yhtenä tulevaisuuden kehityshaasteena erityisliikunnan sisällöllisen ja laadullisen kohentamisen sekä ohjaajien koulutuksen lisäämisen ohella. (Rahikainen 1981, 25).

Jyväskylä toimi uranuurtajana tekemällä ensimmäisenä kaupungin liikuntasuunnitelman Suomessa vuosille 1975-1985. Suunnitelmakauden lisäksi hankkeessa arvioitiin yleisiä kehityssuuntia ja investointitarpeita jopa vuoteen 1995 asti. 1980-luvun alkupuolella suunnitelma havaittiin osin vanhentuneeksi (ks. Jyväskylän kaupungin liikunta 1975-85

1974, 58-61) ja sen takia uusi, kaikki liikunnan osa-alueet kattava suunnitelma laadittiin vuosiksi 1983-1988. Liikuntatoimen päämääräksi muotoiltiin kaikkien jyvaskyläläisten omakohtaisten liikuntaharrastusmahdollisuuksien turvaaminen asuinpaikasta, sukupuolesta, iästä, terveydentilasta, varallisuudesta, sosiaalisesta asemasta tai muista sen kaltaisista seikoista riippumatta. Erityisryhmien liikunnan kannalta näihin päämääriin pyrkiminen merkitsi erityisliikuntatoiminnan laajentamista, toimintaan soveltuvien liikuntatilojen lisäämistä ja liikuntapaikkakuljetusten tehostamista. Yksityiskohtaisten suunnitelmien tekemistä pidemmäksi aikaa kuin viidelle vuodelle ei nähty mielekkääksi. Kaupungin taloudessa, liikuntatoimen arvostuksessa ja yleisen liikuntasektorin sisällä muutokset tapahtuivat nopeasti, eikä pidemmän ajan suunnitelmaa nähty kyllin kattavaksi. Liikuntatoimen parhaan mahdollisen toiminnan takaamiseksi suunnitelman tuli ottaa huomioon ympärillä tapahtuvat muutokset ja joustaa tarvittaessa. (Jyvaskylän kaupungin liikuntapaikkasuunnitelma 1983-1988).

Seuraavaa suunnitelmaa alettiin rakentaa seura- ja väestökyselyn pohjalta. Hanke valmistui vuonna 1987 kattaen vuosikymmenen lopun sekä 1990-luvun vuodet vuosituhtaanen vaihtumiseen asti. Suunnitelman mukaan liikuntahallinnolle oli ollut tunnusomaista erityisryhmien liikuntatoiminnan kehittäminen 1970-luvun alusta saakka. 1980-luvun puolivälissä erityisliikunnan havaittiin saavuttaneen määrällisen huippunsa. Tulevan toiminnan tavoitteeksi asetettiin olemassa olevien palvelujen laadun parantaminen sekä toiminnan ohjaaminen aktivoituville erityisryhmien järjestöille. Liikuntahallinnon järjestämien erityisliikuntaryhmien määrän katsottiin vähenevän 1990-luvulla varmistamaan vain ne toiminnot, joiden organisoimiseen erityisryhmien järjestöillä ei riittäisi resursseja. Yleisen seuratoiminnan merkittäväksi avustusperusteeksi nimettiin erityisryhmille tarkoitettujen toiminnan järjestäminen. (Jyvaskylän liikuntasuunnitelma 1987-2000, 8-42).

Suurimmiksi toiminnan järjestämisen ongelmiksi kyselyssä todettiin puutteelliset tila- ja talousresurssit, samojen henkilöiden kasaantuminen eri kuntoliikuntaryhmiin ja sekä ammatillisen yhteistyön puute, mikä oli ilmennyt ennen kaikkea kehitysvammaisten liikuntapalveluissa. Sosiaalivirasto oli lopettanut kuljetusmäärärahojen myöntämisen. Uuden suunnitelman mukaan kuljetuspalvelujen järjestäminen niille väestöryhmille, joilla oli todellisia vaikeuksia liikuntapaikoille ja liikuntaryhmiin siirtymisessä, kuului

liikuntatoimen velvollisuuksiin. Ryhmät kärsivät myös ammattimaisen ohjaushenkilöstön puutteesta. Asiaa helpottamaan ehdotettiin liikuntasihteerin ja liikunnanohjaajan virkojen perustamista. (Jyväskylän liikuntasuunnitelma 1987-2000, 35-36).

Jyväskylä joutui suunnitelmia laatiessaan ottamaan huomioon läänitasoisen suunnitelman. Läänin liikuntalautakunta oli ottanut vuosien 1988-1992 liikuntapaikkasuunnitelmansa yleistavoitteeksi perusliikuntapaikkojen tukemisen. Tarkoituksena oli liikuntapaikkojen rakentaminen ja perusparantaminen myös erityisryhmien käyttöön soveltuviksi. Keski-Suomen läänin kunnat esittivät 150 uuden liikuntapaikan rakentamista tai perusparantamista sekä 14 huoltorakennuksen rakentamista. Resurssien puutteessa läänin liikuntalautakunta pystyi myöntämään varoja yhteensä vain 36 hankkeeseen. (Keski-Suomen läänin liikuntalautakunta 1987, 10-23). Yksi tukea saaneista projekteista oli vuonna 1988 käynnistetty liikunta- ja tutkimushallin rakentaminen Hippoksen alueelle. (Liikunta- ja tutkimushalli 1982).

Vuonna 1990 Keski-Suomessa toteutettiin kaksi tutkimusta erityisryhmien liikunnan tilasta. Ensimmäinen kyselyistä suunnattiin kuntien liikunta- ja vapaa-aikavirastoille. Sen tarkoituksena oli selvittää erityisryhmien liikunnan laajuutta, toiminnan laatua, käytännön toiminnan organisointiin osallistuvia eri tahoja ja yhteistyön toimivuutta. Tietoa haluttiin toiminnan suurimmista esteistä ja kehittämisen painopistealueista. (Kannas 1991, 61-63). Toinen tutkimus oli sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen vammaisten liikuntapalveluja selvittänyt kysely. Tuloksista kävi ilmi, ettei läänin alueella toimivilla vammaisjärjestöillä ollut ollenkaan omia liikuntatiloja, -välineitä eikä ohjaajia. Järjestöt joutuivat turvautumaan yksityisiin palveluihin liikuntatoimintojen järjestämisessä. Resurssien vähyden vuoksi liikuntatuokioita pystyttiin järjestämään vain pari kertaa viikossa. (Moisio 1991, 75-76).

Jyväskylän liikuntahallinnossa tapahtui voimakkaita muutoksia 1990-luvulle tultaessa. Uudistusten mukana nykyisen Jyväskylän Liikuntapalvelukeskuksen nimi vaihtui useamman kerran, ensin liikuntatoimistosta vapaa-aikavirastoksi, sitten liikuntavirastoksi ja myöhemmin liikuntapalvelukeskukseksi.

Yksi muutoksista koski vuonna 1992 ratkaistua liikuntapaikkojen maksu- ja taksapolitiikkaa. Kaupunki päätti korottaa käyttömaksuja ja muutti aikaisemmin ilmaiset liikuntapalvelut maksullisiksi. Perusteena päätöksille oli liikuntapaikkojen lisärakentamisesta johtunut käyttötalousmenojen kasvu sekä pyrkimys lisätä liikunnanharrastajien rahoitusosuutta kulujen peittämisessä. Näiden tekijöiden lisäksi yksittäisiltä kuntalaisilta perittäviin maksuihin vaikutti arvonlisäverojärjestelmän käyttöönotto kesäkuun 1994 alusta lähtien. Erityisryhmiin kuuluvien liikuntapaikkamaksuksi ehdotettiin puolta aikuisten normaalihintaisista liikuntapalveluista. Puolikasta maksua perusteltiin liikunnanharrastuksen suurella merkityksellä erityisryhmien päivittäisessä toimeentulossa sekä elämän laadun olennaisena osatekijänä. (Raportti Jyväskylän kaupungin liikuntapaikkojen maksu- ja taksapolitiikasta sekä niihin liittyvien ongelmien ratkaisusta 1996, 10-27).

3.3 Tutkimus- ja kokeiluprojektit

Erityisryhmien liikunnan kehittäminen Jyväskylässä sai alkunsa vuosina 1976-1979 toteutetusta tutkimus- ja kokeiluprojektista, jonka yhtenä koekuntana kaupunki oli. Projekti kartoitti pääasiassa liikuntapalvelujen organisointiin liittyviä ongelmia sekä yhteistyön kehittämistä kaupungin eri hallintokuntien kanssa. (Erityisryhmien liikunta 1979, 11-12). Vaikka projekti keskittyikin lähinnä aikuisväestön tutkimiseen, perustettiin sen innoittamana ensimmäiset vammaisten lasten liikuntaryhmät Jyväskylään. Tältä pohjalta syntyi vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten liikuntakasvatuksen kehittämis- ja kokeiluprojekti, joka toteutettiin vuosina 1985-1986. Tutkimuksessa selvitettiin, kuinka erityisryhmiin kuuluvien lasten elämänlaatua voitaisiin parantaa liikunnallisin keinoin. (Rahikainen & Oksanen 1987, 140; Mälkiä 1987, 13).

Seuraava toteutettu erityisliikuntaan liittynyt projekti oli vuoden 1998 väestökysely, jolla pyrittiin saamaan tietoa kaupungin asukkaiden ulkoilu- ja liikuntaharrastuksista. Tutkimuksessa haluttiin selvittää kuntalaisten toiveita muun muassa rakennettavien liikuntapaikkojen, järjestettävän liikuntatoiminnan sekä lasten liikunnan osalta. Lisäksi tutkimuskohteina olivat liikuntaharrastuksen määrä, edellytykset, esteet sekä osallistuminen ja tyytyväisyys alueen liikunta- ja urheiluseuratoimintaan. Kyselyn tuloksia käy-

tetään vuosille 2001-2010 tarkoitetun kaupungin uuden liikuntasuunnitelman pohjatie-tona. (Suomi 2000a, 2).

Erityisryhmien liikunnan osalta tutkittiin liikunnan harrastamisen edellytyksiä. Tutkimuksessa kävi ilmi, että verrattuna muihin liikuntamuotoihin (ulkoilu, kuntoliikunta, kilpaurheilu ja hyötyliikunta) edellytykset erityisliikunnan harrastamiseen koettiin selvästi huonommiksi. Vajaa puolet kaikista vastanneista (45%) piti Jyväskylän tarjoamia edellytyksiä erityisliikunnan harrastamiselle hyvinä tai melko hyvinä ja reilu viidennes (21%) huonoina tai melko huonoina. Erityisryhmiin kuuluvat ja erityisliikuntapalveluja käyttävät olivat selvästi tyytymättömämpiä palveluihin. Heistä melkein puolet (45%) piti edellytyksiä huonoina tai melko huonoina ja vain vajaa kolmannes (29%) oli tyytyväisiä palveluihin. (Suomi 2000a, 49-51).

Vuosina 1997-2000 valtakunnallisella tasolla toteutetussa Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo -tutkimuksessa kysyttiin vastaajien mielipidettä oman asuinkunnan liikuntapaikkojen soveltuvuudesta liikuntaesteisille. Kyselyyn osallistuneista 14 prosenttia ilmoitti itsellään olevan liikuntapaikkojen käyttöä ehkäisevän tai rajoittavan vamman tai pitkäaikaissairauden. Vastausten mukaan reilu neljännes (27%) erityisryhmiin kuuluvista arvioi liikuntapaikkojen soveltuvan vammaisille hyvin tai melko hyvin. Lähes sama määrä vastaajia (24%) oli sitä mieltä, että liikuntapaikat soveltuivat huonosti tai melko huonosti liikuntaesteisille. (Suomi 2000b, 45-46, 146-147). Jyväskylässä oltiin siis vuoden 1998 väestökyselyn mukaan huomattavasti tyytymättömämpiä erityisliikuntapalveluihin verrattuna valtakunnallisella tasolla saatuihin tuloksiin. Tämän päätelmän valossa käyttäjäkyselyn tekeminen ja erityisliikuntapalvelujen laadullinen tutkiminen on kaupungille tärkeää, jotta se pystyisi palveluillaan paremmin vastaamaan käyttäjien tarpeisiin.

Yleisen käsityksen mukaan Jyväskylää pidetään erityisliikunnan ”Mekkana” ja alan edelläkävijänä maassamme, mutta konkreettiset tutkimustulokset osoittavat olettamuksen päivittämisen tarvetta. Reilu puolet (58%) kaikista vastanneista Jyväskylän tutkimuksessa kuitenkin piti kaupunkia hyvänä liikuntakaupunkina, jonka ominaisuuksiin kuuluu hyvät mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen ja monipuolinen liikuntatarjonta.

Kehitystä uhkaavina tekijöinä nähtiin liikuntapalvelujen organisoinnin ja talousasioiden huono hoito sekä liiallinen panostaminen kilpaurheiluun. (Suomi 2000a, 61).

Jyväskylän asuinalueiden osalta havaittiin, että huonoimmat edellytykset erityisliikunnan harrastamiseen koettiin olevan Huhtasuolla. Huhtasuon asukkaista joka kolmas (33%) piti erityisliikuntamahdollisuuksia huonoina tai melko huonoina. Parhaimpina harrastusmahdollisuudet koettiin kaupungin länsiosan asuinalueilla, joissa puolet vastanneista piti edellytyksiä hyvinä tai melko hyvinä. Suurimmaksi puutteeksi liikuntapaikoilla nimettiin niiden huono kunto (37%) varsinkin ulkoliikuntapaikkojen ja uimahallin suhteen. Liikuntapaikkojen ja -tilojen puutteen sekä harjoitusvuorojen vaikean saannin koki ongelmaksi 27 prosenttia kyselyyn vastanneista. (Suomi 2000a, 51-52, 56).

Suurin osa vastanneista ei tiennyt, järjestääkö heidän asuinalueellaan liikuntatoimintaa jokin muu taho kuin liikunta- ja urheiluseurat. Kuitenkin neljä viidesosaa väestöstä voisi olla halukkaita osallistumaan jonkin muun tahon kuin liikunta- ja urheiluseurojen järjestämään liikuntatoimintaan. (Suomi 2000a, 42-43).

Jyväskylän imagoa liikuntakaupunkina on kuvattu seitsemän T:n avulla. Kaupungin ihannetavoitteena nähtiin terveellinen, turvallinen, tasa-arvoinen, toimiva, tekninen, taloudellinen ja taiteellinen liikkumisympäristö, joka tarjoaisi tasavertaiset mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen kaikille liikuntapalvelujen käyttäjille ja kunnan asukkaille. (Jyväskylä liikuntakaupunkina vuonna 2000, 12-19). Jyväskylän liikuntapalvelukeskuksessa toimii tällä hetkellä vakituisessa virassa erityisliikunnanopettaja ja yksi liikunnanohjaaja, kolme määräaikaissä työsuhteessa olevaa ohjaajaa sekä noin kolmekymmentä palkallista tuntiohjaajaa. (Erityisliikunnan kalenteri 1999-2000).

4 ERITYISLIIKUNNAN TAVOITTEET HYVINVOINTIVALTIOSSA

”Jokaisella ihmisellä on oikeus osallistua liikuntakasvatukseen ja urheiluun. Liikunta ja urheilu tukevat ihmisen persoonallisuuden täysipainoista kehittymistä. Mahdollisuus kehittää fyysisiä, älyllisiä ja moraalisia voimavaroja liikuntakasvatuksen ja urheilun avulla tulisi taata sekä koulun piirissä että muilla yhteiskuntaelämän alueilla” (Liikuntakomitea 1990:24, 41).

Liikunnan merkitystä erityisryhmiin kuuluville voidaan tarkastella elämänlaadun ja hyvinvoinnin näkökulmasta. Muita katsantokantoja ovat liikuntakulttuurin, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän, yhteiskunnallisen tasavertaisuuden sekä kansantalouden näkökulmat. Elämänlaadun ja hyvinvoinnin alueilla liikunta vaikuttaa korvaamattomilla tavoilla parantaen erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden terveyttä ja toimintakykyä. Lisäksi se ehkäisee eristäytymis- ja syrjäytymisvaaraa ja antaa mahdollisuuksia iloon, virkistykseen ja sosiaalisiin kontakteihin. Näitä tavoitteita ja erityisryhmien aseman edistämistä liikuntakulttuurissa voidaan pitää yhtenä sen kypsyyden mittareista. Jos yhteiskunta on halukas tarjoamaan vammaisille ja pitkäaikaissairaille jäsenilleen soveltuvia liikuntapalveluja, on se eettisenä merkinä koko liikuntakulttuurin korkeatasoisuudesta. Viime aikoina huomiota onkin alettu kiinnittää ennaltaehkäiseviin toimiin eri hyvinvoinnin elementtien edistämiseksi. Elämänlaatuun ja hyvinvointiin liittyvän tasa-arvon näkökulmasta pyrkimyksenä tulisi olla kaikinpuolisten yhteyksien lisääminen erityisryhmien liikunnan ja muun liikuntakulttuurin kesken. Näin erityisryhmien liikunnasta tulee jotakin ”vähemmän erityistä” ja lähtökohdat tasavertaisesti kaikkia kohtelevaan liikuntaelämään ovat olemassa. (Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietintö 1996:15, 17-25; Rintala & Mälkiä 2000, 151-164).

Erityisliikunnan tavoitteina voidaan pitää erityisliikuntapalveluihin osallistuvien henkilöiden psykomotoristen, kognitiivisten, sosiaalisten ja affektiivisten ominaisuuksien edistämistä. Käytännön toiminnassa nämä tarkoittavat jokapäiväisistä askareista selviytymistä, yhteistyökykyisyyden kehittämistä ja itsensä kokemista yhteiskunnan arvokkaaksi jäseneksi. Näiden tavoitteiden lisäksi erityisliikunnalla pyritään auttamaan ihmisiä ymmärtämään paremmin sairauttaan tai vammaansa. (Vammaisliikunnan perusteet 1996, 9-10). Pääpiirteiltään tavoitteet ovat samat kuin liikuntakasvatuksen tavoitteet

yleensä. Sen tulee edistää yksilön kasvamista ja kehittymistä tasapainoiseksi, sopeutumiskykyiseksi ja vireäksi ihmiseksi. (Koljonen 1983, 32-58). Liikunnan itseisarvosta on puhuttu pitkän aikaa liikuntakulttuurissa. Toki liikunnalla on arvo sinänsä, mutta sen mukanaan tuomia lääketieteellisiä, yhteiskunnallisia, psykologisia ja kasvatuksellisia arvoja ei voida sivuuttaa erityisryhmien liikunnasta puhuttaessa. Liikunnalla on erityisryhmiin kuuluville paljon enemmän annettavaa kuin itseisarvonsa. Monien itsestäänselvyksinä pitämät arvot, kuten terveys, toimintakyky ja läheiset ihmissuhteet, eivät välttämättä ole niin itsestään selviä erityisryhmiin kuuluville.

Liikunnalla on useita myönteisiä vaikutuksia ihmisen fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaaliin toimintoihin. Keskeisimpiä fyysisiä merkityksiä erityisryhmiin kuuluville ovat saatetun kunnon ylläpitäminen ja parantaminen sekä vamman tai sairauden aiheuttaman rajoitusten ja häiriöiden kompensoiminen. Psykkisistä vaikutuksista tärkeimmiksi nousevat sopeutuminen vamman aiheuttamiin haittoihin ja täysipainoisen elämän viettäminen. Useiden erityisryhmiin kuuluvien kohdalla työnteko on mahdotonta ja heillä on runsaasti vapaa-aikaa käytettävissään. Liikuntatoiminta on yksi tapa vapaa-ajan täyttämiseen ja se luo mahdollisuuksia uusien sosiaalisten kontaktien luomiseen. (Puputti 1985, 85-86).

YK laati vammaisia koskevan yleismaailmallisen toimintaohjelman aloittamansa vammaisten vuosikymmenen (1983-1992) yhteydessä. Vuosikymmenen teemoina olivat täyden osallistumisen ja tasa-arvon teemat. Toimintaohjelman yksi keskeisimmistä aihealueista oli mahdollisuuksien yhdenvertaistaminen, jolla pyrittiin saamaan yhteiskunnan huomio kiinnittymään myös niihin kansalaisiin, jotka eivät täysin kyenneet hallitsemaan fyysisiä ja henkisiä kykyjään. Esityksen mukaan vammaisten henkilöiden tarvitsemien erityispalvelujen tuli olla niin pitkälle kuin mahdollista luonnollinen osa kunkin maan yleisiä palveluja. (Vammaisia koskeva yleismaailmallinen toimintaohjelma 1990).

Vammaisten ja vammattomien henkilöiden yhtäläisten oikeuksien perustana yhteiskuntasuunnittelussa tuli olla tasa-arvoisten osallistumismahdollisuuksien luominen. Tämä edellytti vammaisten tasa-arvoisia oikeuksia, mutta myös tasa-arvoisia velvollisuuksia yhteiskunnan rakentamisessa. Tärkeää oli nähdä vammaisten henkilöiden kyvyt kyvyttömyyden sijaan ja antaa heille itselleen resursseja yhdenvertaisten mahdollisuuksien

aikaansaamiseksi. Täyden osallistumisen ja tasa-arvon toteutumisen edellytyksinä pidettiin kaikkien tilojen liikkumisesteettömyyttä, tiedon jakamista ja vammaisten integroimista yhteiskunnan toiminnan eri sektoreille. (Vammaisia koskeva yleismaailmallinen toimintaohjelma 1990).

4.1 Erityisryhmien liikunta

”Erityisryhmien liikunnan piiriin katsotaan kuuluvan henkilöt, jotka fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen sairauden, vamman tai tilan vuoksi eivät voi osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan, eivätkä käyttäjä julkisia liikuntapalveluja ja joiden kuntoutumisen sekä saavutetun tilan ylläpitämisen kannalta liikunta on merkittävä tekijä” (Lahtinen 1975, 469).

Erityisryhmien liikunnan käsite yleistyi suomalaisessa liikuntaelämässä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon alalla 1970-luvulla. Termiä käytettäessä viitattiin lähinnä liikuntakulttuurin reuna-alueille tai ulkopuolelle jääviin henkilöihin. Yleensä ottaen käsitteiden määrittelyn tekee hankalaksi niiden historiallinen luonne. Ne muuttuvat ajan mukana ja merkityssisällöistä korostetaan eri asioita ajasta ja yhteisöistä riippuen. Myös erityisryhmä -käsite on muuttunut vuosikymmenien saatossa ja liikuntakulttuurin kehittyessä. Nykyisin yhä useammalle ihmiselle voidaan pyrkiä luomaan tasavertaiset mahdollisuudet harrastaa liikuntaa ja käyttää liikuntapalveluja. Maailman terveysjärjestö (WHO) kehitti vammaisluokitus, jonka mukaan vammat voidaan jakaa kolmeen eri luokkaan. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat vammat (impairment) määriteltiin elimellisiksi, orgaanisiksi häiriöiksi. Toisen ryhmän muodostivat toiminnanvajavuuden (disability) häiriöt psyykkisen tai fyysisen toimintakyvyn alueella. Kolmas ryhmä koostui sosiaalisista haitoista (handicap) eli sosiaalisen elämän vaikeuksista ja ihmisen kokemasta epäsuhdasta häneen kohdistuvien odotusten ja toimintamahdollisuuksien välillä. (Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö 1981:44, 10-11).

”Erityisliikunta tarkoittaa liikuntaa, mikä on tietyllä tavalla sovellettu tiettyjen erityisryhmien tarpeisiin tai liikuntaa mitä käytetään tietyllä tavalla tiettyjen sairauksien tai toimintavajausten parantamiseen tai kuntouttamiseen. Erityisliikunnan muotoja säätelee siihen osallistujien ominaisuudet ja tarpeet” (Saarenmaa 1975, Telaman 1973 mukaan, 40).

Liikuntalakikomitean mietinnössä (1976:87) erityisryhmien liikuntatoiminnan kehittämisen yhdeksi esteeksi nimettiin käytettyjen käsitteiden epätäsmällisyys. Erityisryhmiin kuuluviksi on eri aikoina laskettu näkö-, kuulo- ja liikuntavammaisia, fyysisesti pitkäaikaisairaita, psyykkisesti häiriintyneitä, kehitysvammaisia ja työkyvyttömyyseläkkeellä olevia sekä sosiaalisesti häiriintyneitä henkilöitä. Toisinaan myös vanhukset ja alle kouluikäiset lapset, opiskelijat ja odottavat äidit on laskettu kyseiseen ryhmään. Käsitettä on käytetty myös hyvin suppeassa, vain vammaisia tarkoittavassa merkityksessä. (Liikuntalakikomitean mietintö 1976:87, 281). Huolimatta monien tahojen pyrkimyksistä löytää kaikkia asianosaisia tyydyttävä erityisryhmien määritelmä, siinä ei vielä toistaiseksi olla onnistuttu. Käsite on käytössä lähes kaikkialla maailmassa ja yleisimmin esitetty suomenkielinen määritelmä on käänös yleiseurooppalaisesta määritelmästä.

Yleisessä liikuntaelämää koskevassa keskustelussa termi ”erityisryhmien liikunta” lyheni erityisliikunnaksi 1990-luvulla. Muita käytettyjä termejä ovat olleet ”soveltava liikunta (erityisryhmille)” tai ”soveltava liikuntakasvatus”. (Vammaisliikunnan perusteet 1996, 6). Euroopassa on päädytty käyttämään erityistarpeita ja -järjestelyjä vaativasta liikunnasta samantyyllisiä käsitteitä. ”Sovellettu liikunta” (adaptive physical activity) voi sisältää teknisiä, rakenteellisia tai kasvatuksellisia sovelluksia esimerkiksi apuvälineiden, pelisääntöjen ja valmennusmenetelmien suhteen. (Mälkiä 1991, 14-20). Muita kansainvälisesti käytettyjä termejä erityisliikunnasta ovat yksilöllinen-, terapeutin-, kehittävä-, parantava, terveys- ja vammaisliikunta. (Kevyt alkusoitto liikuntauralle 1994, 23).

Erityisryhmien liikunnan käsitteen yleinen käyttöönotto nähtiin perustelluksi 1980-luvun alussa, sillä osalla väestöstä oli suuria vaikeuksia osallistua liikuntatoimintaan haluamallaan tai heille tarpeellisella tavalla. Erityisliikkujien kannalta sopivien liikunta-

palvelujen järjestäminen nähtiin erittäin tärkeäksi, koska he eivät voineet osallistua yleisesti järjestettyyn liikuntatoimintaan. Liikunnan organisoiminen nähtiin tärkeäksi sen merkityksen ja myönteisten arvojen takia. Erityisryhmiin kuuluville näitä arvoja ei voitu korvata millään muulla toiminnalla. (Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö 1981:44, 11-12). Erityisryhmien liikunnan tavoitteena Puputti (1985) mainitsi palvelujen organisoimisen normaalipalveluina. Hänen mielestään varsinaisia erityisliikuntapalveluja tulisi järjestää vain, jos toiminnan tuottaminen on mahdotonta normaalipalvelujen puitteissa. Käytännössä tämä merkitsisi erityisryhmien liikunnan käsitteen olevan turha, sillä liikunnan yleinen käsite kattaisi kaikkien kansalaisten tarvitsemat liikuntapalvelut ja toiminnat. (Puputti 1985, 91).

Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietinnössä (1996:15, 9) erityisryhmien liikunta määriteltiin seuraavasti: ”Erityisryhmien liikunnalla tarkoitetaan sellaisten henkilöiden liikuntaa, joilla on vamman, sairauden tai muun toimintakyvyn heikentymisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan ja joiden liikunta vaatii soveltamista ja erityisosaamista”.

Käsitteen muotoilussa pyrittiin tuomaan esille harrastajan vamman tai sairauden huomiioon ottaminen sekä liikunnan soveltaminen tai muuntaminen kaikkia palvelevaksi. Määritelmän katsottiin myös sisältävän liikuntalajien ja -muotojen kannalta tarkasteltuna liikuntaharrastuksen kaikki toteutumistavat huippu- ja kilpaurheilusta kunto- ja virkistysliikunnan kautta kuntouttavaan liikuntaan asti. Käytännössä suuri osa erityisryhmien liikunnasta on kuitenkin luonteeltaan kunto- ja virkistysliikuntaa. Mietinnön mukaan erityisryhmiin kuuluu noin neljännes väestöstämme eli reilusti yli miljoona henkilöä. Liikunnasta kiinnostuneille erityisryhmiin kuuluville tulisi turvata muun väestön kanssa tasavertaiset mahdollisuudet sen harrastamiselle omien tarpeidensa mukaan. Vuonna 1996 erityisliikunnan palvelujen piirissä oli lähes 200 000 suomalaista eli noin kuudes kyseisiä palveluja tarvitsevista. (Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietintö 1996:15, 8-10; 14).

Usein erityisryhmien liikunnan käsitteen yhteydessä puhutaan vammaisista, pitkäaikais-sairaista ja muista erityisryhmiin kuuluvista. Muut erityisryhmiin kuuluvat ovat henkilöitä, joilla on sosiaalisia esteitä yleisesti järjestettyjen liikuntapalveluiden käyttöön.

Tällaisia ovat muun muassa päihdeongelmaiset, kriminaalihuollon piirissä olevat sekä sosiaalisesti sopeutumattomat nuoret. Tavanomaista osallistumista liikuntaan saattavat ehkäistä myös kielelliset, rodulliset tai uskonnolliset seikat. (Erityisryhmien liikunta 2000 -toimikunnan mietintö 1996:15, 13).

4.2 Oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo

Oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon vaatimukset nousevat keskeisiksi hyvinvointipoliittikkaa toteuttavissa valtioissa. Oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa ei kuitenkaan voida pitää toisiaan vastaavina käsitteinä, sillä oikeudenmukaisuus nousee erityisryhmien liikunnasta puhuttaessa tärkeämpään asemaan kuin tasa-arvo. Päätelmää tukee tasa-arvon sula mahdottomuus puhuttaessa esimerkiksi taloudellisista, sosiaalisista tai perusoikeuksien ja -velvollisuuksien voimavaroista, syvään juurtuneet tavat ja perinteet harvoin antavat myöten hyvää tarkoittaville uudistuksille. Jakamalla rajalliset resurssit tasan kaikkien osapuolien kesken ei todennäköisesti edes päädyttäisi kannattavimpaan ja tehokkaimpaan, kaikkia hyödyttävään tulokseen. Rawlsin (1988) oikeudenmukaisuusajattelun perustana onkin mahdollisuus poiketa sosiaalisten ja taloudellisten etuuksien tasa-arvoisesta jakamisesta, jos se toimii huono-osaisimpien yhteiskunnan jäsenten odotuksia toteuttavalla tavalla. Paremmassa asemassa oleville ei näin ollen turvata mieluisampia näkymiä, elleivät ne ole vähempiosaisten etujen mukaisia. Hyväosaisten empiirisesti todistettavaksi jää eriarvoisuuden sallivien käytäntöjen hyödyllisyys muille osapuolille. (Rawls 1988, 46-54).

Näin ollen oikeudenmukaisuus nousee tasa-arvon yläkäsitteeksi, sisällyttäen tasa-arvoisuuden itseensä vain tietyin ehdoin. On huomattava, että Rawlsin oikeusideologia edustaa hyvinvointivaltion demokratian, vapauden, tasa-arvon ja solidaarisuuden periaatteiden oikeudenmukaisen toteutumisen abstraktia tasoa. Askelta lähemmäs käytännöllistä tasoa päästään Uusitalon (1993) mukaan yhteiskunnan perustuslain ja tavallisen lainsäädännön kautta. Tutunomaisiin arkikäytäntöihin ja ihmisiin tullaan lainkäytön ja viranomaisten erilaisten säädösten sekä kansalaisten yleisen lainkuuliaisuuden avulla. (Uusitalo 1993, 72). Näiden periaatteiden mukaista oikeudenmukaisuutta erityisliikunnan suhteen toteuttavat muun muassa liikuntalaki, kansanterveyslaki, rakennuslaki ja

vammaispalvelulaki asetuksineen. Myös ihmisten asenteisiin ja arvostuksiin pystytään vaikuttamaan oikein toteutetuilla koulutuksella, tiedotuksella ja valistuksella. Näistä näkökulmista katsottuna erityisryhmiin kuuluville henkilöille pystytään järjestämään heidän tarpeitaan ja toiveitaan vastaavia liikuntapalveluja.

1960-luvulla alkanut yleinen tasa-arvokehitys ja sen vaateet pakottivat urheiluväenkin ottamaan huomioon naisten, lasten, ikääntyneiden ja erityisryhmien liikunnalliset tarpeet. Aktiivisina tasa-arvon puolestapuhujina toimivat YK ja Unesco, joiden aloitteesta ihmisoikeussopimukset ovat vaikuttaneet niin kansainvälisessä kuin kansallisessakin päätöksenteossa vuosikymmenien ajan. Suomessa vuonna 1986 voimaan astunut tasa-arvolaki kehotti liikuntaa järjestäviä tahoja verkostoitumaan ja aktivoimaan kansalais-toimintaa vähentääkseen erityisryhmien eristäytymis- ja syrjäytymisvaaraa. Hallinnon tehtäväksi muodostui resurssien osoittaminen suvaitsevaisuustyöhön ja tätä kautta yleisten puitteiden luominen tasa-arvon ja suvaitsevaisuuden lisäämiselle. (Itkonen 1997, 65-67).

Peruspalvelujen, joihin myös erityisryhmien liikuntapalvelut voidaan lukea, julkinen luonne ja perinteinen suuri merkitys kansalaisille asettavat paineen tasa-arvon toteutumiselle. Erityisryhmien liikuntapalveluista puhuttaessa on tarkasteluun otettu tasa-arvon käsite mahdollisuuksien, lopputuloksen ja kohtelun näkökulmista. Mahdollisuuksien tasa-arvolla viitataan usein yksilöiden mahdollisuuksiin toimia ja tehdä valintoja yhteiskunnassa, universaalien luonteen tasa-arvolle takaa kansalaisuus. Lopputuloksen tasa-arvo merkitsee resurssien tasaamista yksilöiden tai ryhmien välillä, mutta se voi myös olla oikeudenmukaiseen lopputulokseen pyrkivän toiminnan periaate. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion tavoite tuloerojen tasoittamisesta kuvastaa hyvin tasa-arvoa käytännön menettelytapojen mallina. Kansalaisten samanarvoisuus ”lain edessä” kuuluu kohtelun tasa-arvoon. Palvelun tasolla se käsitetään interaktiiviseksi ihmisten väliseksi vuorovaikutukseksi, johon tasa-arvon vaatimus on liitetty. Tasapuolisessa kohtelussa on paljolti kyse palvelun käyttäjien itsemääräämisoikeudesta ja syvemmin myös ihmisarvosta. (Kainulainen & Niemelä 1996, 31-32).

Itkosen mukaan tasa-arvoisen liikunnan käsitteellisessä tarkastelussa on otettava huomioon tulkinnallisuuden, yleisyyden, spesifisyyden, päällekkäisyyden ja kontekstuaalisuu-

den tasot. (Itkonen 1998, 30). Tasa-arvon käsitettä on tulkittu lukemattomin eri tavoin aatehistoriassa ja tämän vuoksi käsite onkin riippuvainen valitusta tulkinnasta. Tässä tutkimuksessa tasa-arvoa pohditaan oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Käsitteiden yleisyyden ongelmaa ei tässä tapauksessa ole, sillä kohteena on erityisryhmien liikuntaa koskeva tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus. Spesifisyyden haasteeseen vastataan toiminnallisten, asenteellisten ja kommunikaatioon liittyvien mahdollisuuksien ja esteiden selvittämällä. Tutkimuksen rajaaminen Jyväskylän kaupungin järjestämää erityisliikuntaa koskevaksi osaltaan ratkaisee spesifisyyden ongelman. Tämän työn yhteydessä käsitteiden kontekstiin on liitetty taloudellinen, liikuntakulttuurinen ja -poliittinen, tutkimuksellinen, sosiologinen ja filosofinen tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus, joita pohditaan yhteiskunnassa vallitsevien arvoriitien kautta. Itkonen puhuu myös tasa-arvon ”takaajien” määrittelemisestä, joka tuntuu vaikealta tehtävältä. Kaikki liikuntatoiminnan järjestämisessä ja suunnittelussa mukana olevat tahot tuntuvat vilpittömän kiinnostuneilta parantamaan erityisryhmien liikunnan asemaa. Palveluiden takaajaa on kuitenkin vaikea löytää.

Erityisliikunnan tasa-arvoisuuden haasteet yleisellä tasolla voidaan pelkistää muutamaan ongelmakokonaisuuteen. Voimavarojen rajallisuuden tunnistamisen seurauksena hyvinvointipalveluja on jouduttu priorisoimaan, mikä aiheuttaa uudenlaisen jännitteen syntymisen tieteellis-teknologisen ja kansalaisten tarpeiden kenttien välille. Muutokset vaikuttavat myös julkisen vallan ja yleisen ilmapiirin kehittymiseen. Tulevaisuuden liikuntapolitiikan linja toisiaan vastaan kamppailevien yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden suuntauksien välillä vaikuttaa merkittävästi erityisryhmien liikuntaan. Kaikkiaan erityisliikunnan tasa-arvon toteutumisen avainsanoina pidetään sopimuksellisuutta ja yhteistyökulttuuria, joiden avulla arkikäytäntöjä räätälöidään erityisryhmien liikuntatarpeita hyödyttävällä tavalla. Sisällöllisen kehityksen ja päätöksenteon perustaksi olisi entistä enemmän selvitettävä asianomaisten omia näkemyksiä. (Itkonen 1998, 30).

5 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

1800-luvun lopulta alkunsa saanut erityisryhmien liikunnan kehitys on kulkenut passiivisena auttamisen kohteena olemisesta kohti 1900-luvun lopun täyttä osallistumista ja tasa-arvoa. Muutokset ihmisten asenteissa ja yhteiskuntaelämässä ovat olleet riippuvaisia lähinnä yhteiskunnan rakenteelliseen kehitykseen vaikuttaneista tekijöistä, sillä nämä yleiset kehityssuuntaukset tuntuvat vaikuttaneen voimakkaasti myös liikuntaelämään. Vuorovaikutusta on todennäköisesti tapahtunut molempiin suuntiin liikunnan ja yhteiskunnan muutosten välillä. Ympäröivässä yhteisössä syntyneet arvokriisit näyttävät kuitenkin vaikuttaneen voimakkaammin liikuntakulttuurin kokonaisuuteen ja saaneen kehitystä aikaiseksi, kun taas liikunnalla ei näyttäisi olleen kovinkaan suurta vaikutusta yhteiskunnan muutokseen.

Toisen maailmansodan jälkeen alettiin Tanskassa ja Ruotsissa puhua normalisaation periaatteesta. Periaate juonsi juurensa integraatio-ajattelusta ja se merkitsi pyrkimystä järjestää vammaisten jokapäiväinen elämä mahdollisimman yhtenevästi samanikäisten, ei-vammaisten elinolojen ja toimintaympäristöjen kanssa. Normalisaatio ja integraatio koskivat vammaisten elämää useilla eri osa-alueilla: fyysisellä, toiminnallisella, sosiaalisella ja yhteiskunnallisella. Fyysisellä integraatiolla tarkoitettiin konkreettisen etäisyyden lähentämistä vammaisten ja muiden ihmisten välillä. Toiminnallisesta integraatiosta puhuttaessa keskityttiin keskustelemaan liikkumisesteiden poistamisesta ja kuljetuspalvelujen järjestämisestä. Liikuntavammaisille haluttiin luoda mahdollisuudet osallistua erilaisiin tapahtumiin ja yhteiskunnalliseen toimintaan omista lähtökohdistaan. Vuorovaikutuksen edistäminen vammaisten ja vammattomien välillä liittyi sosiaalisen integraation periaatteeseen. Yhteiskunnallisen integraation tarkoituksena oli edesauttaa vammaisten sijoittumista yhteiskuntaan sen täysiarvoisena jäsenenä. Kaiken lähtökohdiana oli luoda vammaisille samat mahdollisuudet osallistua koulutukseen, työhön ja harrastamiseen kuin vammattomillakin. (Vammaisliikunnan perusteet 1996, 6).

Liikuntapalvelujen järjestämisessä oli kysymys integraation ja segregaatien periaatteista. Integroiduilla palveluilla tarkoitettiin kaikkien väestöryhmien yleiseen käyttöön soveltuvia normaalitoimintoja, kun taas erityispalveluilla jollekin tietylle väestöryhmälle erillisesti järjestettäviä, muista toiminnoista poikkeavia palveluja. Erityisryhmien liikuntaharrastuksen organisoinnissa pyrittiin pois segregaatista ja tähdättiin erityisliikuntatoiminnan toteuttamiseen osana liikuntahallinnon ja urheiluseurojen normaalia toimintaa. (Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö 1981:44, 28).

Normaalius- ja integraatiokäsitteet loivat pohjaa uudelle näkemykselle vammaisista. Subjektinäkemys korosti vammaisten henkilöiden asemaa oman elämänsä parhaana asiantuntijana, jonka ajatuksia ja itsenäistä elämää tuli tukea. Palvelujen suunnittelun ja toteutuksen piti tapahtua yhdessä vammaisten henkilöiden kanssa. (Arrhenius 1994, 84-85). Liikuntakulttuurin integraatiotavoite liittyi erityisryhmien yhteiskunnallisiin päämääriin eli muiden kanssa yhdessä toimimiseen samoissa liikuntaorganisaatioissa. Tarkoituksenmukaisessa integraatiossa vammaisilla ja pitkäaikaissairailta oli mahdollisuus itse päättää yhteistoiminnan tavoista ja asteesta, sillä osa erityisryhmiin kuuluvista haluaa harrastaa liikuntaa keskenään ja osa puolestaan yleisissä liikuntaseuroissa tai kuntoluryhmissä. (Erityisryhmien liikunta 2000-toimikunnan mietintö 1996:15, 24). Hyvinvoinnin ja tasa-arvon aatteet toteutuvat todellisissa mahdollisuuksissa harrastaa liikuntaa haluamallaan tavalla - ei vain teoreettisilla tasavertaisilla edellytyksillä vaan käytännön liikuntatoiminnassa.

5.1 Mahdollisuuksien ja osallistumisen tasa-arvo

Erityisliikuntapalvelujen saannin turvaamiseksi on katsottu tarvittavan erityislainsäädäntöä. Tasa-arvon lisääminen edellyttää lakien lisäksi parempaa tieton jakamista vammaisuudesta sekä vaikutuskanavia, joiden avulla vammaiset henkilöt voivat osallistua päätöksentekoon yhteiskunnassa. (Vammaisuus ja tasa-arvo 1988). Lakien säätämällä ei kuitenkaan luoda todellista tasa-arvoa kansalaisten välille. Niiden avulla voidaan täyttää tasavertaisuuden alin reunaehto, mutta monissa yhteyksissä lain mukanaan tuoma etu on kostautunut käyttömaksujen nousulla ja palvelun laadun huonontumisella. Teoreettisella tasolla, liikuntatieteellisen tutkimuksen ja alan ihmisten piirissä, yhden-

vertaisuuden ideasta on puhuttu jo vuosikymmenien ajan. Hankaluudeksi on muodostunut teoreettisen ja käytännön tason yhdistäminen toimivaksi kokonaisuudeksi. Liikuntakulttuurissakaan kaikki kehitys ei ole edistystä. Todellisen edistyksen mittana tulisikin pitää sitä, miten liikuntakulttuurin muutos on auttanut ikääntyneitä, sairaita ja vammaisia henkilöitä selviytymään entistä paremmin arkipäivän askareista (Heikkinen 1992, 50).

Heikkinen (1991) esitti ajatuksen erityisryhmiin kuuluvien itsensä aktiivisesta osallistumisesta niiden palvelujen ja toimenpiteiden suunnitteluun, joiden avulla optimaalinen elämä parhaiten voidaan saavuttaa. Toisen maailmansodan jälkeen vallalla oli sosiaali-teknokraattinen käsitys yhteiskunnan muutoksen ohjaamisesta. Suunnitteluideologiassa uskottiin ylhäältä alaspäin tapahtuvaan, ihmisiä varten (FOR) suuntautuneeseen kehitykseen. Ennen pitkää kuitenkin osoittautui, että ihmisten päiden yli tapahtuneella suunnittelulla ei pystytty vastaamaan heidän todellisiin tarpeisiinsa. Palvelujen kehittämisessä siirryttiin ihmisten kanssa (WITH) tapahtuvaan suunnitteluun, jossa päätöksentekoa pyrittiin tuomaan mahdollisimman lähelle päätöksien kohteena olevia ihmisiä. Tätä vaihetta olemme eläneet jo 1970- ja 1980-luvuilla. Parhaimman tuloksen kuitenkin takaisi palvelujen tarvitsijoiden itsensä (BY) mahdollisuus päättää palvelujen määrästä ja laadusta. (Heikkinen 1991, 14).

Uusi käsite erityisryhmien liikunnasta puhuttaessa on EMPOWERMENT eli täysivaltaistuminen. Se tarkoittaa vammaisten itse itsensä täysivaltaistamista huolehtimaan omien tarpeidensa huomioon ottamisesta. (Vammaisliikunnan perusteet 1996, 6). Tällä pyritään tuomaan esille erityisryhmiin kuuluvien halu ottaa vastuuta elämäänsä vaikuttavista yhteiskunnallisista tekijöistä ja toimia asiantuntijana itseään koskevissa kysymyksissä. Vammaispoliittisessa ohjelmassa vuodelta 1996 todetaan, että täysivaltaistumisen kautta jokaisella vammaisella ihmisellä on mahdollisuus hyvään ja mielekkääseen elämään omista kyvyistään ja tavoitteistaan lähtien. Hyvässä ja mielekkäässä elämässä toteutuvat valinnanvapaus ja itsemääräämisoikeus, joiden edellytyksenä ovat vammaisten ihmisoikeuksien tunnistaminen ja tunnustaminen. Niiden vammaisten kohdalla, jotka eivät itse kykene ilmaisemaan tarpeitaan ja intressejään, voivat omaiset tai muu lähiyhteisö toimia edustajana. (Kohti yhteiskuntaa kaikille 1996, 3-4).

Vammaisten täysivaltaistuminen ja tasavertaisuus muiden kanssa edellyttävät yhteiskunnan ja ympäristön muokkaamista mahdollisimman esteettömiksi. Tällä ei tarkoiteta vain fyysisten esteiden, vaan myös asenteellisten ja kommunikaatioon liittyvien haittojen poistamista. Näiden esteiden häviämisen mukana katoaa vammaisuuden vaikutus olennaisena ihmistä määrittävänä tekijänä. Tavoitteena on yhteiskunta, joka pyrkii joustamaan ja sopeuttamaan toimintojaan kaikkien jäsentensä tarpeet huomioonottaen. Mahdollisuuksien yhdenvertaistamisella saatetaan yhteiskunnan ja ympäristön erilaiset järjestelmät kaikkien ja erityisesti vammaisten henkilöiden ulottuville. Liikunta- ja virkistyspalvelujen ratkaisut tulee sovittaa tavanomaisen järjestelmän sisään, ei siitä erilliseksi. Vammaisia tulisi kannustaa ja rohkaista tulemaan mukaan kaikille yhteiseen liikuntatoimintaan. (Kohti yhteiskuntaa kaikille 1996, 4-7;40).

Moraalinen oikeus itsemääräämiseen on yksi länsimaisen ajattelun kulmakivistä. Muihin tämän kaltaisiin perusoikeuksiin sisältyy myös oikeus niihin välineisiin, joilla oikeuden kohde saavutetaan, kuten muiden ihmisten myötävaikutus ja yhteistyö. Tätä kautta mahdollisuuksien, kohtelun ja lopputuloksen tasa-arvo liittyvät tiukasti toisiinsa, yksi niistä ei voi toteutua ilman muiden läsnäoloa. Ihmisten erityistarpeet tulee ottaa huomioon kaikessa inhimillisessä toiminnassa ja sitoutua välittämään läheisistämme. (Rauhala-Hayes 1998, 61-65).

5.2 Kohtelun tasa-arvo

Jokaisen ihmisen tulisi tuntea itsensä hyväksytyksi ja arvostetuksi siinä yhteisössä, johon hän kuuluu. John Vikström (1998) on verrannut pohjoismaista hyvinvointivaltiota joukkuepeliin, jossa jokaiselle joukkueeseen kuuluvalla löytyi tarkoituksenmukainen paikka ja tehtävä pelin rakentamisessa. Kaikki saivat kokea mukana olemisen ja osallistumisen riemua, tasavertaisuutta ja samanarvoisuutta. Vilttiketjulaisia tässä visiossa oli huomattavan vähän. Todellisuudessa olemme joutuneet kuitenkin huomaamaan, että hyvinvointivaltion joukkue supistuu jatkuvasti ja joukkueen sisäiset liitokset alkavat rakoilla. Syrjäytyminen, torjutuksi tuleminen ja ulkopuolelle jääminen ovat yhä useamman pelaajan kohtalona. (Vikström 1998, 99-101).

Hyvinvoinnin edellytyksenä pidetään siis kansalaisten odotuksiin ja tarpeisiin vastaamista. Tässä tapauksessa kaiken palvelutuotannon kehittämisen lähtökohtana tulisi olla kansalaisten osallistuminen ja vaikuttaminen liikuntasuunnitteluun heitä itseään koskeissa asioissa. Liikuntapalvelujen käyttöä tulisi seurata aktiivisesti, jotta saataisiin tietoa väestön eriytyvistä ja muuttuvista odotuksista. Kerran toisensa jälkeen erityisryhmiin kuuluvat henkilöt on kuitenkin jätetty liikuntakulttuurin eteenpäin viemiseen tähtäävien toimien ulkopuolelle, esimerkkeinä toimivat muun muassa vuosien varrella tehdyt komiteanmietinnöt. Mietintöjen tekovaiheessa ohitettiin erityisliikkujien palaute, josta olisi saattanut olla rakennusainetta palvelujen kehittämiseksi. Tämän lisäksi mietinnöissä esitetyt ja laajaa kannatusta saaneet erityisliikunnan tavoitteet ovat käytännön toteutuksessa jääneet puolitiehen.

Erityisliikunnan alalla tapahtunut mahdollisuuksien tasa-arvon lisääntyminen ja monipuolistuminen näyttää pitkälti kulminoituneen muutamien henkilöiden aktiivisuuden varaan. Ongelmana tuntuukin olevan ammattitaitoa omaavien liikuntaihmisten motiivointi ottamaan vammaiset mukaan toimintaan. Tämä koskee erityisesti urheiluseurojen toimintaa, josta vammaiset ovat toistaiseksi jääneet ulkopuolelle. Seuran ohjaus- ja valmennuspuolella toimii monia taitavia eri liikuntalajien osaajia, joista pienellä lisäkoulutuksella saataisiin pystyviä vammais- tai integroitujen liikuntaryhmien vetäjiä. Käytännön toiminnan tasolla ratkaisuja tuntuu olevan vaikea saada aikaiseksi, vaikka teoreettisella tasolla kiinnostusta löytyykin. Yhtenä ratkaisuna ongelmaan voisi olla paremmat kannustimet kunnan taholta.

5.3 Oikeudenmukaisuus ja lopputuloksen tasa-arvo

Rawlsin (1971) filosofinen oikeudenmukaisuusteoria pohtii hyvinvointivaltion perusperiaatteita. Teorian ydinajatus kytkeytyy yhteiskunnan pääinstituutioiden (perustuslain ja tärkeimpien taloudellisten ja sosiaalisten järjestelyjen) jakamiin perusoikeuksiin ja -velvollisuuksiin sekä ihmisten yhteistoiminnan synnyttämien hyötyjen jakamiseen oikeudenmukaisesti. Rawlsin teoria rakentuu yhteiskunnan huono-osaisimpien etujen tur-

vaamiseen, eikä tunnusta monien nauttimien etujen tärkeyttä muutamien osalle lange-
tettujen uhrausten rinnalla. Keskeisin ristiriita koskee yhteistoiminnalla saavutettujen
etujen jakamista oikeudenmukaisen hyvinvointiyhteiskunnan periaatteiden mukaisesti.
(Rawls 1971, 15-17).

Oikeudenmukaisista periaatteista päättäminen vaatii ”moraalisesti suosiollisia olosuh-
teita”. Niiden vallitessa tasa-arvoisessa asemassa olevat vapaat ja järkevät ihmiset voi-
vat päätyä yhteiseen tulkintaan hyvinvoinnin jakomallista, joka kohtelee kaikkia tasa-
puolisesti. Kutakin osapuolta leimaa ensisijainen huoli omista eduistaan (egoistisuus),
sillä resurssien kohtuullinen niukkuus pakottaa asettamaan vaateet tärkeysjärjestykseen.
Periaatteet koskevat myös rasitusten ja velvollisuuksien, eivät vain oikeuksien, vapauk-
sien, valtuuksien, mahdollisuuksien, tulojen ja varallisuuden jakamista yhteiskunnan
jäsenten kesken. (Rawls 1971, 19-30, 82).

Oikeudenmukainen yhteiskunta perustuu kahdelle periaatteelle. Ensimmäinen koskee
jokaisen ihmisen yhtäläistä oikeutta perusvapauteen. Ajatuksen taustalla ovat ihmisten
tasa-arvoiset mahdollisuudet koulutukseen, kulttuuriin ja merkittäviin yhteiskunnallisiin
asemiin. Toinen kohta koskee sosiaalisten ja taloudellisten eriarvoisuuksien hyväksy-
mistä vain, jos ne perustuvat huono-osaisimpien hyödyn maksimoimiseen sekä asemiin,
joista kaikki voivat avoimesti kilpailla. Merkittäviin tehtäviin tulee valita tehokkaimmat
hoitajat yhteisen edun, myös huono-osaisimpien hyödyn, nimissä. Mikäli kaikkien osa-
puolien asemaa kohentavaa ratkaisua ei löydy, pidetään tasajakoa parhaiten tasa-arvoa
toteuttavana ratkaisuna. (Rawls 1971, 43-54). Tuloksena on siis hyvinvointivaltio, joka
jakaa tuloja ja varallisuutta uudelleen turvatakseen kaikkien kansalaisten vähim-
mäisedut ja edistääkseen toimintamahdollisuuksien yhdenvertaisuutta. Näin ollen oi-
keudenmukaisuus muodostuu perustavammaksi arvoksi kuin tasa-arvo.

Täydellisessä oikeudenmukaisuuden mallissa maksimoidaan huono-osaisten odotukset,
jonka jälkeen parempiosaisten odotuksia muuttamalla ei enää voida kohottaa huonom-
piosaisten asemaa. Yhteiskunnan on kiinnitettävä enemmän huomiota niihin, joilla on
vähemmän synnynnäisiä avuja ja jotka ovat epäedullisemmissä yhteiskunnallisissa ase-
missä. Reilujen menettelytapojen ansiosta myös lopputulos muodostuu reiluksi ja var-
mistaa yleisen terveydenhuollon ja turvallisuuden edistämisen. Oikeudenmukaisuuden

olosuhteet voidaan kuvata normaalioloiksi, joiden vallitessa inhimillinen yhteistyö on sekä mahdollista että välttämätöntä. Yhteiskunta on vastavuoroiseen hyötyyn tähtäävä yhteistoimintayritys, joka tuo kaikkien ulottuville paremman elämän kuin kellään olisi omavaraisena. (Rawls 1971, 55-70, 82). Toiminnan tuloksena pyritään maksimoimaan turvallisuustaso, jolle huonoin ajateltavissa oleva seuraus on parempi kuin muille mahdollisille vaihtoehdoille. (Niiniluoto 1993, 122).

Mahdollisesti tärkeimmät ensisijaiset hyvät, joita myös yhteiskunnan huono-osaisimmat haluavat, ovat itsekunnioitus ja varma omanarvontunto. Itsekunnioitus sisältää luottamuksen omiin kykyihin täyttää aikomuksensa siinä määrin kuin se itsestä riippuu ja huomata, ettei omaa elämänsuunnitelmaa koeta vähäarvoiseksi. Alkuaseman osapuolten tulisi siis tukea itsekunnioitusta tukevia yhteiskuntarakenteita, arvostaa kanssaihmissiään ja hyväksyä heidän henkilönsä ja tekonsa. Olisi tärkeää, että jokaisella ihmisellä olisi olemassa ainakin yksi yhteisö, johon hän voi liittyä yhteisten etujen pohjalta ja jossa hän kokee saavansa pyrinöissään vahvistusta kumppaneiltaan. Itsearvostuksen romahdaminen tai arvostetun asian menettäminen voivat johtaa häpeän tunteisiin ja epäilyyn kansalaisuuden takaamasta tasa-arvosta. (Rawls 1971, 226-227, 248-249, 250). Ihmisten toimintaa tulisi ohjata ryhmien sisäinen solidaarisuus ja ryhmien välinen suvaitsevaisuus, joissa tervettä kilvoittelua ja eteenpäin pyrkimistä sävyttää yhteistyö ja toisten kunnioitus. Sosiaalisina päämäärinä tulisi olla vapaus itsemääräämiskyknä, tehokkuus tavoitteiden saavuttamisessa, oikeudenmukaisuus reiluna tasa-arvona, hyvinvointi toimintavalmiutena, henkisesti rikas elämänlaatu ja kestävä kehitys. (Niiniluoto 1993, 129).

Mielestäni rawlsilainen oikeudenmukaisuus voidaan käsittää myös lopputuloksen tasa-arvoksi. Se muistuttaa luonteeltaan egalitarismia, joka korostaa kaikkien yksilöiden yhdenvertaistamista ja yhtäläistä oikeutta tarpeiden tyydyttämiseen. Hautamäen (1993) mukaan ajattelumallin pyrkimys on päästä tasaiseen tulonjakoon, josta kukaan ei voi millään keinolla saada tasa-osuuttaan suurempaa osuutta. Tavoitteena on siis yhtäläinen hyvinvointi riippumatta tarpeiden luonteesta ja suuruudesta. Utilitarismin perusidea puolestaan ilmaisee yhteisen hyvän ja mielihyvän periaatteita, joiden mukaan ihmisten moraalinen velvollisuus on edistää suurinta mahdollista onnea suurimmalle mahdolliselle joukolle. Johdonmukainen seuraus utilitaristisesta lähtökohdasta on pyrkimys rik-

kauksien tasaamiseen yleisen onnen edellytyksenä. Ongelmaksi kuitenkin muodostuvat onnen erilaiset kokemukset (mikä on yhdelle onnea, voi olla toiselle epäonnea) sekä toiminnan seurauksien ennustamattomuus. (Hautamäki 1993, 146-150).

Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria poikkeaa kahdesta edellämäinitusta muun muassa sallimalla epätasa-arvoiset jakoperusteet mahdollisuuksien, vapauden, varallisuuden ja tulojen suhteen. Varsinkin utilitarismin pyrkimys keskimääräisen yleisen onnen maksimoimiseen synnyttää ongelman subjektiivisesti koetun onnen mittaamisesta. Utilitarismin ohittaa kevytmielisesti ihmisten erillisyyden ja erilaisuuden, ja ajautuu persoonattoman onnen ja tarpeiden tyydytyksen teoriaan. (Rawls 1971, 111-115).

Uusitalon (1993) käsityksen mukaan pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan malli täyttää muita malleja (angloamerikkalaista ja mannereurooppalaista) paremmin rawlsilaisen oikeudenmukaisuusteorian kriteerit. Kansalaisyhteiskunnat ja -vapaudet toteutuvat pohjoismaisessa mallissa yhtä hyvin ellei paremmin kuin muissa hyvinvointiyhteiskunnissa. Mahdollisuuksien tasa-arvon toteutuminen on ollut puutteellista kaikkialla, eikä Pohjoismaiden voida sanoa olleen ongelmallisempia muihin verrattuna. Taloudellisen eriarvoisuuden voidaan sanoa olevan vähäisempää kuin muualla ja verotus, sosiaaliset tulonsiirrot ja julkiset palvelut - erityisesti sosiaali- ja terveyspalvelut - jakavat resursseja huono-osaisten hyväksi. Pohjoismaiden kielteiseksi puoleksi voidaan lukea liiallinen tasa-arvon korostaminen ja tehokkuuden unohtaminen, joiden seurauksena talouskasvu on kärsinyt. Rawlsilainen hyvinvointi kärsii, sillä liiallinen tasa-arvo on syönyt yleistä hyvinvoinnin lisääntymistä. (Uusitalo 1993, 79).

Terveydenhuollon resurssien jakamisessa onkin tärkeää, että terveyshyötyjen ja taloudellisten arvojen arviointiin yhdistetään jokin oikeudenmukaisuuden periaate. Tämä periaate selvittää, minkä suuruinen osuus jaettavasta hyvästä kullekin yhteiskunnan jäsenelle kuuluu ja millä perusteella. Oikeudenmukaisuuden tarkoituksena on estää yksilöiden mielivaltainen kohtelu. Jokaisen yhteiskunnan jäsenen on päästävä tasapuolisella tavalla nauttimaan kullekin elämänvaiheelle tyypillisistä mahdollisuuksista. Sairaus, vamma tai muu liikunnallinen este ovat merkittäviä elämänsuunnittelua ja normaaleja mahdollisuuksia haittaavia tekijöitä. Terveydenhuollon tehtävä on poistaa ja ehkäistä tällaisia esteitä siitä huolimatta, että normaalin elämän turvaaminen saattaa vaatia yh-

6 KÄSITTEISTÄ KÄYTÄNTÖÖN, TERMEISTÄ TOIMINTAAN

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon toteutumista käytännön erityisliikuntatoiminnassa. Tutkimuksen lähtökohtina olivat Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria sekä erityisliikunnan kehitys suomalaisen liikuntakulttuurin historiassa. Monet liikuntahistorian muutokset liittyvät yleisempiin yhteiskuntaelämän murroskausiin ja näillä on ollut vaikutuksensa myös erityisryhmien liikunnan kehittymiseen. Historiallisen katsauksen tarkoituksena olikin kertoa erityisliikunnan tarpeiden synnystä ja perusteluista Suomessa sekä asettaa ne nykyiseen aikaansa ja paikkaansa.

Toisena lähtökohtana oli Jyväskylässä järjestetyn erityisliikunnan valitseminen tutkimuskohteeksi. Erityisliikunnan kehitystä Jyväskylässä kuvattiin vertaillen sitä yleisempään kansalliseen ja liikuntapoliittiseen kehitykseen. Myös Jyväskylässä aikaisemmin toteutetut tutkimus- ja kokeiluprojektit antoivat hyvän pohjan vertailevalle tutkimukselle ja kyselylomakeideoille. Erityisryhmien liikuntaan osallistuvien henkilöiden kokemuksia ja asenteita näissä tutkimuksissa ei ole aikaisemmin selvitetty, joten tämän tyyppiselle tutkimukselle on tarvetta. Tutkimuksen kolmas lähtökohta oli erityisryhmiin kuuluvien henkilökohtainen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon kokeminen.

Oikeudenmukaisten ja tasa-arvoisten liikuntapalvelujen toteutumista tarkastellaan mahdollisuuksien, kohtelun ja lopputuloksen näkökulmista. Liikuntapalvelujen järjestämisen ”hierarkiassa” ylimpänä tasona ovat päättäjät, joiden arvostukset ja asenteet ovat kaiken toiminnan perustana. Heidän oikeudenmukaisuuden tajunsa ja moraalinsa heijastuvat aina palvelujen käyttäjiin asti, ja varmistavat mahdollisuuksien, kohtelun sekä lopputuloksen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon toteutumisen. Päättäjien käsien kautta kulkevat erityisliikunnan varat, tilat, yhteistyö, koulutus ja tiedotus. Heidän toimenpiteillään on suurin merkitys erityisryhmien eristäytymis- ja syrjäytymisvaaraa ehkäisevässä käytännön toiminnassa.

Liikuntaryhmien ohjaajat ja liikuntapaikkojen henkilökunta toimivat hierarkian toisena tasona. Heidän edellytyksensä vaikuttaa tasapuolisiin mahdollisuuksiin ja lopputuloksen yhdenvertaisuuteen ovat rajalliset, mutta kohtelun oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon

sitäkin suuremmat. Aktiivisella toiminnallaan he pystyvät vähentämään erityisryhmiin kohdistuvia ennakkoluuloja ja tekemään palveluista niiden päämääriä eli iloa ja virkistystä toteuttavia. Kolmannen tason muodostaa erityisliikuntapalvelujen käyttäjäkunta. Heidän kokemuksensa oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta kertovat teoreettisella tasolla suunniteltujen tavoitteiden toteutumisesta käytännön elämässä. Heidän mielipiteensä kertovat päättäjä- ja ohjaajatasojen toimenpiteiden onnistuneisuudesta ja parannusta vaativista toiminta-alueista.

Keskeiseksi tutkimuskysymykseksi nousi jo vuosikymmenien ajan puhuttu tasa-arvon toteutuminen erityisliikunnassa. Miten tasa-arvo voidaan määritellä erityisliikunnasta puhuttaessa ja mitä se käytännön toiminnassa tarkoittaa? Pitäisikö tasa-arvon sijasta ryhtyä puhumaan oikeudenmukaisuudesta ja millä keinoin se toteutuisi? Koetaanko erityisryhmiin kuuluvilla olevan yhdenvertaiset mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen kuin vammattomilla? Miten mahdollisuuksien, kohtelun ja lopputuloksen tasa-arvot käsitetään ja mitä ne merkitsevät? Vastaavatko käsitykset palvelujen laadusta, määrästä ja luonteesta käyttäjien tarpeita? Mitkä tekijät koetaan erityisliikunnan suurimmiksi esteiksi ja miten näitä puutteita pystyttäisiin korjaamaan? Näihin kysymyksiin etsitään vastausta kolmelta erityisliikuntapalvelujen osapuolelta: päättäjiltä, ohjaajilta ja palvelujen käyttäjiltä.

6.1 Tutkimusmenetelmät ja metodologiset ratkaisut

Erilaisten menetelmien yhdistämistä pidetään tieteelle ominaisena tapana edetä tiedon tavoittelussa, koska sen avulla saadaan kattavampi kuva tutkimuskohteesta (Eskola & Suoranta 1996, 17, 40-42; Hirsjärvi 1997,133). Aiheen monitasoisuuden, kompleksisuuden ja useamman näkökulman esiintuomiseksi aineiston keräämisessä päädyttiin useamman tutkimusmenetelmän käyttämiseen. Eri menetelmien avulla haluttiin löytää mahdollisuuksia tutkimusaiheen paremmalle ymmärtämiselle ja syvemmälle tulkitsemiselle. Tavoitteena oli myös käytännönläheisen tiedon saanti, jota Jyväskylän kaupunki voisi käyttää hyväkseen erityisliikuntapalveluja suunnitellessaan. Aineistosta pyrittiin saamaan toisiaan täydentäviä tietoja, jotka kerättiin soveltaen kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia menetelmiä. Perinteisen standardinäkemuksen mukaan kvantitatiivisilla mene-

telmillä saadaan pinnallista, mutta luotettavaa ja kvalitatiivisilla syvällisempää, mutta huonosti yleistettävää tietoa (Alasuutari 1994, 203). Tässä tutkimuksessa tiedon pinnallisuuden ongelmaan pyrittiin vastaamaan käyttämällä kvantitatiivisten menetelmien lisäksi monimuotoisempia ja rikkaampia vastauksia antavia kvalitatiivisia menetelmiä.

Aineiston luotettavuutta miettiessään tutkija joutuu jatkuvasti pohtimaan tekemiään ratkaisuja ja näin ottamaan kantaa myös tekemänsä työn kattavuuteen (Eskola & Suoranta 1996, 164). Tutkijan oma rehellisyys ja avoimuus tutkimuksensa suhteen lisäävät sen arvoa. Tämän takia tutkimuksen etenemisestä pidettiin tutkimuspäiväkirjaa, johon tutkija kirjasi havaintojaan, kokemuksiaan ja mielenkiinnon kohteitaan.

"Torstai 16.3.2000. Osallistuin viittomakielisten aerobicisiin seurakuntatalolla. Yhteistä kieltä ei ollut, mutta eleillä ja ilmeillä saimme paljon aikaiseksi. Aerobic kesti vajaan tunnin, Marko ohjasi jumppaa viittomakielellä. Ohjeet olivat sen verran yleismaailmallisia, että minäkin pysyin aivan hyvin mukana. Lihasvoimaosuuden jälkeen Marko ohjasi aerobiccaajat kyselylomakkeiden täyttöön. Minulle ei ollut tullut mieleenkään, että jotkut heistä eivät ymmärtäisi kirjoitettua suomen kieltä! Ryhmässä pari henkilöä tarvitsi tulkkausta ja Marko sekä loput ryhmäläisistä avustivat niitä, joilla oli ymmärtämisen kanssa vaikeuksia. Sain kaikki lomakkeet täydellisesti täytettyinä takaisin. Minun kansani yritettiin kommunikoida käytettävissä olevin keinoin, mikä oli mielestäni mahtavaa! Minulla ei ollut niinkään vaikeuksia ymmärtää heitä, mutta koska en pystynyt viestimään takaisin juuri muuten kuin puheella, kommunikointi jäi aika yksipuoliseksi" (Ote tutkimuspäiväkirjasta).

Kvantitatiiviset menetelmät

Tutkimuksen kvantitatiivinen menetelmäosuus sisälsi kyselylomakeselvityksen erityisliikuntapalvelujen käyttäjäkunnan kokemuksista. Kyselytutkimuksen yleisenä etuna pidetään mahdollisuutta laajan tutkimusaineiston keräämiseen. Tutkimuksessa voi olla mukana suuri määrä henkilöitä ja kysyttäviä asioita voi olla paljon. (Hirsjärvi 1997, 191). Kyselytutkimus toimii hyvänä tekniikkana yleiskartoituksen tekemisessä, sillä oikein toteutetulla tutkimuksella saatu tieto on kattavaa ja vertailukelpoista. Kvantitatiiv-

vinen tutkimus soveltuu hyvin ilmiöiden rakenteen kuvaamiseen ja eri osien välisten yhteyksien sekä riippuvuussuhteiden löytämiseen. (Eskola & Suoranta 1996, 43; Alkula ym. 1994, 22, 46).

Kyselytutkimukseen liittyy omat haittatekijänsä. Jo aikaisemmin mainittiin saatavan tiedon pinnallisuus. Sen lisäksi ongelmia voivat aiheuttaa vastaajien kielteinen suhtautuminen tutkimukseen, kyselylomakkeen ja vastausvaihtoehtojen onnistuneisuus sekä vastaamattomuus eli kato. (Hirsjärvi 1997, 191). Näiden lisäksi tilastollisia menetelmiä ei pidetä toimivina inhimillisen toiminnan tutkimisessa. Ne pakottavat tinkimään tutkittavan ilmiön monimuotoisuudesta ja sen kaikkien erityispiirteiden huomioon ottamisesta. Lisäksi kvantitatiivista tutkimusotetta syytetään toimimisesta liian etäällä tutkittavista sekä välinpitämättömyydestä heidän näkemyksiään ja intentioitaan kohtaan. (Eskola & Suoranta 1996, 23; Alkula ym. 1994, 46, 69).

Tutkijan läsnäolon erityisliikuntaryhmissä sekä kyselylomakkeen henkilökohtaisen jakamisen ja poiskeräämisen tarkoituksena oli lieventää mahdollista kielteistä suhtautumista käyttäjäkunnan keskuudessa. Tutkija kiersi henkilökohtaisesti kaikissa tutkimukseen valituissa ryhmissä kaksi kertaa. Ensimmäisellä kerralla kerrottiin tutkimuksen tarkoituksesta ja tavoitteista sekä tiedotettiin seuraavalla kerralla tapahtuvasta kyselylomakkeiden täytöstä. Kyselylomakkeet jaettiin etukäteisilmoituksen mukaisesti viikkoa myöhemmin. Vastausohjeet olivat lomakkeessa, mutta tutkijan läsnäolo lomakkeen täyttämisen ajan loi mahdollisuuden välittömästi selventää vastausohjeita ja auttaa kysymysten tarkoitussisältöä koskevissa ongelmissa. Tutkija tarkasti lomakkeet niitä takaisin kerätessään ja pyysi täyttämään huomaamansa puutteelliset kohdat.

Luotettavuuden kannalta keskeisen pohdittavan ongelman herätti jonkun muun henkilön kuin itse erityisliikkujan vastaaminen kyselyyn. Esimerkiksi alle 12-vuotiaat lapset ja kehitysvammaiset eivät pystyneet vastaamaan lomakkeeseen itsenäisesti. Tällöin kyselyyn pyydettiin vanhempien, muun lähisukulaisen tai henkilökohtaisen avustajan vastausta. Tutkimuksen reliabiliteetin ei kuitenkaan katsottu tästä huonontuvan, vaan näiden liikuntatoiminnassa läheisesti mukana olleiden henkilöiden arvioitiin pystyvän vastaa-

maan kyselyyn suhteellisen luotettavasti lapsen tai vammaisen henkilön puolesta. Lopputuloksen kannalta lasten ja eri vammaryhmiin kuuluvien henkilöiden mukanaolo oli perusteltua, sillä kuvauksesta pyrittiin saamaan mahdollisimman kattava.

Validiteetin ja itse kyselylomakkeen kannalta oli tärkeää käsitteiden onnistunut operationalisointi. Osa tutkimusongelmista oli helposti puettavissa kysymysten muotoon, mutta tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden abstraktien käsitteiden mittaaminen kyselylomakkeella oli hankalaa. Teoreettinen käsite ja sen empiirinen vastine voivat operationalisoinnissa helposti muodostua merkityksiltään toisiaan laajemmiksi tai suppeammiksi tai kohdata toisensa vain osittain (Eskola & Suoranta 1996, 45; Alkula ym. 1994, 75, 81). Tavoitteena oli merkityksiltään toisiaan vastaavien käsitteiden löytäminen ja onnistuneen kysymyksenasettelun aikaansaaminen. Olennaista oli tämän ongelman tiedostaminen tutkimusta tehtäessä. Kyselylomake tarkastettiin työn ohjaajien sekä tilastollisiin menetelmiin perehtyneen henkilön kanssa parhaiden vaihtoehtojen löytämiseksi. Lisäksi lomakkeen tarkasti Jyväskylän kaupungin erityisliikunnasta vastaava henkilö sekä harjaantumiskoulussa erityisryhmien liikunnanopettajana toimiva henkilö.

"Tiistai 14.3.2000. Puolilta päivin menin tekemään pilottia ikääntyneiden voimisteluryhmään. Ryhmä ei kuulunut tutkimukseeni perusjoukkoon, mutta koska alkuperäisen pilottiryhmän vuoro oli peruttu ylioppilaskirjoitusten takia, jouduin turvautumaan tähän hätäratkaisuun. Esittelin itseni tunnin alussa ja seurasin jumppaa salin laidalta. Harmittelin jumppavaatteiden kotiin jäämistä. Mietiskelin osallistumisellani tuntiin saattavan olla merkitystä vastaushalukkuuteen, jumpatessa ikään kuin sulautuisin muuhun joukkoon ja olisin yksi heistä. Päätin osallistua niin monen ryhmän tuntiin kuin mahdollista. Ohjaaja kehotti minua jakamaan kyselylomakkeet tunnin lopussa venyttelyn aikana, jotta ryhmäläiset voisivat tutustua kysymyksiin. Osa ryhmäläisistä halusi ruveta heti täyttämään lomaketta, joten päädyin jakamaan kynät ja paperit samalla kertaa. Lopputulos oli sekasortoinen, lomakkeen täyttäminen venyttelyn tiimellyksessä ja silmälasien puuttuessa ei ollut toimiva ratkaisu. Lopputuloksena oli vain neljä kokonaan täytettyä lomaketta. Suurin osa vastaajista oli kiireisiä ja jätti yli puolet lomakkeen kohdista tyhjiksi. He eivät olleet osanneet varata aikaa lomakkeen täyttämiseen. Parinaista jäi kertomaan kokemuksistaan ja tuntemuksistaan jumpan jälkeen lähes tunniksi!" (Ote tutkimuspäiväkirjasta).

"Keskiyö 15.3.2000. Illalla oli Parkinsonintautia sairastavien jumppa Vanhusten palvelukeskuksessa. Ohjaaja oli reipas ja iloinen ja kehotti minua heti aluksi esittelemään itseni. Kerroin tutkimuksestani ja yllätyksekseni osallistujien joukosta tuli kysymyksiä otoksen koosta ja laadusta. Olin hetken aikaa ällistyksissäni, mutta sitten innostuin kertomaan tarkemmin tutkimuksestani. Sen jälkeen aloimme jumppaamaan, minä muiden mukana. Sain ryhmäläisiin ihan mukavan kontaktin tunnin aikana. Lopussa muistutin silmälasien mukaan ottamisesta seuraavalla kerralla" (Ote tutkimuspäiväkirjasta).

Kvalitatiiviset menetelmät

Kyselylomakkeen lisäksi käyttäjäkunnan kokemuksia selvittämään tehtiin selkeästi kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä edustava tapaustutkimus sisältäen haastatteluja ja havainnointia. Robson (1995, 227) toteaaakin, että ”kun tutkitaan ihmistä, miksi ei käytettäisi hyväksi sitä etua, että tutkittavat itse voivat kertoa itseään koskevia asioita?”. Tapaustutkimuksessa tutkitaan nykyajassa tapahtuvaa ilmiötä todellisessa elämäntilanteessa, sen omassa ympäristössä. Tutkimuksen kohde voi olla mahdollisimman tyypillinen ja edustava, ainutkertainen ja poikkeuksellinen tai paljastava ja opettava tapaus. Tämän tyyppinen menetelmä ei noudata tilastollisen edustavuuden kriteereitä. Sen pohjalta ei ole tarkoituskaan tehdä samalla tavalla empiirisesti yleistettäviä päätelmiä kuin tilastollisessa tutkimuksessa. (Eskola & Suoranta 1996, 37-38).

Laadullisen tutkimuksen yleistämisen keinoina toimivat saturaatio eli aineiston kyläntyminen ja raakahavaintojen yhdistäminen metahavainnoiksi. Havaintojen yhdistäminen ilmentää tutkijan pyrkimystä tarkastella aiheitaan yksittäistapausta yleisemmällä tasolla. Kun samasta teemasta kerätään monia versioita, ei ollakaan enää tekemisissä pelkän yksittäistapausten kanssa. (Alasuutari 1994, 209). Tässä tutkimuksessa kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia menetelmiä käytettiin toistensa tukena ja tietynasteisiin yleistykseen pyrkien.

Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden lähtökohtana on tutkijan avoin subjektiviteetti ja sen myöntäminen, että tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline. Pääasiallisin kriteeri onkin tutkija itse ja näin ollen luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. Luotettavuutta lisää tutkijan itsearviointi käyttämiensä käsitteiden ja tulkintansa vastaavuudesta tutkimuskohteeseen. Varmuutta luotettavuuden kriteerinä lisää ennustamattomasti vaikuttavien ennakkoehtojen huomioon ottaminen ja tutkimustulosten yleistettävyyden kriittinen arviointi. Myös muista vastaavaa ilmiötä tarkastelleista tutkimuksista voidaan saada vahvistusta omalle työlle. (Eskola & Suoranta 1996, 165-167). Tämän tutkimuksen luotettavuutta pyrittiin lisäämään tutkijan omalla kriittisyydellä ja avoimuudella niin tutkittavia kuin tutkimuksen lukijoitakin kohtaan. Koska vastaavaa tutkimusta ei ole aikaisemmin tehty, oli tutkimuksen kuvaus tärkeässä asemassa. Myöskään Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriaa ei ole aikaisemmin sovellettu erityisliikuntaan. Tutkijan tavoitteena oli saada aikaiseksi mahdollisimman avoin keskustelu aihealueesta.

Tutkittavaksi yksiköksi liikkujatasolta haettiin lähinnä kehitysvammaisia lapsia perheineen, jotka edustivat kyselylomaketutkimuksessa vähemmistöön jääneitä lasten ja vammaisryhmien osuuksia. Perheiden kokemusten kautta pyrittiin saamaan kokonaisvaltaisempi kuva erityisliikuntapalvelujen kentästä ja toimivuudesta. Aiemmin mainituista tutkimuskohteista määrittävistä adjektiiveista tutkimukseen haettiin ainutkertaisia, paljastavia ja opettavia tapauksia, jotka kuitenkin edustivat täysin mahdollisia ja useampia samantyyppisiä tapauksia. Parhaimman tuloksen ja tiedon aikaansaamiseksi tutkimuskohteiden tuli olla myös itse kiinnostuneita tutkimuksesta ja siihen osallistumisesta.

"Perjantai 17.3.2000. Olin mukana seuraamassa alle kouluikäisten kehitysvammaisten lasten uintikerhoa. Yllätyksekseni ryhmässä oli vain yhden lapsen vanhempi. Joonaksen isä ja äiti ovat vuoroviikoin uimassa Joonaksen kanssa, tänään oli isän vuoro. Kolmevuotias Joonas oli aivan vastustamaton veijari, joka nautti uimisesta täysin siemauksin. Tunnin jälkeen odottelin uimahallin aulassa Joonasta ja hänen isäänsä. Kerroin heille tutkimuksestani ja kysyin olisivatko he halukkaita täyttämään lomakkeen viikon päästä uinnin jälkeen. Puhellessamme kävi ilmi, että he olivat juuri pari viikkoa aikaisemmin olleet mukana toisessakin tutkimuksesta. He vaikuttivat avoimilta ja halukkailta olemaan avuksi, joten pyysin heitä saman tien haastateltaviksi, johon välittömästi suostut-

tiin. Pääsimme jo vähän keskustelemaan vallitsevista asenteista erityisryhmien liikunnassa, esimerkiksi vanhempien suhtautumisesta tutkijoihin sekä muihin henkilöihin, jotka haluaisivat perehtyä asiaan tarkemmin. Mielenkiintoista!" (Ote tutkimuspäiväkirjasta).

Tutkimuksen kannalta olennainen tieto kerättiin haastattelemalla perheitä sekä havainnoimalla heidän osallistumistaan erityisliikuntapalveluihin. Haastattelujen etuna muihin tiedonkeruumuotoihin verrattuna on tutkimustilanteen joustavuus. Vastauksia voi tarkentaa jatkokysymyksillä ja syventää saatavia tietoja. Haittapuolina kuitenkin ovat aikaa vievät tutkijan huolellinen valmistautuminen ja kouluttautuminen. Haastatellut voivat myös kokea tilanteen uhkaavaksi, jolloin taipumus sosiaalisesti suotaviin vastauksiin lisääntyy. (Hirsjärvi 1997, 201-205).

Kaupungin erityisliikuntapalveluihin osallistuvien lisäksi tutkimukseen haluttiin mukaan myös ohjaajien sekä järjestäjätason näkökulmat. Ohjaajia oli tutkimuksessa mukana kaksi: erityisliikunnanohjaajan virassa oleva Marjukka (Marru) Leino sekä tuntiohjaaja Marko Vuoriheimo. Järjestäjätasolta haastateltavana oli kaupungin erityisliikunnanopettaja Pirjo Huovinen. Marruun tutkija tutustui hyvin kiertäessään eri liikuntaryhmiä, Markon kanssa tutustuminen tapahtui sähköpostin ja tekstiviestien välityksellä. Kaupungin erityisliikunnanopettajan kanssa tutkija oli ollut aikaisemmin yhteisissä projekteissa.

"Tiistai 14.3.2000. Illalla minulla oli Markon haastattelu. Tapasin Markon ensimmäistä kertaa lukuisten sähköposti- ja tekstiviestien jälkeen. Marko toimii ohjaajana viittomakielisten aerobicissa ja on myös itse viittomakielinen. Mieltäni vähän askarrutti Markon puhetaito, mutta vähäiset epäilykseni haihtuivat heti ensitervehdyksen jälkeen. Hän puhui todella selvästi ja kuuluvalla äänellä, joten nauhoituksen suhteen minulla ei ollut mitään ongelmia. Huomasin keskittyväni puhumaan Markolle kasvot suunnattuina häneen päin helpottaakseni huulilta lukemista ja varmistaakseni, että hän kuulisi mahdollisimman hyvin. Ymmärsimme toisiamme täydellisesti, mutta minua vaivasivat valmistautumattomuuden tunne ja tarkkojen kysymysten muotoilun hankaluus. Haastattelun jälkeen sovimme tapaavamme noin puolta tuntia ennen torstain viittomakielisten aerobicituntia, jonne olin ilmoittanut tulevani tekemään kyselyä. Marko oli informoinut ryh-

mäläisiä tulostani edellisellä viikolla, joten he olivat valmistautuneita lomakkeen täyttämiseen. Marko kertoi heidän olevan innokkaita osallistumaan ja halukkaita antamaan palautetta kaupungin liikuntatoiminnasta." (Ote tutkimuspäiväkirjasta).

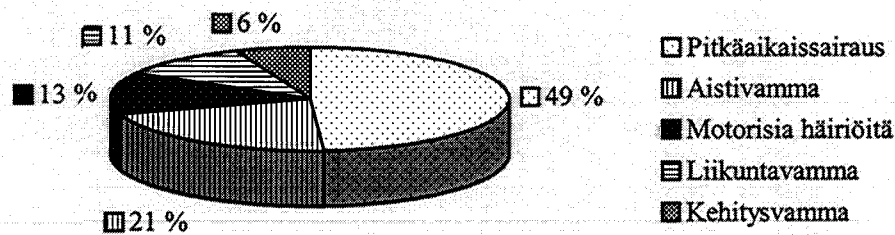
Myös eettisiin kysymyksiin oli kiinnitettävä huomiota tutkimusta tehtäessä. Tutkimukseen pyydettiin lupa heti alkuvaiheessa kaupungin Liikuntapalvelukeskukselta. Myös yksityisille erityisliikkujiille tehtiin selväksi, että kyselyyn osallistuminen oli täysin vapaaehtoista. Haastateltavien henkilöiden ja perheiden valitseminen vapaaehtoisperiaatteella takasi luvan saannin tutkimuksen tekemiseen. Heille kerrottiin ennen tutkimusaineiston keruuta, millä keinoin tieto tullaan tallentamaan ja miten sitä käytetään tutkimuksessa. Jokainen haastatelluista ilmoitti sallivansa oman nimensä käytön tutkimusraportissa, joten anonymiteetin suhteen ongelmia ei ollut.

7 TULOKSET

Kyselytutkimuksen otos valittiin harkinnanvaraisesti Jyväskylän liikuntapalvelukeskuksen erityisliikunnan ryhmistä. Tutkimuksessa mukana olleet ryhmät poikkesivat toisistaan vamman, sairauden tai liikkumisesteen sekä iän mukaan. Otokseen haettiin eri vammatyyppeiden lisäksi myös eri lajien harrastajia, jotta kuvaus olisi mahdollisimman monipuolinen. Liikuntapalvelukeskuksen ja Sosiaali- ja terveystoimen yhteisessä erityisliikunnan kalenterissa liikuntaryhmiä oli lähemmäs kaksisataa, joista tutkimukseen kohderyhmä poimittiin. Kohderyhmäksi valittiin erityisliikunnan kapean määritelmän mukaisesti vain vammaiset, pitkäaikaissairaajat ja liikuntaesteiset. Seurauksena oli esimerkiksi ikääntyneiden liikuntaryhmien jättäminen tutkimuksen ulkopuolelle. Useat ikääntyneiden ryhmistä edellyttivät kohtalaista tai hyvää kuntoa, joten huonompikuntoisten vanhusten uskottiin osallistuvan oman vamma- tai sairaustyypinsä mukaiseen liikuntaan. Näin erityisryhmien määritelmän mukaiset ikääntyneet saatiin mukaan tutkimukseen.

Tutkimuksen perusjoukkoon kuului 67 liikuntaryhmää, joista 40 oli Liikuntapalvelukeskuksen ja 27 Sosiaali- ja terveystoimen palvelukeskuksen järjestämää. Otos muodostui 11 ryhmästä, jotka olivat Liikuntapalvelukeskuksen järjestämiä. Lasten liikuntaryhmistä mukana olivat liikuntavammaiset uintikerholaiset, kehitysvammaiset vesiliikuntaryhmäläiset, allergiaa ja astmaa sairastavat uintikerholaiset, keskittymis- ja liikunnallisia vaikeuksia omaavat pomppukerholaiset sekä näkövammat liikuntakerholaiset. Nuorten aikuisten liikuntaryhmiä oli perusjoukossa määrällisesti vähiten. Otoksessa olivat mukana viittomakielisten aerobic-ryhmä sekä pyörätuolirygbyn harrastajat. Aikuisille järjestettävistä liikuntaryhmistä lähes kaikki olivat pitkäaikaissairaille tarkoitettuja. Otokseen valittiin nivelreumaisten ja -oireisten, sydän- ja verenpainetautiä sairastavien sekä Parkinsonin tautia sairastavien liikuntaryhmät. Näissä ryhmissä oli kaikkiaan 83 erityisliikkujaa.

Suurimmaksi yksittäiseksi vastaajaryhmäksi nousivat pitkäaikaissairaat, joita kyselyyn osallistuneista oli lähes puolet. Toiseksi suurin ryhmä olivat aistivammaiset. Liikuntavammaisia ja motorisista vaikeuksista kärsiviä oli vastaajissa lähes saman verran, kun taas selvästi pienimmän ryhmän muodostivat kehitysvammaiset (kuvio 1. Liikuntaryh-
mät).

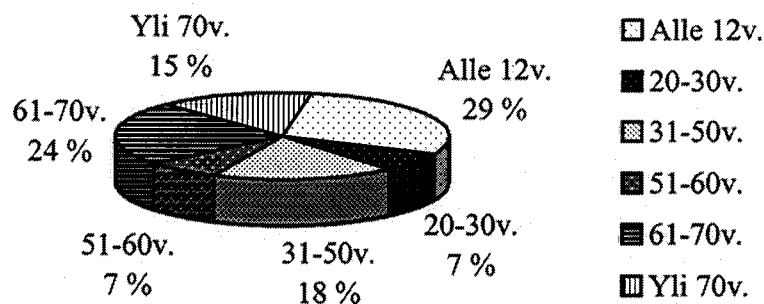
Kuvio 1. Liikuntaryh-
mät

Tutkimuksen kvantitatiiviseen osuuteen pyrittiin saamaan edustajia tasapuolisesti kai-
kista liikunta- ja ikäryhmistä. Pitkäaikaissairaiden liikuntaryhmät osoittautuivat kuiten-
kin odotettua suuremmiksi - isoimmissa pitkäaikaissairaiden vesijumpparyhmissä oli
mukana jopa 40 uimaria. Otoksen kolme aikuisliikkujista valittua ryhmää nousivat siis
liikuntaryhmän ja iän suhteen suurimmaksi kokonaisuudeksi. Kehitysvammaisten lii-
kuntaryhmiä oli otoksessa kaksi. Osallistujia näissä ryhmissä oli yhteensä noin pari-
kymmentä, mutta vanhempien ja henkilökohtaisten avustajien vähyyden takia vastauk-
sia saatiin vain murto-osa.

*"Maanantai 13.3.2000. Menin aamulla uimahallille seuraamaan sydänpotilaiden vesi-
voimistelua. Kerroin tunnin alussa tutkimuksesta, sen tarkoituksesta ja ensi kerralla to-
teutettavasta kyselystä. Sitten seurasin tuntia altaan reunalta hyvältä näköalapaikalta.
Tunnelma ryhmässä oli tosi mukaansatempaava ja rentoutunut. Allas oli täpötäynnä
pallojen ja kellukkeiden kanssa temmeltäviä ihmisiä. Pikaisen laskutoimituksen tulok-
seksi sain noin 30 uimaria" (Ote tutkimuspäiväkirjasta).*

”Tiistai 14.3.2000. Olin seuraamassa syvästi ja/tai vaikeasti kehitysvammaisten vesiliikuntaa. Saavuin puolta tuntia aikaisemmin kuuntelemaan ohjaajan infopakettia tilapäisavustajille, joita oli paikalla kymmenkunta. Uimareiden ilmestyessä huomasin yllätyksekseni, että vain kahdella oli oma isä tai äiti avustamassa ja parilla hoitokodista tulevalla oli henkilökohtaiset avustajat. Kaikista hoitokodeista ei riittä henkilökuntaa avustamaan uintitunnille, joten tilapäisohjaajat tulivat tosi tarpeeseen - ryhmässä oli 12 uimaria” (Ote tutkimuspäiväkirjasta).

Lomakkeen ensimmäisessä osassa kysyttiin vastaajien taustatietoja. Kyselyyn vastanneista noin puolet oli naisia (52%) ja puolet miehiä (48%). Vastaajissa oli eniten alle 12-vuotiaita koululaisia sekä yli 61-vuotiaita eläkeläisiä. Tutkimukseen osallistuneissa liikuntaryhmissä ei ollut ollenkaan 12-20-vuotiaita, ja 20-30-vuotiaitakin oli vain muutama, vaikka nuorille aikuisille tarkoitettuja ryhmiä oli otoksessa kaksi (kuvio 2. Ikäryhmät).

Kuvio 2. Ikäryhmät

Lähes kolmannes vastanneista ilmoitti asuinpaikakseen keskusta-alueen, josta liikunta- paikat ovat lyhyen kävelytäisyyden päässä. Kyselyyn osallistuneet osoittautuivat erittäin aktiivisiksi liikunnan harrastajiksi, sillä yli puolet (57%) ilmoitti harrastavansa liikuntaa vähintään neljä tuntia viikossa. Useimmat (65%) osallistuivat vain yhden kerran viikossa ohjattuun liikuntatoimintaan, joten omatoiminen liikunnan harrastaminen muodostui yhdeksi vastaajajoukon tyypillisimmäksi ominaispiirteeksi.

7.1 Esteistä huolimatta liikutaan

Kyselylomakkeen toisessa osassa selvitettiin, mitä tekijöitä jyvaskyläläiset erityisliikkuajat kokivat suurimmiksi esteiksi liikunnan harrastamiselle. Suurimmaksi esteeksi vastaajat kokivat ohjatun toiminnan vähäisyyden (55%). Yli puolet vastaajista (53%) ilmoitti myös liikuntapaikkojen soveltumattomuuden erityisliikuntaan ja kalliit maksut suuriksi esteiksi. Muita kohtalaisiksi tai suuriksi koettuja esteitä olivat tiedon puute liikuntapalveluista (49%), ohjaajien tiedolliset ja taidolliset puutteet (47%), oma vähäinen kiinnostus/saamattomuus (46%), liikuntapaikkojen puute ja etäisyys (45%), ajankohdan sopimattomuus (43%), omien liikuntataitojen tai -tietojen puute (40%) sekä muut harrastukset (40%).

Pienemmiksi esteiksi koettiin kuljetuspalvelujen puute (37%), epäkohtelias tai epäkunnioittava palvelu (37%), liikuntapaikkojen epäviihtyisyys (36%), vaikeat kulkuyhteydet (36%), liikuntavarusteiden tai -välineiden puute (34%) ja harrastustoverin puute (33%). Muiden ihmisten vähättelyllä tai ivalla oli kohtalainen tai suuri merkitys 13 prosentille vastaajista.

Pitkäaikaissairaiden ryhmässä suurimmiksi liikunnanharrastusta haittaaviksi tekijöiksi nousivat liikuntapaikkojen soveltumattomuuden ja kalliiden maksujen ohella tiedon puute liikuntapalveluista sekä oma vähäinen kiinnostus/saamattomuus. Myös ohjatun toiminnan vähäisyydellä oli jonkin verran merkitystä. Ryhmänä pitkäaikaissairaat harrastivat aktiivisemmin liikuntaa kuin muut ryhmät, noin 76% kaikista pitkäaikaissairaista harrasti liikuntaa vähintään neljä tuntia viikossa. Aistivammaisten ryhmässä kaikista merkittävimmäksi tekijäksi nousivat muut harrastukset, ohjatun toiminnan vähäisyys ja tiedon puute liikuntapalveluista. Jonkin verran merkitystä oli kalliilla maksuilla, liikuntapaikkojen puutteella/etäisyydellä, liikuntavarusteiden ja -välineiden puutteella sekä ohjaajien tiedollisilla ja taidollisilla puutteilla.

Motorisista vaikeuksista kärsivät mainitsivat suurimmaksi liikunnanharrastamisen esteeksi liikuntapaikkojen puutteen ja etäisyyden. Muita esteitä olivat tiedon puute liikuntapalveluista, ohjatun toiminnan vähäisyys sekä vaikeat kulkuyhteydet. Myös ohjaajien tiedollisilla ja taidollisilla puutteilla, muiden ihmisten vähättelyllä ja ivalla sekä epäkohteliaalla palvelulla oli merkitystä tälle ryhmälle. Ryhmään kuuluvista suurin osa

harrasti liikuntaa vain 0-1,5 tuntia viikossa. Tämän perusteella kaupungin järjestämä pompukerho näytti olevan ryhmäläisten ainoa liikuntatuokio viikon aikana.

Liikuntavammaisista suurin osa harrasti liikuntaa vähintään neljä tuntia viikossa. Yksittäisistä liikunnan harrastamisen esteistä suurimmaksi koettiin liikuntapaikkojen soveltumattomuus erityisliikuntaan. Tämä oli huomattavasti vaikuttavampi tekijä tässä ryhmässä kuin muissa. Myös kalliit maksut, tiedon puute liikuntapalveluista ja oma vähäinen kiinnostus ilmoitettiin kohtalaisiksi tai suuriksi esteiksi. Kehitysvammaisten ryhmässä suurimmaksi esteeksi ilmoitettiin liikuntapaikkojen soveltumattomuus erityisliikuntaan ja kuljetuspalvelujen puute. Myös ohjatun toiminnan vähäisyys koettiin liikuntaharrastusta haittaavaksi tekijäksi. Lähes kaikki tähän ryhmään kuuluvat harrastivat liikuntaa vähintään pari tuntia viikossa, osa jopa yli kuusi tuntia viikossa. Liikuntaa harrastettiin siis pääosin omatoimisesti ilman järjestettyjä vuoroja tai ohjausta.

"Omatoimisen liikunnan tukeminen on tosi tärkeää, että asiakkaat pääsis uimahalliin omatoimisesti uimaan ja kuntosalille, että ei tarvis näitä kuljetuspalveluja. Ei sen tarvii olla mitenkään ohjattua se liikunta. Harrastusmahdollisuuksien kehittäminen ja ihmisten aktivoiminen harrastaa omatoimisesti, siinä ois kehittämistä" (Pirjo Huovinen 21.3.2000).

Ikäryhmittäisistä tuloksista kävi ilmi kunkin ikäryhmän kokemat puutteet. Liikuntapaikkojen soveltumattomuus erityisliikuntaan, liikuntavarusteiden puute, kalliit maksut sekä ohjatun toiminnan vähäisyys koettiin kaikissa ryhmissä kohtalaisen suuriksi liikunnan harrastusta haittaaviksi tekijöiksi. Alle 12-vuotiaiden ryhmässä edellisten lisäksi keskeiseen asemaan nousi tiedon puute liikuntapalveluista. 20-30-vuotiaat ilmoittivat ajankohdan sopimattomuuden ja harrastustoverin puutteen vaikuttavan liikunnan harrastukseen. Liikuntapaikkojen puute tai etäisyys sekä ohjaajien tiedolliset ja taidolliset puutteet nousivat 31-50-vuotiaiden ryhmässä tärkeiksi esteiksi kun taas seuraavassa, 51-60-vuotiaiden joukossa, muut harrastukset veivät voiton liikunnan harrastamisesta. 61-70-vuotiaat ja sitä vanhemmat kokivat oman vähäisen kiinnostuksen ja saamattomuuden esteiksi liikunnan harrastamiselle. Myös liikuntapaikkojen epäviihtyisyys nousi tärkeämmäksi kuin nuoremmissa ikäryhmissä.

Iän lisäksi tuloksia tarkasteltiin eri sukupuolten suhteen. Naiset olivat huomattavasti kriittisempiä liikuntapaikkojen epäviihtyisyyden suhteen, kun taas miehet olivat selvästi arvostelevampia ohjaajien tiedollisten ja taidollisten puutteiden sekä omien liikuntataitojen ja tietojen suhteen. Miehet kokivat ohjatun toiminnan vähäisyyden merkittävämmäksi tekijäksi kuin naiset. Ilmeisesti naiset ovat liikunnan harrastuksessaan omatoimisempia kuin miehet. Naiset puolestaan kokivat tiedon puutteen liikuntapalveluista suuremmaksi kuin miehet. Miehillä liikuntavarusteiden ja -välineiden puute ja liikuntapaikkojen soveltumattomuus erityisliikuntaan olivat selkeästi tärkeämpiä tekijöitä kuin naisille. Naiset ilmoittivat liikuntapaikkojen puutteen tai etäisyyden hankaloittavan liikuntapalveluihin osallistumista, mutta eivät kokeneet kuljetuspalvelujen puuttumista yhtä suureksi esteeksi kuin miehet. Myös muut harrastukset muodostivat naisille suuremman esteen liikunnan harrastamiseen kuin miehille.

7.2 Vaikutusmahdollisuuksia kaivataan

Kyselylomakkeen kolmas osio rakentui väittämistä. Vastausvaihtoehdot antoivat kyselyyn osallistuneille mahdollisuuden ilmaista mielipiteensä joko olemalla väittämän kanssa samaa tai eri mieltä. Yleiskatsauksen tuloksena jyvaskyläläiset erityisryhmiin kuuluvat vaikuttivat tyytyväisiltä kaupungin järjestämiin liikuntapalveluihin. Vastaajat ilmoittivat liikunnan harrastamisen tapahtuvan omien kykyjensä ja tavoitteidensa mukaisesti. Moninaiset halut ja tarpeet oli siis onnistuttu tyydyttämään kaupungin puolelta suhteellisen hyvin. Vastaajat kokivat myös itsekunnioituksensa ja omanarvontuntonsa lisääntyneen liikunnan harrastamisen yhteydessä sekä osallistumisen kaupungin palveluihin tuoneen uusia ystäviä. Suurin osa koki pystyvänsä osallistumaan juuri niihin liikuntapalveluihin ja tapahtumiin, joihin olivat halukkaita ottamaan osaa.

Yli puolet vastaajista (58%) ilmaisi palvelujen olevan järjestetty hyvin ja tarpeita vastaavalla tavalla. Toisaalta lähes kaikki ilmoittivat liikunnan harrastamisensa tapahtuvan omien halujensa ja toiveidensa mukaisesti, joten edellisen vastauksen alhainen prosentti oli hieman yllättävä. Noin puolet vastaajista (51%) koki mahdollisuutensa liikunnan harrastamiseen yhtä hyväksi kuin erityisryhmiin kuulumattomilla. Lähes kolmasosa oli kuitenkin sitä mieltä, että heillä ei ole riittävän hyviä mahdollisuuksia omatoimiseen liikunnan harrastamiseen.

Vastaajista noin kaksi viidesosaa (39%) koki erityisryhmien liikunnan pitämisen erillään tavallisista liikuntaryhmistä suotavana. Väittämässä, jossa selvitettiin tulisiko erityisryhmien liikuntaa järjestää yhteistoimintana muiden liikuntaryhmien kanssa, 45 prosenttia oli halukkaita toimimaan integroiduissa ryhmissä. Kuitenkin vain viidennes oli sitä mieltä, että erityisryhmien liikunta on liian erillään muista liikuntapalveluista. Vajaata puolta vastanneista (47%) oli rohkaistu tulemaan mukaan tavallisiin liikuntaryhmiin tai liikuntaseuroihin, mutta vain kolmannes oli halukas osallistumaan enemmän seurojen järjestämään liikuntatoimintaan.

"Mä tiedän yhden kuuron pojan, joka pelaa tällä hetkellä Helsingissä jääkiekkoa. Mä menin yhden kerran puhumaan sen valmentajan kanssa, koska tän pojan äiti oli valittanut mulle, että sille pojalle ei kerrota mitään kuvioita, mitä treenataan, eikä kerrota tulevasta ohjelmista eikä mitään. Se poika vaan siellä kättelee, miten kuviot vedetään ja seuraa perässä. Se valmentaja myönsi mulle, että on niin vaikea kommunikoida ja se myös pelkää sitä kommunikointia ja on sen takia ollut vähän itse kylmä. Se on ihan siitä valmentajasta kiinni" (Marko Vuoriheimo 14.3.2000).

Lähes puolet (47%) koki, etteivät he pystyneet vaikuttamaan haluamassaan määrin erityisryhmiä koskevaan päätöksentekoon. Tämän käsitettiin koskevan yleistä yhteiskunnallista päätöksentekoprosessissa mukanaoloa sekä vaikutusmahdollisuuksia vammaisjärjestöjen kautta. Noin kaksi viidesosaa ei mielestään pystynyt vaikuttamaan liikuntapalvelujen määrän, laadun ja sisällön suunnitteluun ja kehittämään niitä tarpeitaan vastaaviksi. Tämä tulos oli hieman ristiriitainen ilmaistun tyytyväisyyden suhteen, sillä lähes kaikki ilmaisivat liikunnan harrastamisen tapahtuvan omien kykyjensä ja tavoitteidensa mukaisesti. Sama määrä vastaajia ilmoitti uskovansa, ettei erityisryhmiin kuulumattomilla ollut tarpeeksi tietoa vammoista ja sairauksista. He myös kokivat, että erityisryhmien liikuntatoimintaan kohdistuu paljon epäluuloja ja kielteistä asennoitumista.

"Hirveesti on joutunu tekemään asennetyötä eli että hyväksyttiin vammaset joukkoomme ihmisinä. Niitähän tuijotettiin ja pelättiin täällä meilläkin henkilökunta ihan selvästi kun tuli pyörätuolilla tai kuuro. Äkkiä mentiin karkuun, ettei vaan tarvii joutuu tekemisiin ja heti ohjattiin 'Menkää sinne Pirjolle...'. Mun mielestä Jyväskylässä näkyy katukuvassa normaalia tän kokosta kaupunkia paljo runsaammin erityisryhmiin kuuluvia ja oon

huomannu, ett esimerkiks paikallislehdet kirjottaa aika paljon ja tuovat erityisliikuntaa positiiviseen sävyyn esille" (Pirjo Huovinen 21.3.2000).

Liikuntaryhmistä pitkäaikaissairaat ja aistivammaiset kokivat mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen paremmiksi kuin muut ryhmät. Pitkäaikaissairaat liikkuvat mieluummin omissa ryhmissään kuin yhdessä tavallisten liikkujien kanssa. He kokivat tavallisten liikkujien suhtautuvan avoimesti ja myönteisesti erityisliikkujiin. Suurinta osaa ryhmäläisistä oli rohkaistu tulemaa mukaan tavalliseen liikuntaseuraan. Ryhmään kuuluvien mielestä liikuntapalvelut oli järjestetty heidän tarpeitaan vastaavalla tavalla ja he pystyivät osallistumaan haluamiinsa liikuntatoimintoihin ja -tapahtumiin ongelmitta. Pitkäaikaissairaat eivät kuitenkaan kokeneet pystyvänsä vaikuttamaan liikuntapalvelujen laatuun, määrään tai sisältöön. He eivät myöskään pystyneet osallistumaan päätöksentekoon haluamassaan määrin. Vahvasti esille nousivat liikuntaharrastuksen mukanaan tuomat myönteiset asiat kuten lisääntynyt itsekunnioitus, omanarvontunto ja uudet ystävät.

Aistivammaiset kokivat liikunnan harrastamisen tapahtuvan liian erillään tavallisista liikuntaryhmistä. Heidän mielestään erityisryhmien liikuntaan suhtauduttiin jonkin verran kielteisesti ja epäluuloisesti, mutta he olisivat silti halukkaita kokeilemaan integroituja liikuntaryhmiä. Aistivammaiset kokivat pystyvänsä osallistumaan juuri niihin toimintoihin, jotka heitä kiinnostivat ja liikunnan harrastamisen tapahtuvan omien tavoitteidensa mukaisesti. Heitä oli rohkaistu tulemaan mukaan tavallisiin liikuntaseuroihin, joiden toimintaan he halusivatkin osallistua nykyistä enemmän. Liikunnan psyykinen ja sosiaalinen merkitys oli myös aistivammaisille hyvin tärkeä. Itsekunnioituksen lisääntymistä pidettiin yhtenä keskeisimpänä liikunnan myönteisenä arvona uusien ystävien lisäksi.

Myös motorisesti kömpelöt pomppukerholaiset kokivat toimintansa olevan liian erillään tavallisista liikuntaryhmistä, mutta eivät kuitenkaan ilmaisseet halukkuutta harrastaa liikuntaa integroiduissa ryhmissä. Kaupungin koettiin järjestäneen liikuntapalvelut hyvin ja tarpeita vastaavalla tavalla, mutta ryhmäläiset halusivat olla enemmän mukana

toiminnan sisällön suunnittelussa. Ryhmäläiset eivät tunteneet voivansa vaikuttaa erityisryhmiä koskevaan päätöksentekoon. Kuten muissakin ryhmissä, myös motorisesti kömpelöiden ryhmässä omanarvon tunteet ja sosiaaliset suhteet vahvistuivat liikunnan harrastamisen yhteydessä.

Liikuntavammaisten ryhmässä mielipiteet jakoutuivat puolesta ja vastaan lähes jokaisessa väittämässä. Selvästi suurin osa koki ihmisten asennoituvan kielteisesti ja epäluuloisesti erityisryhmien liikuntaan. Myös erityisryhmien liikunnan olemisesta liian erillään tavallisista liikuntaryhmistä oltiin yhtä mieltä. Enemmistö halusi harrastaa liikuntaa yhdessä tavallisten liikuntaryhmien kanssa, mutta oikeastaan ketään liikuntavammaisista ei oltu rohkaistu tulemaan mukaan tavallisiin seuroihin tai ryhmiin. Kaupungin järjestämät palvelut koettiin hyväksi, mutta samalla myös toivottiin enemmän vaikutusvaltaa päätöksentekoon. Liikuntavammaiset kokivat saaneensa paljon uusia ystäviä liikunnan harrastuksen kautta.

Myös kehitysvammaiset kokivat myös ihmisten suhtautuvan kielteisesti ja epäluuloisesti erityisryhmien liikuntaan. Heidän mielestään erityisryhmiin kuulumattomilla oli liian vähän tietoa erilaisista vammoista ja sairauksista. Kehitysvammaiset olivat valmiita toimimaan integroiduissa ryhmissä, mutta heistä ketään ei oltu rohkaistu mukaan tavallisiin liikuntaseuroihin tai -ryhmiin. Vaikuttamismahdollisuudet koettiin pieniksi samoin kuin mahdollisuudet suunnitella toiminnan sisältöä. Kehitysvammaiset ilmoittivat häpeävänsä vammaansa liikuntapalvelujen yhteydessä huomattavasti enemmän kuin muut ryhmät. Itsekunnioituksen koettiin kuitenkin lisääntyneen, samoin kuin uusien ystävien määrän.

Ikäryhmittäisessä tarkastelussa alle 12-vuotiaiden ryhmä koki mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen selvästi huonommiksi kuin muut ryhmät. Suurin osa tästä ryhmästä halusi pitää toiminnan erillään tavallisista liikuntaryhmistä kun taas 31-50-vuotiaiden ryhmässä yhteistoimintaa toivottiin selvästi eniten. Lasten ryhmässä koettiin myös erityisryhmien liikuntaan kohdistuvan kielteistä ja epäluuloista asennoitumista enemmän kuin muissa ryhmissä. 31-50-vuotiaat kokivat parhaiten pystyvänsä vaikuttamaan toiminnan sisällön suunnitteluun. He kokivat pystyvänsä vaikuttamaan päätöksentekoon parhaiten, kun taas alle 12-vuotiaat, 51-60- ja 61-70-vuotiaat kokivat pystyvänsä vaikuttamaan vähiten. Eniten tavallisiin liikuntaseuroihin oli rohkaistu tulemaan yli 70-

vuotiaita. Halukkaimpia osallistujia tavallisten seurojen liikuntatoimintaan olivat 20-30- ja 31-50-vuotiaat. Alle 12-vuotiaiden sekä 51-60-vuotiaiden ryhmissä oli eniten sellaisia, jotka eivät kokeneet saaneensa uusia ystäviä liikuntaharrastuksen parista.

Naiset kokivat mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen selvästi paremmiksi kuin miehet. Naiset kokivat erityisryhmiin kuulumattomilla olevan vähemmän tietoa sairauksista ja vammoista kuin miehet. Naisten mielestä erityisryhmien liikuntaan kohdistui myös enemmän epäluuloja ja kielteistä asennoitumista kuin miesten mielestä. Miehet puolestaan halusivat harrastaa liikuntaa yhdessä tavallisten liikuntaryhmien kanssa, mutta naisia oli selkeästi enemmän rohkaistu tulemaan mukaan tavallisiin liikuntaseuroihin tai -ryhmiin. Naiset kokivat pystyvänsä osallistumaan haluamiinsa toimintoihin ja tapahtumiin sekä niiden suunnitteluun paremmin kuin miehet. Naisten mielestä myös heidän itsekunnioituksensa ja omanarvontuntonsa lisääntyi enemmän kuin miehillä ja he kokivat saaneensa liikunnan parista enemmän uusia ystäviä.

7.3 "Todella myös henkisesti virkistävää!"

Kyselylomakkeen neljäs osio sisälsi kaksi avointa kysymystä. Ensimmäisessä vastaajia pyydettiin omin sanoin kertomaan kokemuksistaan erityisryhmien liikuntaan osallistumisesta. Kysymykseen vastasi 67 prosenttia tutkimukseen osallistuneista. Suurin osa kokemuksista oli myönteisiä. Eniten kannanottoja saivat osakseen ohjaajat, joita kiiteltiin, mutta myös kritisoitiin. Toiseksi suurimmaksi vastausryhmäksi nousivat kommentit sosiaalisesta kanssakäymisestä ja yhdessä liikkumisen ilosta. Mielipiteitä ilmaistiin myös maksuihin, ajankohtiin sekä vanhempiin liittyen.

"Pienten lasten perheuintiryhmä oli positiivinen kokemus - yhteinen harrastus. Lasten ryhmän (uinti) avustajiin en ole tyytyväinen, joskus liian vähän ja liikaa vaihtuvuutta, joskus avuttomia!!! Viime kevät (sama avustaja) olin todella tyytyväinen. Sama avustaja mahdollistaisi myös taitojenmukaisen eriyttämisen. Lapseni on erittäin innokas uimakerholainen sekä liikuntakerholainen - tyytyväinen käyttäjä!" (liikuntavamma, alle 12v.)

"Upeat tilat, ammattitaitoinen ohjaus (monta aikuista), vanhemmat voivat jättää lapsensa aivan huoletta ryhmään. Ryhmät sopivan kokoisia. Ja vanhemmille vielä järjestetty mahdollisuus osallistua samaan aikaan muuhun liikuntaan (esim. kuntosalitoiminta)." (motorisia häiriöitä, alle 12v.)

"Erityisryhmien liikunta on laaja käsite ja tähän osallistuu eritasoisia liikunnanharrastajia. Oma liikuntamuotomme on rugby ja olemme keränneet lähes kaikki JKL:n tetrapleegikot harrastamaan lajia. Hieno juttu on se, että emme koe olevamme erityisryhmä vaan liikuntaseura." (liikuntavamma, 24v.)

"Itse asiassa osallistun harvoin erityisryhmien liikuntaan. Pelaan joskus lätkää, kaukista, salibandya etc. tavallisessa seurassa. Kokemukseni erityisryhmien liikunnan osallistumisesta on ollut ihan jees. Viittomakielisten kanssa on helpompi tulla toimeen kuin tavallisten ihmisten kanssa. Kyse on kieli, identiteetti, kulttuuri etc. Ei mulla ollu ongelmia tavallisissa seuroissa, vaan kommunikaatio ei aina suju." (aistivamma, 24v.)

"Viikko alkaa hyvin maanantaiaamuisella allasvoimistelulla. On mukava olla samanhenkisten ja myös samanikäisten (suurin osa) joukossa." (pitkäaikaissairaus, 67v.)

"On yritetty savustaa ryhmästä ulos 'rumuuden tähden' → sen jälkeen arka lähtemään. Myös suoranaista pilkkaa. Avustajat vaihtuvat liian usein, asiantuntemattomia, arkoja -avustajien puute. Kuljetuspalvelut rajoittavat osallistumista (18 yhdensuuntaista matkaa). Nykyinen ohjaaja on aivan ihana, innostava, reipas, hyväntuulinen." (kehitysvamma, 31v.)

Toisessa kysymyksessä osallistujia pyydettiin miettimään, millä keinoin kaupungin järjestämää erityisryhmien liikuntatoimintaa voitaisiin parantaa. Tämän lisäksi vastaajat saivat esittää omia toiveitaan toiminnan suhteen. Kyselyyn osallistuneista 64 prosenttia vastasi tähän kysymykseen. Parannusehdotuksista ja toiveista suurin osa koski uusia liikuntalajeja sekä joukkuepelejä. Muita aiheita olivat liikuntapaikat, ohjaajat, tiedotus, ajankohta, kuljetus ja maksut.

"Emme ehtisi enempään eikä näissä ole moittimista - miten olisi jonkinlainen muiden osa-alueiden tietoinen yhdistäminen. Musiikki? Nyt minusta jumpassa loistavaa yhteistyön tekeminen esim. ratoja rakennettaessa, elämyksellisyys." (motorisia häiriöitä, alle 12v.)

"Kesäleiri?!" (pitkäaikaissairaus, alle 12v.)

"Esimerkiksi lajin/seuran/ryhmän edustajien yhteiskokous ennen tulevaa kautta. Kenties tällä saataisiin jonkinlaista yhteistyötä salivuorojen ja ryhmänvetäjien kanssa." (liikuntavamma, 24v.)

"Tiedotuksen parantaminen. Joitain testejä voisi toimintamme alussa ja lopussa miten homma tehoaa. Sarjassa voisi olla enemmän koordinaatiota parantavaa. Hyvä hyvä." (pitkäaikaissairaus, 64v.)

"Palvelujen markkinointi hyvin alkeellista, 7 vuotta asuin kaupungissa kuulematta mitään. Esim. terveyskeskuksissa voitaisiin informoida liikunnasta - edes julistein. Arvonnot ja mahdolliset ilmaistarjoukset saattaisivat lisätä tunnettavuutta sekä kaupunkilaisten aktiviteettia." (pitkäaikaissairaus, 54v.)

"Lukukausimaksu pois, loma lopussa, maksu pienemmäksi. Lisää rentoutusta salijumpan loppuun. Palvelubussit kulkemaan Hippoksen hallin ja uimahallin ohi useammin." (pitkäaikaissairaus, 72v.)

"Uusia liikuntapaikkoja tai ohjattua liikunta eri kaupunginosiin, jotta osallistuminen mahdollistuu mahdollisimman monelle." (pitkäaikaissairaus, 51v.)

7.4 "Erityisliikkujalle liikunta on yhtä tärkeää kun happi, ruoka ja lepo"

Tutkimuksen laadullinen osuus sisälsi kuusi haastattelua. Näistä kolme oli liikkujatasolta, kaksi ohjaajatasolta ja yksi päättäjätasolta. Liikkujatason haastatteluissa oli mukana kaksi perhettä, Kiviojat ja Alatalot, sekä yksilöliikkujista Toni Piispanen. Kiviojien perheestä erityisryhmien liikuntaan osallistui 30-vuotias, kehitysvammainen Jouni. Myös Alatalojen perheessä oli kehitysvammainen lapsi, kolmevuotias Joonas. Jouni ja Joonas osallistuivat kumpikin kehitysvammaisten uintiin. Toni halvaantui seitsemän vuotta sitten ja pelaa nykyisin maajoukkueetasolla pyörätuolirygbyä. Ohjaajatasolta haastateltiin Jyväskylän kaupungin liikuntapalvelukeskuksessa liikunnanohjaajan virassa olevaa Marjukka Leinoa sekä tuntiohjaaja Marko Vuoriheimoa. Marko ohjasi viittomakielisten aerobicia ja oli myös itse viittomakielinen. Päättäjätason haastattelussa jututettiin kaupungin erityisliikunnanopettaja Pirjo Huovista.

Haastattelut tehtiin strukturoidun ja teemahaastattelun välimuotona. Kysymykset olivat osittain edeltä käsin mietittyjä, mutta haastattelutilanteissa edettiin eri tavoin keskustelunaiheiden ja ihmisten mukaan. Kaikkien haastateltujen kanssa pyrittiin kuitenkin käsittelemään samoja aihealueita. Keskeisin haastattelujen teema oli erityisryhmien tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus erityisryhmien liikunnassa eri tahojen näkökulmista tulkituina. Keskustelua käytiin tasa-arvon kehittymisestä, siihen vaikuttaneista yhteiskunnallisista muutoksista sekä vallitsevista asenteista. Toisen tärkeän kokonaisuuden muodosti Jyväskylässä järjestetty erityisryhmien liikunta, jossa kaikki haastatellut olivat asiantuntijoita. Liikkujilta, ohjaajilta ja päättäjätasolta kysyttiin jyväskyläläisen erityisliikunnan vahvuuksista ja heikkouksista, kehittämisen kohteista, eri tahojen asenteista, julkisuudesta sekä tulevaisuudesta.

7.4.1 Koettu tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus

Vuosikymmenien aikana tapahtunut asenteiden muutos ja tasa-arvon kehittyminen tulivat selkeästi esille kaikkien tasojen haastatteluissa. 1960-luvun loppupuolella Pirjo Huovisen aloittaessa liikunnanopettajan opintojaan, käsitettä "erityisryhmien liikunta" ei ollut olemassakaan. Erityispedagogiikan opintojen yhteydessä Pirjo tutustui erilaisiin vammaisiin ja erityisryhmiin. Varsinaista erityisliikunnan opetusta ei liikuntatieteelli-

sessä tiedekunnassa eikä urheiluopistoissa ollut. Käytännön erityisryhmien liikuntaan tutustuttiin työharjoittelujen kautta vammaishoitolaitoksissa. Liikunnallisen viriketoiminnan merkitys vammaisille ei jäänyt keneltäkään huomaamatta.

Sinikka Kivioja oli 70-luvun alussa muutaman vuoden ikäisen, monivammaisen lapsen äiti. Integraatio-ajattelu ei ollut vielä syntynyt ja Sinikan suureksi pettymykseksi Jouni jäi monien harrastusten ja koulutuksen ulkopuolelle - "vaippapylyt" olisivat luoneet tahransuhteiden yhteiskunnan laitosten imagoihin. Vastaantulevien ihmisten siunailut ja kauhistelut ovat vuosikymmenien tiedotuksen ja valistuksen ansiosta vaihtuneet kiinnostuneisiin silmäyksiin. Jyväskylän katukuvassa vammaiset ja muut erityisryhmiin kuuluvat ovat sulautuneet muiden joukkoon jokapäiväiseksi näkymäksi.

"Ihmisten suhtautuminen on muuttunu ihan hirveesti tänä aikana, kun Jouni on nyt kolmenkymmenen. Sillon kun Jouni oli pieni niin mä rupesin pelkäämään keski-ikäisiä naisia. Kun ne tuli tiellä vastaan, niin me vaihdettiin kaistaa. Se oli ihan poikkeuksetta sitä taivastelua, että 'Herra Jumala, kattokaa miten ruma lapsi!' ja kaikkia ihan hirveitä juttuja. Jouni kuuli ja ymmärsi kaiken, kun se on ihan normaalijärkinen ihminen. Se oli aika rajua tekstiä, mitä sieltä tuli. Jouni ahdistu ihan kauheesti ja minä en ensin tienny, että mitä ihmettä mä teen. Sitten sanoin Jounille, että ne on kuule tunnevammasia, että niistä ei kannata välittää ja että se on paljo pahempi vamma ku mitä sulla on. Se meni kerralla perille, hän ei ole sen jälkeen korvaa lotkauttanu niille puheille" (Sinikka Kivioja 28.3.2000).

Integraation ja normalisaation myötä vammaiset ja liikuntaesteiset ovat muotoutuneet näkyvämmäksi osaksi jokapäiväistä elämää. Erityisryhmiin kuuluvat ovat tulleet fyysisellä, toiminnallisella, sosiaalisella ja yhteiskunnallisella osa-alueilla lähemmäksi samanikäisten, ei-vammaisten elinoloja ja toimintaympäristöjä. Eniten kehitystä on tapahtunut fyysisellä ja sosiaalisella osa-alueella. Konkreettista etäisyyttä vammaisten tai liikuntaesteisten ja muiden ihmisten välillä on lähennetty perustamalla integroituja liikuntaryhmiä sekä järjestämällä erityisryhmien liikuntapalvelut osana normaalipalveluja yleisillä liikuntapaikoilla. Käytännön liikuntatoiminnassa integraatio ei ole toteutunut aivan ideologisten tavoitteiden mukaisesti. Erityisryhmiin kuuluvat liikkuvat yleensä omana ryhmänään ilman suurta kontaktia muihin liikunnanharrastajiin. He ovat fyysisesti näkyvillä ja toimivat samoissa tiloissa muiden kanssa, mutta todellinen integraatio

ja vuorovaikutus eri ryhmien välillä ei ole toteutunut. Vaikka erityisryhmien liikunnan organisoinnissa ollaan pyritty pois segregatiosta, niin käytännön toiminta perustuu edelleen hyvin pitkälti erillisesti järjestettäviin, muista toiminnoista poikkeaviin erityispalveluihin.

Toiminnallinen ja yhteiskunnallinen integraatio vaikuttivat kehittyneen hiukan hitaammin kuin fyysinen ja sosiaalinen. Liikuntapaikkarakentamisessa on pyritty kiinnittämään huomiota liikkumisesteettömyyteen jo melkein kolmen vuosikymmenen ajan. Kaikki haastatellut kuitenkin kokivat liikuntapaikkojen aiheuttamat rajoitukset ja ongelmat suurimmiksi esteiksi liikunnan harrastamiselle. Erityisesti toimivien lähiliikuntapaikkojen rakentaminen ja vanhojen peruskorjaaminen nähtiin tärkeäksi. Omatoimisen liikunnan harrastamisen mahdollisuus on erityisryhmiin kuuluville yksi ensiarvoisimmista tasa-arvoon liittyvistä tekijöistä. Liikkumisen ajankohdan valitseminen, liikuntapaikoille pääseminen ja liikuntapaikalla selviäminen ovat monille ihmisille itsestäänselvyyksiä, jotka eivät erityisliikkujien kohdalla toteudu. Jos omatoimisuutta ei pystytä turvaamaan, on myös erityisliikkujan täysiarvoisuus vaakalaudalla.

Erityisryhmien yhteiskunnallista tasa-arvoisuutta ja täysiarvoisuutta on Suomessa pyritty turvaamaan liikuntalainsäädännöllä. 1990-luvun vaihteen lama asetti kuitenkin tiukat rajat liikuntapalvelujen lisäämiselle. Uudeksi trendiksi muodostuikin jo olemassa olevien palveluiden laadun parantaminen ottamalla erityisryhmiin kuuluvat henkilöt mukaan palveluiden suunnitteluun. Perusajatuksena oli palvelujen tarvitsijoiden itsensä mahdollisuus muokata palvelut tarpeisiinsa nähden optimaalisiksi. Lakien mukanaan tuoma kehitys on nostanut käyttö- ja osallistumismaksuja ja saanut aikaan palvelujen laadun huonontumisen. Palveluiden määrää on yritetty pitää huippuvuosien tasolla tinkien ohjaajien ja avustajien laadusta. Avustajista on nykyisin suoranaista puutetta ja tämä on esteenä monen innokkaan erityisliikkujan harrastukseen. Erityisliikunnan ryhmät, varsinkin pitkäaikaissairaiden kohdalla, ovat suuria ja yksilöllistä ohjausta tai neuvontaa on liikuntatuokion aikana lähes mahdoton järjestää. Liikuntatilat ovat käymässä ahtaiksi ja ovat peruskorjauksen tarpeessa. Liikuntapaikkojen lisäksi myös erityisliikunnan välineet kaipaavat huoltoa ja päivitystä.

Teoreettisella tasolla hyvin toiminut suunnitteluideologia ei siis ole toiminut aivan yhtä ihanteellisesti käytännön liikuntaelämässä. Erityisryhmiin kuuluvat pääsevät osallistumaan päätöksentekoon ja palvelujen kehittämiseen edelleen hyvin vähän, jos ollenkaan. Lähes kaikki olisivat kuitenkin halukkaita osallistumaan heitä itseään koskevaan päätöksentekoon sekä palveluiden määrän, laadun ja sisällön suunnitteluun. Erityisliikkujiensa mahdollisuudet vaikuttaa ovat suuresti riippuvaisia muiden ihmisten myötävaikutuksesta ja yhteistyöstä. Tämän takia heidän tarpeensa, halunsa ja toiveensa tulisikin ottaa huomioon entistä enemmän kaikessa yhteiskunnallisessa ja inhimillisessä toiminnassa, jotta tasa-arvo todella toteutuisi. Lakeja säätämällä erityisliikkujiille voidaan taata vähimmäisedellytykset liikunnan harrastamiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, mutta todellisen yhteiskunnallisen integraation ja tasa-arvon toteutuminen on kiinni heidän kanssaihmisistään.

"Kyllä olis halua osallistua toiminnan suunnitteluun, mutta sitä on jotenki arka ja tulee semmonen tunne, että arvostelee. Jos on jotakin vähänkään yrittäny esittää, niin toisista on ihan selvästi havainnu, että ne on kokenu sen arvosteluksi ja sitte on tullu semmonen, että ei, että nyt on niin mukavaa, että jos menee tämä vähäkin ilo... Että semmonen pieni varovaisuus on puolin ja toisin ollu. Nyt on tilanne parempi ja ihan selvästi ainakin mulla se oma rohkeus lisääntyny" (Sinikka Kivioja 28.3.2000).

"Me pyritään ottamaan palautetta, toivomuksia, kehittämisideoita avoimesti vastaan ja kyllä niitä esitetäänkin. Perheillä on hirveä huoli, että toimintaa supistettas tai jouduttas lopettaan, että miten se sitte vaikuttaa esimerkiks heidän palautteen antamiseen aatellen tunnin sisältöjä ja käytännön järjestelyjä. Joutuuko he kuinka nieleskellen sopeutumaan siihen tilanteeseen mikä on olemassa" (Marjukka Leino 21.3.2000).

Miksi erityisryhmiin kuuluvien oikeudet ja mielipiteet on niin helppo syrjäyttää? Ehkä erityisliikkuajat eivät ole ryhmänä vaatineet oikeuksiaan tarpeeksi äänekkäästi. Ehkä he eivät ole täysin ymmärtäneet oikeuttaan tasa-arvoon, vaan taipuneet vahvemman ja suuremman alla. Ehkä heidän ei ole koskaan annettu ymmärtää, että heilläkin on oikeuksia ja valta sanoa mielipiteensä. "Ota tai jätä" –valta-aseman saavuttaneiden on helppo hallita heikompa. Jos palautteen antamisen ja kritiikin esittämisen pelätään johtavan palveluiden supistamiseen, on yhteiskunnallisen tasa-arvon kehittämisessä todella pitkä tie edessä. Liikuntapalvelut ja erilaiset järjestelmät säilytetään mieluusti "ylhäältä annettui-

na”, erityisliikkujien itsemääräämisen ulottumattomissa. Tällä menetelmällä palvelujen laadun ja sisällön kehittäminen todellakin säilyy vain käsitteellisenä ihanteena.

Rawlsin teoria oikeudenmukaisuudesta ja huonompiosaisten etujen turvaamisesta on siis suhteellisen abstrakti nykyajan yhteiskunnalle. Egoistisuus ja resurssien niukkuus ovat yhdistelmä, joka on tehnyt modernille ihmiselle vaikeaksi luopua tai tinkiä mistään jo saavutetusta. Päinvastoin, ne saavat ihmiset tavoittelemaan entistä enemmän, entistä parempaa, entistä halvemmallalla. Tämä kaikki on johtanut tilanteeseen, jota on äärimmäisen vaikea tai jopa mahdoton kenenkään hallita. Erityisliikunnan järjestäminen vammaisten ja liikuntaesteisten tarpeet tyydyttäen vaatisi nykyistä suuremman osan valtion verorahoista ja erityisesti liikunnan määrärahoista. Mahdotonta se ei kuitenkaan ole, sillä erityisryhmien liikuntaan on suositeltu osoitettavan enemmän rahaa nykyisen liikuntabudjetin sisältä. Tämän vaikutusta muuhun liikuntaelämään ei vielä ainakaan ole koettu tarpeeksi tärkeäksi asiaksi pohtia tai tutkia, joten tällaista muutosta on tuskin lähitulevaisuudessa odotettavissa.

Ajatus hyvinvointivaltiosta, joka jakaa tuloja ja varallisuutta turvatakseen kaikkien kansalaisten vähimmäisedut ja edistääkseen toimintamahdollisuuksien yhdenvertaisuutta, on alkanut rakoilla liitoksistaan. Rawlsin oikeudenmukaisuuden ideologiassa huonompiosaiset kantavat osansa myös yhteiskunnan vastuista ja velvollisuuksista, eivätkä vain odota saavuttavansa etuja muiden kustannuksella. Suomessa erityisliikkujille ei ole annettu palvelujensa päätöksenteossa ja suunnittelussa mitään velvollisuuksia tai valtuuksia. Ainoa tapa, jolla erityisryhmiin kuuluvat kantavat osansa palveluiden turvaamisesta, on rahallinen. Pitämällä erityisliikkujat päätöksenteon ja suunnittelun ulkopuolella päättäjät ja valtion johto varmistavat, ettei erityisryhmiin kuuluvilla ole oikeuksia vaatia palveluiltaan enemmän. Palvelujen käyttäjät eivät uskalla esittää mielipiteitään tai pyytää enempää peläten menettävänsä saavuttamansa etuudet. Mikäli erityisryhmiin kuuluville annettaisiin enemmän valtaa ja velvollisuuksia omiin palveluihinsa nähden, heillä olisi myös oikeus vaatia enemmän. Hyvinvointivaltion mallissa vallitseva toimintatapa on nurinkurinen.

Rawlsin ajatusten mukaan tasajako on paras vaihtoehto ellei yhteiskunta pysty toteuttamaan oikeudenmukaisuuden periaatetta. Tässä on toinen tutkimaton vaihtoehto suomalaisessa liikuntaelämässä. Ajatus liikuntabudjetin osittamisesta muutamaa yhtä suureen

osaan kuulostaa lähes yhtä mahdottomalta idealta kuin yhden kymmenyksen osoittaminen erityisliikuntaan. Tasajako todennäköisesti antaisi enemmän varoja erityisliikuntaan kuin nykyinen viiden prosentin vuotuinen tukimäärä. Rawlsin oikeudenmukaisuuden periaatteen mukaisesti erityisliikuntaan ei kuitenkaan tarvitse osoittaa enempää rahaa, jos palvelujen taso voidaan taata tukemalla muita tahoja. Tähän asti suoraan erityisliikuntaan osoitettuja varoja on kuitenkin käytetty muihin tarkoituksiin, joten kiertoteitse osoitetut varat luultavasti hukkuisivat olemattomiin vieläkin nopeammin.

Täytyy muistaa, että Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria ja näkemys hyvinvointivaltiosta sen toteuttajana on puhtaasti teoreettinen. Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa kansalaisoikeudet ja -vapaudet toteutuvat paremmin kuin monissa muissa maissa. Alkutilanteen huomioon ottaen kehitystä ja edistystä on tapahtunut huomattavasti. Erityisryhmiin kuuluvien itsekunnioituksen ja omanarvontunnon tarpeet on pystytty täyttämään lähes heitä kaikkia tyydyttävällä tavalla. Erityisliikkujat ovat myös muodostuneet yhtenäisemmäksi kokonaisuudeksi, joka hyväksytään ja suvaitaan osana yhteiskuntaa. Nämä asiat Rawls mainitsi tärkeimpinä yhteiskunnallisina hyvinä, jotka myös huonompisaisille tulisi taata.

Kokonaisuutena erityisryhmien tasa-arvoisuus nähdään osallistumismahdollisuuksien ja omatoimisuuden turvaamisena sekä ohjattujen liikuntapalvelujen järjestämisenä. Liikuntapalvelujen käyttäjien näkökulmasta omatoimisuus ja järjestetyt liikuntatuokiot koettiin oleellisina tasa-arvon toteuttajina kun taas päättäjä- ja ohjaajatasolla osallistumismahdollisuus nimettiin tärkeimmäksi tekijäksi. Mielestäni päättäjien ja ohjaajien tavassa määritellä erityisliikunnan tasa-arvo tulee ilmi valtion asenne holhoavaan vammaispolitiikkaan. Osallistumismahdollisuuksia on parannettu kaiken aikaa, mutta todellisia edellytyksiä omatoimiselle liikunnanharrastamiselle ei ole kyetty luomaan. Erityisryhmiin kuuluvien liikunnanharrastaminen tapahtuu aina ohjatusti, tiettyinä aikoina, tiettyjen lajien parissa. Tämä osaltaan kertoo siitä, että erityisliikunnan palvelut eivät ole sulautuneet saumattomasti normaaleihin liikuntapalveluihin. Tärkeää olisikin ryhtyä antamaan erityisryhmiin kuuluville itselleen resursseja yhdenvertaisten mahdollisuuksien aikaansaamiseksi.

7.4.2 Jyväskylän haasteet

Jyväskylässä on harrastettu erityisliikuntaa 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien. Kansallisella tasolla aktiiviset kuurot perustivat myös Jyväskylään oman urheiluseuran vuonna 1921 ja saivat kaupungin tukea toimintaansa. Tuohon aikaan kaupunki oli parin tuhannen asukkaan yhteisö ja vammaisten urheiluseura herätti varmasti suuresti ihmetystä aikalaisissa. Ajan myötä vammaiset ja muut erityisryhmiin kuuluvat muodostuivat luonnolliseksi osaksi Jyväskylän liikuntaelämää ja -suunnittelua. Kaupungin laajeneminen ja kehittyminen asettivat uusia haasteita urheilu- ja harrastuspaikoille. Liikuntatieteellinen tiedekunta aloitti Jyväskylässä vuonna 1972, jonka seurauksena liikuntapaikkaverkostoa ryhdyttiin systemaattisesti laajentamaan. Yhteistyössä yliopiston kanssa kaupungin liikuntatoimi laati kaupungille Suomen ensimmäisen liikuntasuunnitelman. Alusta pitäen erityisryhmät otettiin huomioon Jyväskylän liikuntasuunnittelussa, mutta pääpaino oli luonnollisesti väestön valtaosan tarpeiden selvittämisessä. Erityisryhmien liikunnalliset toiveet liittyivät lähinnä pätevien ohjaajien saamiseen, liikuntaesteiden poistamiseen ja sopivien tilojen löytämiseen. 1900-luvun lopun toiveet ja tarpeet keskittyvät edelleen pitkälti samoihin asioihin kuin vuosikymmeniä aikaisemmin.

Ohjattu liikuntatoiminta aloitettiin 1970-luvun alkupuolella ja kokeiluprojektit antoivat hyvän pohjan toiminnan kehittämiseksi. Kaupungin liikuntatoimen tavoitteena oli taata kaikille jyvaskyläläisille yhdenvertaiset mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen. Alusta alkaen erityisryhmiin kuuluvat liikunnanharrastajat ohjattiin yleisten liikuntapalvelujen pariin ja kaupungin liikuntailmapiiriä pyrittiin rakentamaan suvaitsevaksi. 1990-luvulla asenteiden muutos vammaisia ja liikuntaesteisiä kohtaan alkoi olla selvästi nähtävissä. Tiedotuksen ja erityisliikkujien julkisen esilläolon kautta niin yksityisten ihmisten kuin mediankin mielenkiinto on saatu heräämään ja kaupungin erityisliikunnan kehitys on edennyt myönteisessä hengessä. Paikallislehdet ovat tuoneet erityisliikuntaa esiin hyvin positiivisessa sävyssä. Keski-suomalaisen otsikoista ”Liikuntavamma ei vauhtia haittaa laskettelurinteessä” ja ”Vammaisurheilijat valmistautuvat jo täysillä Sydneyn paralympialaisiin” käy ilmi rohkaiseva ja liikunnasta iloitseva asenne.

”Mitä minä työn kautta nään ja koen niin esimerkiksi uimahallissa, missä paljon käydään ja ollaan integroituna ikään kuin tähän muuhun kävijäkuntaan, niin se huomio mitä me saadaan on pääsääntöisesti positiivista. Jopa niin, että ne ketkä ovat asiasta

kiinnostuneita tulevat kysymään, että mikä ryhmä sulla täällä on ja että käytteks te usein, että sillä lailla herättää mielenkiintoa. Kaiken kaikkiaan mä luulen, että erityisliikunta on Jyväskylässä niin näkyvästi esillä niin täällä se suhtautuminen on myöskin semmosta, ettei herätä niin suurta kummastusta ja ihmetystä, että voiks tämmösetki ihmiset lähtä tonne ihan julkisesti liikkumaan" (Marjukka Leino 21.3.2000).

Jyväskylässä on kaupungin kokoon ja väestöpohjaan nähden paljon ohjattuja erityisliikunnan ryhmiä. Kaupungin liikuntapalvelukeskuksen ja sosiaali- ja terveystieteiden keskuksen yhteistyönä organisoimia ryhmiä on viikoittain lähes 200. Toiminnan määrällinen kehittäminen saavutti huippunsa 1980-luvun puolivälissä, mutta kasvava erityisliikku- kujen määrä ja liikuntaelämän kehitys luovat tarvetta uusille palveluille. Käytännön liikuntatoiminnassa vuosituhaten vaihteen suurimmat haasteet liittyvät kaikkien erityisryhmien saamiseen mukaan järjestettyyn toimintaan, ohjaajien ja avustajien määrän lisäämiseen, tiedotuksen ja yhteistyön kehittämiseen sekä liikuntapaikkojen ja -välineiden peruskorjaamiseen ja hankkimiseen.

Yksi ongelma-alueista koskee kotona sekä laitoksissa asuvien erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden saamista mukaan liikunnan harrastamiseen. Lähiliikuntapaikkojen lisääminen ja peruskorjaaminen kaikille soveltuviksi olisikin ensiarvoisen tärkeää, jotta oma- toiminen liikunnan harrastaminen olisi mahdollista. Tärkeää olisi kiinnittää huomiota niihin erityisryhmiin kuuluviin henkilöihin, jotka eivät osallistu minkäänlaiseen liikun- tatoimintaan sekä selvittää osallistumattomuuden syitä. Suuri osa erityisryhmiin kuulu- vista ei harrasta minkäänlaista liikuntaa, vaikka sen merkitys jokapäiväisen elämän hy- vinoinnin lisääjänä on kiistattomasti todistettu. Viimeaikaisen kehityksen suuntana on- kin ollut kotikäyntejä tekevien ohjaajien kouluttaminen, jotka voimistelevat yhdessä kotona ja laitoksissa asuvien henkilöiden kanssa. Tavoitteena on omaehtoisen liikunta- motivaation luominen. Lähiliikuntapaikkoja kunnostamalla säästettäisiin myös kalliita kuljetuspalveluja.

"Voitais yhdessä keskustella, että mitä todellakin tarvitaan. Jos joku asiantuntija tai se vetäjä tulis kertomaan kasvokkain, olis vaikka tulkki mukana, niin sais huomattavasti enemmän motivaatiota siihen, että kaikki tulis mukaan toimintaan" (Marko Vuoriheimo 14.3.2000).

Näiden kotona ja laitoksissa asuvien, lähinnä ikääntyneiden ja kehitysvammaisten, lisäksi liikuntapalvelujen väliinpuotoajaryhmiä ovat vammaiset lapset sekä nuoret erityisryhmiin kuuluvat. Tutkimuksen kvantitatiivisessa osuuden vastaajissa ei ollut yhtään 12-19-vuotiasta ja 20-30-vuotiaitakin oli vain muutama. Vammaisten lasten liikuntapalveluihin ollaan viime aikoina pyritty tietoisesti kiinnittämään huomiota ja tilanne onkin paranemaan päin. Nuorille soveltuvia ryhmiä on vähän ja lajivalikoima suppea. Tulevaisuuden kuvat näyttävät pelottavilta niistä liikunnanharrastajista ja vanhemmista, jotka nyt ovat mukana lasten ryhmissä. Painopistettä voitaisiinkin lähivuosina siirtää nuorten ja varhaisaikuisten liikuntaryhmien lisäämiseen. Nuorten aikuisten toivelistalla olivat esimerkiksi sosiaaliset joukkuepelit ja puulaakiorukoiden kokoaminen.

"Tietenki toivos, että tulevaisuudessa ku Joonas kasvaa niin ois mahdollisuus valita erilaisista palveluista, harrastaa ja kokea erilaisia elämyksiä" (Janne Alatalo, 27.3.2000).

Aktiivisesti liikuntaa harrastavat puolestaan haluaisivat ohjattua toimintaa lisäävän. Ongelmana alkaa olla samojen henkilöiden kasautuminen eri liikuntaryhmiin. Seurauksena voi olla jonkun toisen, mahdollisesti ainoan liikuntatuokion jääminen toteutumatta. Omatoimisen liikunnan harrastamisen aktivoiminen onkin muotoutumassa liikuntapalvelukeskuksen tärkeimmäksi tehtäväksi lähes kaikkien ryhmien kohdalla, sillä jatkossa ikääntyneiden määrä tulee kasvamaan rajusti. Kimppa jumppa –tyyliset kuntokerhot voisivat toimia hyvin myös ikääntyneiden kohdalla. Useamman kerran viikossa ohjattua liikuntaa haluavat voivat osallistua oman vammansa tai esteensä mukaiseen liikuntaryhmään kerran viikossa ja käydä sen lisäksi yleisemmässä, kaikille erityisryhmille tarkoitetussa jumpassa. Erityyilisistä ja -tasoisista jumpista jokainen voi valita itselleen ja kunnolleen sopivan liikuntatuokion.

Avustajat ovat kehitysvammaisille ja liikuntavammaisille kaiken liikuntatoiminnan perusedellytys. Niin liikkujat, ohjaajat kuin päättäjätkin nimesivät ohjaajien suuren vaihtuvuuden yhdeksi isoimmaksi ongelmakohdaksi. Viikoittain pyöriviä ryhmiä on onnistuttu järjestämään runsaasti opiskelija-avustajien varaan laskien. Hankaluutena avustettavien näkökulmasta on joka kerralla vaihtuva avustaja, jolla ei tavallisesti ole aikaisempaa kokemusta erityisryhmien liikunnasta. Avustusta tarvitsevat aloittavat liikuntatuokionsa joka kerta nollatilanteesta uuden avustajan kanssa. Useimpien kohdalla tämä tarkoittaa, että aikaa kuluu uuteen ihmiseen tutustumiseen ja totuttautumiseen, avus-

tusasentojen ja -otteiden oppimiseen sekä rutiinitoimenpiteisiin, kuten vaatteiden vaihtamiseen ja pesulla käymiseen. Varsinainen taidollinen kehitys liikuntamuodossa tai -lajissa hidastuu avustajien suuren vaihtuvuuden takia. Tilapäisavustajia kuvattiin tämän tutkimuksen yhteydessä sanoilla "avuttomia", "arkoja" ja "asiantuntemattomia". Toisaalta, ilman näitä avustajia toimintaa ei pystyttäisi lainkaan järjestämään.

"Suurin ongelma on avustajien tiheä vaihtuvuus. Jouni alkaa tavallaan joka kerta kaisen alusta, ett se kuntoutus ei etene sillä optimaalisella tasolla. Jouni alottaa uuden avustajan vaihtuessa aina A:sta ja se jarruttaa kehitystä ihan selvästi. Opiskelijat ei aina tule, vaikka ovat luvanneet, pitäis mennä sitte ku on luvattu. Moni näistäkin vammaisista haistaa, että ai, nyt ollaan uimahallissa ja sitte pitääkin lähtä Päiväharjuun takasin riisumatta" (Sinikka Kivioja 28.3.2000).

"Mä informoin viikoittain, että mikä se avustajatilanne on, että meillä aika lyhyellä va-rotusajalla kuitenkin saadaan yleensä joku tämmönen irrallinen opiskelija, joka saattaa pelastaa sen ryhmän toiminnan kannalta paljon. Kyllä se pelaa näitten opiskelijoitten varassa. Yritän laskee vuorottelusysteemillä, ett jokaiselle uimarille tulis yhtä monta käyntikertaa syksyn taikka kevätkauden aikana. Just viimeks torstai-iltana jäi mun ratkastavaks, että ketä perjantain pienten vammasten lasten uinnista perutaan. En mä voi nu soittaa kenellekään" (Marjukka Leino 21.3.2000).

Avustajien vaihtuvuuteen ja motivointiin voidaan mielestäni löytää ratkaisu parantamalla yhteistyötä eri osapuolten välillä. Tällä hetkellä osa opiskelijoista käy tutustumassa useisiin eri ryhmiin yhden kerran, joten vaihtuvuus on suuri. Hyöty avustettavalle on pieni, ja opiskelija saa pintaraapaisuna kuvan erityyppisistä vammaisista ja heidän liikunnan harrastamisestaan. Voitaisiinko erityisliikunnan kursseilla keskittyä syvemmän ja läheisemmän käsityksen saamiseen erityisryhmien liikunnasta? Opiskelijat voisivat valita mieleisensä liikuntaryhmän, jossa käyvät avustamassa samaa liikkujaa useamman kerran peräkkäin. Luottamus avustajan ja avustettavan välillä kerkeäisi syntyä ja pari jatkaisi yhteistyötä useamman viikon ajan. Vaihtuvuutta olisi edelleenkin, mutta huomattavasti vähemmän kuin aikaisemmin. Parempi tutustuminen ryhmäläisiin ja ohjaajaan saattaisi innostaa opiskelijoita käymään ryhmissä jopa vapaaehtoisesti tai pientä maksua vastaan.

Oma edistyminen liikuntataidoissa kiinnosti erityisliikkuja. Ehdotuksena oli pieni-
muotoisen kuntotestin tekeminen kauden alussa ja lopussa, josta kunnon ja taitojen ke-
hittymistä olisi helppo seurata. Liikuntamotivaation rakentamisessa kuntotestaus voisi
toimia hyvin ja palkintona hyvästä suorituksesta voisivat olla liikunta- sekä sosiaali- ja
terveyspalvelukeskuksen leikkisät suoritusmerkit tai pinssit. Mahdollisuuksia todellakin
on rajaton määrä, toimivimmat ratkaisut löytyvät vain etsimällä ja kokeilemalla.

Ryhmien päävetäjille annettiin kiitosta ammattimaisesta otteesta liikuntatuokioiden oh-
jaamisessa ja reippaasta asenteesta. Vaikka avustajia kohtaan epäluuloja olikin, niin lii-
kuntaryhmien varsinaisia ohjaajia pidettiin luotettavina, luovina ja innostavina. Omien
havaintojeni pohjalta pidetyllä ryhmän ohjaajalla on suuri vaikutusvalta liikunnan har-
rastajiin. Tätä tulisi käyttää mahdollisimman paljon hyväksi esimerkiksi yhteistyön ke-
hittämisessä ja tiedon jakamisessa. Luottamuksellisella ja avoimella suhtautumisella
liikuntapalvelut saadaan toimivammiksi ja paremmin asiakkaiden tarpeita vastaaviksi.
Liikuntapalveluihin osallistujien tulisi voida vapaasti antaa palautetta ja kehittämiseh-
dotuksia, joista tulisi keskustella koko ryhmän kanssa. Harva liikkuja on kyllin rohkea
tullakseen itse antamaan palautetta, joten ohjaajien tulisi aktiivisesti kannustaa osallis-
tuvia uusien kehittämis ehdotusten saamiseksi. Ohjaajat kokivat työnsä erittäin haastava-
na ja antoisana, mikä osaltaan kertoi työstä nauttimisesta ja kokonaisvaltaisesta panok-
sesta.

Yhteistyön ja tiedotuksen kehittäminen on yksi liikuntatoimen tulevaisuuden haasteista.
Paikallislehtien myönteinen suhtautuminen erityisliikuntaan voisi hyvinkin toimia asiaa
eteenpäin vievänä tekijänä ja näkyvyyden tuojana. Mitä useampien välikäsien kautta
tietoa erityisliikkujiin lähetetään, sitä todennäköisemmin se hukkuu matkalla. Tiedon-
jakelukanavien tulisi olla lyhyitä ja niitä tulisi olla useita. Ruohonjuuritason tiedotusta
esimerkiksi julistein ja "standein" tulisi lisätä, jotta kaikki halukkaat pääsisivät osallisik-
si kaupungin liikuntapalveluista. Nykyiset yhteistyötahot ovat tärkeimpiä tiedonjakajia,
joiden kautta informaatiota voidaan jakaa jo olemassa olevia reittejä pitkin. Vuosittain
julkaistava erityisliikunnan kalenteri tulisi jakaa mahdollisimman moneen kotiin. Yh-
teistyötä tulisi kehittää etenkin liikkujien ja päättäjien välillä, jotta palveluiden suunnit-
telijoilla olisi mahdollisimman tarkka kuva käyttäjien toiveista ja tarpeista.

Jyväskylän liikuntasuunnitelmia varten tehdyissä seura- ja väestökyselyissä ei ole selvitetty erityisliikkujien mielipiteitä, toiveita tai tarpeita liikuntapalvelujen järjestämisen suhteen. Liikunnallisen tasa-arvoisuuden nimissä erityisryhmiin kuuluvat tulisi sisällyttää kaikkiin liikuntatoimen arviointeihin, selvityksiin ja tutkimuksiin. Liikuntasuunnitelmien ja tavoitteiden toteutumista tulisi seurata vuosittain, jotta henkilökunnalla ja päättäjätasolla olisi riittävästi ajankohtaista tietoa palvelujen tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi.

”Ois tosi hyvä juttu, jos ennen jokaista kautta jokaisen liikuntaryhmän edustajat tulis yhteiseen kokoukseen, jossa sitte vois kattoo tarkemmin, että miten tolla ryhmällä menee ja mitä taas teille kuuluu. Tietäs päättäjätki ja samalla vois keskustella salivuoroista ja mahdollisesta yhteistyöstä. Jos tämmösen sais aikaan niin ois aika hyvä juttu” (Toni Piispanen 22.3 2000).

Ohjatun toiminnan määrän lisääminen ei nykyisissä liikuntapaikoissa ole enää mahdollista, joten uusia ratkaisuja on ruvettava pohtimaan. Tällä hetkellä ryhmien koot ovat suuria ja liikuntapaikat täynnä. Koska Liikuntapalvelukeskus kerää suuren osan varoistaan vuokraamalla liikuntapaikkoja seuroille, on kunnan toimintaan jäävä käyttöaika rajallinen. Peruskorjauksia toteutetaan mahdollisuuksien mukaan, mutta korjauksen tarpeessa olevia liikuntapaikkoja on enemmän kuin mihin varat riittävät. Uusia liikuntapaikkoja rakennettaessa tulisikin kiinnittää liikkumisesteettömyyteen erityistä huomiota ja pyrkiä rakentamaan kauaskantoisesti.

”Lähiliikuntapaikkojen kunnossapitäminen, hoitaminen kaikille soveltuviksi, siinä ois kehittämistä --- viimesin esimerkki on kun me saneerattiin uimahallia ja peruskorjattiin, niin vammaisneuvoston ja vammaisjärjestöjen edustajat kävi kattomassa piirustukset moneen kertaan ja rakentamisvaiheessakin moneen kertaan. Siitä huolimatta siellä on vielä paljon puutteita ja semmosia mitä pitäis muuttaa, kahva just väärässä paikassa ja ihan yksinkertaisia juttuja, joita käytännössä ei voi huomata semmonen, joka pystyy normaalisti toimimaan. Liikkumisen este on kuljetukset ja nehän on rajattu tiettyyn määrään. Eihän normaalilta ihmiseltäkään rajata tiettyä määrää, montaks kertaa saat käydä uimassa tai kuntosalilla” (Pirjo Huovinen 21.3.2000).

8 ERITYISLIKKUJAT TUTKIMUSKOHTENA

Erityisliikunnan tasa-arvo oli tutkimuksellisesti vaikea, mutta haastava alue. Aihe oli laaja ja tutkimuksen edetessä se tuntui kasvavan entisestään. Abstraktia aihetta käsitellessä voi helposti harhautua sivupoluille, joista useat tuntuvat tutkimisen arvoisilta. Tasa-arvon ja nimenomaan erityisliikunnan tasa-arvon tutkimuksessa houkuttelevia sivuteitä ja risteyksiä oli runsaasti matkan varrella. Matkaajan täytyi valita tarkasti kulkureittinsä, sillä valmiiksi tehtyjä opasteita ei tällä tiellä ollut. Monet haarakohdat näyttivät johtavan lukuisiin mielenkiintoisiin ja ennen näkemättömiin maisemiin. Kulkijan tehtäväksi jäi valita reitti, joka oli hänelle sopivin ja jota pitkin kulkemalla hän uskoi pääsevänsä määränpäähänsä.

Henkilökohtaisesti koin erityisryhmien liikunnan tutkimisen erittäin kasvattavana kokemuksena. Vaikeinta tutkimuksen teossa oli oikean lähestymistavan löytäminen, olinhan itse liikuntaesteetön ja aktiivinen liikunnan harrastaja. Haasteina olivat erityisliikkujien kiinnostuksen herättäminen ja luottamuksellisen suhteen aikaansaaminen. Yritinkin jäljitellä käyttäytymisessäni mahdollisimman paljon ryhmien ohjaajia ja olla "luonnollinen". Luonnolliselta vaikuttaminen oli yllättävän vaativaa tilanteissa, joissa jouduin lähestymään ihmisiä henkilökohtaisesti ja keskustelemaan asioista, joiden arvelin olevan heille arkoja. Kvantitatiivisen tutkimuksen tekeminen olikin tässä mielessä helpompaa, sillä pysyttelin "henkilökohtaisen tason" ulkopuolella. En tiennyt vastaajien nimiä, perhetaustoja tai elämäkokemuksia ja kanssakäyminen rajoittui pelkästään kyselylomakkeen ympärillä pyöriviin käytännön asioihin.

Haastatteluihin pyytämieni henkilöiden ja perheiden lähestyminen oli yksi suurimmista koetinkivistäni. Kuinka esittää asiansa tarpeeksi diplomaattisesti ja toisen ihmisen tunteet huomioon ottaen? Ennakkokäsitykseni perusteella en uskonut liikuntavammaisten perheiden välttämättä olevan kiinnostunut jakamaan kokemuksiaan ventovieraan tutkijan kanssa. Joidenkin ryhmäläisten vanhemmat eivät halunneet kenenkään edes tulevan seuraamaan liikuntatuokioita. Aloitteen tekemiseen tuntuikin menevän ikuisuuksia seurattessani mahdollisten haastateltavien asennoitumista ja hyväksyntää minua kohtaan. Avoimuus ja rentoutuneisuus vaihtelivat ryhmästä toiseen ja yritin löytää kullekin ryhmälle sopivan tavan havainnoida liikkujia ja olla mukana liikuntatoiminnassa. Myönteis-

senä yllätyksenä oli haastattelemieni henkilöiden ja perheiden vapautunut suhtautuminen erityisliikuntaa ja tutkijoita kohtaan. Kvalitatiivisen tutkimuksen tekeminen ei ollut helppoa, mutta ehdottomasti tekemisen arvoista. Kokemuksia kertyi tutkimuksen kuluessa monenlaisia, seuraavassa yksi koskettavimmista tapahtumista.

"Olin avustamassa vaikeasti ja syvästi kehitysvammaisten uintiryhmässä. Avustimme Erjan kanssa Tanja-nimistä tyttöä, joka pystyi jonkin verran kommunikoimaan kanssamme elekielellä. Esittelin itseni hänelle käsipäivää sanoen ja huomasin hänen yrittävän lausua nimeäni, vaikka puheesta ei saanutkaan selvää. Alkurutiinien jälkeen pääsimme altaaseen. Erja avusti Tanjaa suurimman osan ajasta minun leikkiessäni Tanjan etupuolella pallon kanssa. Tanja oli erittäin kiinnostunut pallosta ja iloitsi suuresti 'pelistämme'. Vaihdoin Erjan kanssa osia tunnin puolesta välissä ja huomasin yllätyksekseni, kuinka painava avustettava Tanja oli. Avustaminen oli muutenkin suhteellisen hankalaa, sillä Tanja yritti halata minua jatkuvasti. Tanja tuntui ymmärtävän ympärillään tapahtuvista asioista aika paljon, mutta ei kuitenkaan pystynyt ymmärrettävästi ilmaisemaan itseään. Hän pystyi osoittamaan esineitä ja asioita, jotka häntä kiinnostivat. Hän myös korjasi itse ottamaani avustusotetta. Täytyy olla turhauttavaa, kun ihmiset ympärillä eivät ymmärrä. Omat ongelmat alkavat asettua oikeaan perspektiiviin" (Ote tutkimuspäiväkirjasta).

Erityisliikunnan tasa-arvo nähdään ja koetaan monin eri tavoin. Erot erityisryhmiin kuuluvien ja niin sanottujen terveiden välillä ovat ymmärrettäviä, mutta yllätyksekseni tasa-arvo koettiin myös erityisryhmien sisällä hyvin eri tavoin. Kyselyaineisto toi erityisryhmiin kuuluvat esille hyvinkin tyytyväisinä liikunnan harrastajina. Aktiiviset erityisliikkujat kokivat olevansa hyvin pitkälti tasa-arvoisessa asemassa tavallisten liikkujien kanssa. Liikuntapalvelut koettiin hyvin järjestetyiksi ja vastaavan erittäin hyvin käyttäjien tarpeisiin. Kaiken kaikkiaan kvantitatiiviset tulokset olivatkin erittäin myönteisiä ja antoivat erityisliikuntapalveluista sekä kaupungin toiminnasta kiitettävän kuvan.

Määrällisillä tutkimusmenetelmillä ei kuitenkaan mielestäni saatu totuudenmukaista kuvaa erityisryhmien liikunnasta. Niillä saatiin yleisiä suuntaviivoja, mutta todelliset mielipiteet ja asenteet löytyivät vain tarkempien kvalitatiivisten menetelmien avulla. Pyrin tutkimuksessani osoittamaan kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen soveltuvuu-

det tälle tutkimusalueelle. Määrällisten tulosten ylenpalttinen myönteisyys harasi tutkijan kriittisyyttäni vastaan ja tällöin laadullisen tutkimuksen tekeminen osoittautui mielestäni oikeaksi ratkaisuksi. Mielenkiintoisen eri tutkimusmetodeilla saaduista tuloksista teki niiden ristiriitaisuus, kvantitatiivinen myönteisyys ja kvalitatiivinen kriittisyys.

Henkilökohtaiset haastattelut toivat tuloksiin kaipaamaani syvyyttä. Kyselylomakkeella aikaansaatuja erittäin myönteisten tulosten taustalta löytyi tekijöitä, joiden merkitys tasa-arvon kokemisessa oli keskeinen ja huomattavasti erilainen kuin mitä tuloksista kävi ilmi. Erityisesti ne perheet, jotka osallistuivat lapsensa kanssa erityisliikuntaan, kertoivat tasavertaisuuden kokemuksistaan ja tasa-arvon toteutumisesta huomattavasti kriittisemmin kuin muut. Näiden perheiden vanhemmat elävät täysivaltaisina yhteiskunnan jäseninä, mutta heidän lapsensa eivät saa osakseen samoja etuuksia ja hyvinvointia kuin he itse. Varsinkin monilapsisissa perheissä, joissa yksi lapsista on vammainen, vanhempien kokemus tasa-arvosta oli hyvin ristiriitainen. Lapsen kehitykseen ja elämäniloon liittyvät asiat nähtiin vanhempien näkökulmasta erittäin tärkeiksi ja niiden ei katsottu toteutuvan riittävässä määrin.

Perheiden kokemukset tasa-arvon toteutumisesta ja sen kriteereistä erosivat selvästi yksittäisten henkilöiden ja omatoimisesti liikuntaa harrastavien tasa-arvon kokemuksista. Perheiden kokemukset olivat huomattavasti kokonaisvaltaisempia ja useampia osa-alueita käsittäviä, kun taas omatoimisten liikkujien tasavertaisuuden mittapuuna olivat hyvin käytännönläheiset yksityiskohdat. Myös tasa-arvon vaatimukset olivat erilaiset riippuen liikkujien vammasta tai esteestä. Kun vammaisten tasa-arvon kokemuksissa korostuivat enemmän henkiset ja sosiaaliset kokemukset, olivat liikuntaesteisten tavoitteina huomattavasti fyysisemmät tekijät. Erityisryhmiin kuuluvat kokevat tasa-arvoisuuden ja tasavertaisuuden siis hyvin eri tavoin, mikä tekee niiden käytännön toteuttamisesta erittäin vaikeaa.

Tarkastelin tutkimuksessa tasa-arvoa mahdollisuuksien, osallistumisen ja kohtelun näkökulmista. Erityisliikkujat halusivat parempia mahdollisuuksia käytännön omatoimiseen liikuntaan, kun taas päättäjien mielestä osallistuminen ohjattuihin palveluihin eli osallistumisen tasa-arvo tuntui olevan tärkein osa-alue, jota tulisi kehittää. Päättäjät näkivät mahdollisuuksien tasa-arvon tärkeyden erityisryhmien kannalta, mutta riittäviä

resursseja sen toteuttamiseen ei yksinkertaisesti ole osoitettu. Ideologinen tasa-arvo ei ole paljonkaan arvoinen ellei se toteudu myös käytännön liikuntaelämässä.

Juhlavien komiteamietintöjen lausunnot tasa-arvosta ja liikunnasta kaikille jäävät auttamatta hyvin pinnalliselle tasolle erityisryhmien liikunnan kohdalla. Koristeellisten riimien ja parannusehdotusten taustalta on vaikea erottaa niiden todellisia lähtökohtia eikä esitettyjä ehdotuksia tunnuta saavan toteutettua käytännön tasolla. Erilaisia seminaareja ja kokoontumisia erityisryhmien liikunnan alueella on järjestetty jo lähes 60 vuoden ajan ja kehitystä yritetty viedä eteenpäin. Kaikki tuntuu kuitenkin aikaansaadun edistyksen valossa olevan pitkälti puhumisen tasolla ja sen pohtimisessa, mitä pitäisi tehdä. Näin monen vuosikymmenen jälkeen tietoja ja taitoja erityisryhmien liikuntaan liittyen on tarjolla, tarvitaan vain halua niiden organisoimiseen.

Monissa yhteyksissä on tullut esille urheilu- ja liikuntaseurojen haluttomuus erityisliikuntapalvelujen järjestämiseen. Ainoastaan niissä lajeissa, joissa kilpaileminen ja menestyminen ovat mahdollisia, seurat kiinnostuvat asiasta. Tällaiset liikuntapalvelut ovatkin siirtyneet kunnan vastuulta osaksi liikuntaseurojen toimintaa. Suurin osa erityisliikuntapalveluista on edelleen puhtaasti kunnan vastuulla. Vapaaehtoisjärjestöillä ja vammaisyhdistyksillä on todettu olevan liian vähän resursseja toiminnan järjestämiseen. Järjestöt kuitenkin pyrkivät osallistumaan mahdollisuuksiensa rajoissa yhteistyöhankkeisiin ja projekteihin. Koska kunta on yksin vastuussa erityisliikuntapalvelujen järjestämisestä, eivät nämä toiminnot voi mielestäni olla niitä joissa säästetään. Erityisryhmille tulee turvata mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen kunnan rahatilanteesta huolimatta. Ellei palveluja pystytä turvaamaan, kaatuu valtion hyvinvointiajattelu omaan mahdottomuuteensa. Miten erityisryhmille järjestetty liikuntatoiminta voisi vähentää sosiaali- ja terveystoimen menoja tai terveydenhoitopalvelujen ”turhaa käyttöä”, jollei liikuntatoimintaa järjestetä? Kun kunta säästää erityisliikuntapalveluiden menoissa, se siirtää taloudellisen vastuun toiselle hallintokunnalle. Liikuntapalvelujen menot pienenevät, kun ne toisaalla kasvavat. ”Säästöjen” tuloksena on erityisryhmiin kuuluvien liikuntatoiminnan loppuminen, mutta kunnan kokonaismenoissa ”säästöt” eivät siitä huolimatta näy.

Tällä hetkellä Jouni harrastaa vammaisratsastusta perheen omin voimin ympäri vuoden ja käy talvisin kaupungin vesijumpassa äidin kanssa kerran viikossa. Ratsastuksen ja uinnin lisäksi Jounin liikunnallisiin harrastuksiin kuuluu lenkkeily isän kanssa päivittäin. Kaupungin uimakerho järjestetään tammikuun puolesta välistä toukokuun puoleen väliin ja syyskuun lopulta joulukuun puoleen väliin. Jounin äiti toivoisikin pojalleen mahdollisuutta ympärivuotiseen uintiharrastukseen sekä jumppakerhoa, jossa Jouni voisi harrastaa liikuntaa ja sosiaalista kanssakäymistä muiden erityisryhmiin kuuluvien kanssa. Tulevaisuus näyttää epävarmalta. Jounin äiti haaveilee työpaikasta ja Jounin isällä on edessä lonkkaleikkaus. Päivittäisen kävelylenkit siis jäivät ainakin vähäksi aikaa ja muihin liikuntaharrastuksiin tarvittaisiin avustajan lisäksi kyyditys. Haasteita yhteiskunnalla siis riittää Jounin ja monen muun erityisliikkujan harrastuksen turvaamisessa!

LÄHTEET

- Ahonen, A. (1976). Katsaus Jyväskylän kaupungin urheilu- ja ulkoilulautakunnan toimintaan vuosilta 1925-1975.
- Alasuutari, P. (1994). Laadullinen tutkimus. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1995.
- Alkula, T. Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. (1994). Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. WSOY:n graafiset laitokset, Juva 1994.
- Arrhenius, V. (1994). Kehitysvammahuollon rakennemuutos ja laitoshuollon hajauttamisen haasteet. Teoksessa L. Simonen (toim.) Hyvinvointivaltion murros ja hoivan uudelleenorganisointi. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, raportteja 94. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1994.
- Chaker, A. (1999). Study on national sports legislation in Europe. Council of Europe, Spain 1999.
- Erityisryhmien liikunnan eurooppalainen peruskirja. Länsi-Euroopan urheilusta vastaavien ministereiden 5. konferenssi Dublinissa 30.9. - 2.10.1986. Opetusministeriö 1987.
- Erityisryhmien liikunnan kehitysarvio vuosina 1995-1999. Valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaosto 1999.
- Erityisryhmien liikunnan ohjaajakurssi. Jyväskylän yliopistolla 9.-15.1.1978. Kurssiraportti. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 66. Somerpaino, Somero 1978.
- Erityisryhmien liikunta. Kokeilu- ja tutkimusprojekti 1976-1979. Loppuraportti. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu no. 74.
- Erityisryhmien liikunta 2000-toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1996:15. Oy Edita Ab, Helsinki 1996.
- Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1981:44. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1981.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1996). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C13. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi.
- Esteittä elämyksiin. Tausta-aineistoa III Erityisliikunnan neuvottelupäiville 15.-16.11. 1994. Liikuntatieteellisen Seuran moniste no. 23. Paintmedia Oy, Helsinki 1995.

- Hautamäki, A. (1993). Spontaaniin yhteiskuntaan - hyvinvointia ilman valtiota. Teoksessa J. O. Andersson, A. Hautamäki, R. Jallinoja, I. Niiniluoto & H. Uusitalo Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat. WSOY:n graafiset laitokset, Juva 1993.
- Heikkinen, E. (1991). Erityisryhmien liikunnan kehittyminen. Teoksessa K. Koivumäki & T. Pyykkönen (toim.) Erityisryhmien liikunta 1990-luvulla. Erityisryhmien liikunnan neuvottelupäivät Espoon Dipolissa 12.-13.11.1990. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 126. Hakapaino Oy, Helsinki 1991.
- Heikkinen, E. (1992). Väestö vanhenee - uudistuuko liikuntakulttuuri? Teoksessa K. Olin, H. Itkonen & E. Ranto (toim.) Liikunnan muutos, murros vai kaaos? Kaivopuiston Kirjapaino Oy, Helsinki 1992.
- Heinilä, K. (1974). Urheilu - ihminen - yhteiskunta. K.J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino, Jyväskylä 1974.
- Hirsjärvi, S. (1997). (Metodologiset ja teoreettiset lähtökohdat ja) Aineiston hankinta, analyysi ja johtopäätökset. Teoksessa Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. Tutki ja kirjoita. 3. painos. Tammer-Paino Oy, Tampere 1997.
- Holopainen, M. (1995). Erityinen on yleistä. Pääkirjoitus III Erityisliikunnan neuvottelupäivien Suosituksissa. Liikuntatieteellisen Seuran moniste no. 26. Paintmedia Oy, Helsinki 1995.
- Huovinen, S. (1998). Tasa-arvoiseen liikuntatoimintaan. Teoksessa J. Westergård (toim.) Liikuntaväki suvaitsevaisuuden poluille. TUL/LETE ja Nuori Suomi ry. Becola Oy, Turku 1998.
- Ilmanen, K. (1982). Voimistelunopettajakoulutuksen kuusi ensimmäistä vuosikymmentä - vuodet 1882-1942. Teoksessa K. Ilmanen & T. Voutilainen Jumpasta tiedekunnaksi. Suomalainen voimistelunopettajakoulutus 100 vuotta 1882-1982. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 84. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1982.
- Ilmanen, K. (1995) Kunnallinen liikuntatoimi 1919-1994. Teoksessa J. Juppi, H. Klempola, K. Ilmanen & J. Aunesluoma Liikuntaa kaikelle kansalle. Valtion, läänien ja kuntien liikuntahallinto 1919-1994. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 142. Tammerpaino Oy 1995.

- Ilmanen, K. (1996). Kunnat liikkeellä. Kunnallinen liikuntahallinto suomalaisen yhteiskunnan muutoksessa 1919-1994. Studies in sport, physical education and health 43. Jyväskylä University Printing House and Sisäsuomi Oy, Jyväskylä 1996.
- Itkonen, H. (1997). Liikuttaako suvaitsevaisuus? Tutkimus liikuntakulttuurin suvaitsevaisuudesta. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuskeskuksen julkaisu -no. 118. Kiteen Paino Ky, Joensuu 1997.
- Itkonen, H. (1998). Tasa-arvoinen vai yhdenvertainen liikunta? Liikunta & Tiede 1998 (35)5, 30.
- Juppi, J. & Auneluoma, J. (1995). Valtiovalta ja liikunta 1920-1994. Teoksessa J. Juppi, H. Klemola, K. Ilmanen & J. Auneluoma Liikuntaa kaikelle kansalle. Valtion, läänien ja kuntien liikuntahallinto 1919-1994. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 142. Tammerpaino Oy 1995.
- Jyväskylän kaupungin liikunta 1975-85 (1973). I Osaraportti. Suunnittelusopimus. Työohjelma. Jyväskylä 1973.
- Jyväskylän kaupungin liikunta 1975-85 (1974). Loppuraportti. Jyväskylän kaupungin tutkimuksia 22/1974.
- Jyväskylän kaupungin liikuntapaikkasuunnitelma 1983-1988 (1983).
- Jyväskylän liikuntasuunnitelma 1987-2000 (1987). Suunnittelutyöryhmä. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisu 58. Kaupunkisuunnitteluosasto, julkaisu 1/1987. Sarjanumero 2. Jyväskylä 1987.
- Kainulainen, S. & Niemelä, P. (1996). Lähtökohtia peruspalveluiden tasapuolisuuden arvioimiseksi. Kuopion yliopiston julkaisu E. Yhteiskuntatieteet 40. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopiston painatuskeskus, Kuopio 1996.
- Kannas, S. (1991). Erityisryhmien liikunta Keski-Suomessa. Teoksessa P. Ylimentalo (toim.) Keski-Suomen liikuntakulttuurin suunta -90. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen selosteita ja tiedotteita 9/1991.
- Keski-Suomen läänin liikuntalautakunta (1987). Keski-Suomen läänin liikuntapaikkasuunnitelma vuosille 1988-1992. Keski-Suomen läänin monistamo, Jyväskylä 1987.
- Kevyt alkusoitto liikuntauralle (1994). Pyykkönen T. (toim.). Liikuntatieteellisen Seuran moniste no. 20. Hakapaino Oy, Helsinki 1994.
- Klemola, H. (1993). Liikunnan ilon sanansaattajat. Suomen Liikunnanohjaajat ry. 1940-1990. Loimaan kirjapaino Oy 1993.

- Klemola, H. (1995). Läänien liikunta ja urheilu 1946-1994. Teoksessa J. Juppi, H. Klemola, K. Ilmanen & J. Aunesluoma Liikuntaa kaikelle kansalle. Valtion, läänien ja kuntien liikuntahallinto 1919-1994. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 142. Tammerpaino Oy 1995.
- Kohti yhteiskuntaa kaikille. Vammaispoliittinen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:10. Oy Edita Ab, Helsinki 1996.
- Koivumäki, K. (1981). Ajankohtainen katsaus erityisryhmien liikuntaan. Teoksessa Erityisryhmien liikunta. Muistio Oulun Diakoniaopistolla 11.5.1981 järjestetystä koulutustilaisuudesta. Liikuntatieteellisen Seuran monistesarja no. 4.
- Koivumäki, K. (1986). Liikuntaa kaikille. Erityisryhmien liikunnan valtakunnalliset neuvottelupäivät Hyvinkäällä 12.-13.5.1986. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 107. Lappeenranta 1986.
- Koivumäki, K. & Pyykkönen, T. (toim.) (1991). Erityisryhmien liikunta 1990-luvulla. Erityisryhmien liikunnan neuvottelupäivät Espoon Dipolissa 12.-13.11.1990. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 126. Hakapaino Oy, Helsinki 1991.
- Koivumäki, K. (1995a). Euroopan Unioni avaa uusia mahdollisuuksia erityisliikunnalle. Liikunta & Tiede 1995, (32)5-6, 30.
- Koivumäki, K. (1995b). Neuvottelupäivillä kirjattua: Näin erityisliikunta saa lisäpuhtia. Liikunta & Tiede 1995, (32)2, 25.
- Koivumäki, K. (1998). Liikunnan kehityshaasteet. Erityisliikunnan neuvottelupäivät 1.-2.10.1998. Liikunta & Tiede 1998 (35)5, 31-32.
- Koljonen, M. (1983). Erityisryhmien liikunnan tavoitteet. Teoksessa E. Mälkiä & M. Palosuo (toim.) Erityisryhmien liikunta. Opas erityisryhmien liikuntaa ohjaaville. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 87. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1983.
- Lahtinen, U. (1975). Erityisryhmien liikunnallinen kuntoutus. Teoksessa R. Rantala & M. Siukkonen (toim.) Urheilutieto I. Oy Scandia Kirjat Ab, Jyväskylä 1975.
- Larma, O., Hallberg, P., Jatkola, T. & Wirilander, J. (1992). Rakennuslaki ja -asetus. Suomen lakimiesliiton kirjasarja no. 82, 4. uudistettu painos. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1992.

- Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiön tutkimuspoliittinen kehittämisohjelma vuosiksi 1981-1985. Jyväskylä 1981.
- Liikunta- ja tutkimushalli (1982). Jyväskylän yliopisto.
- Liikuntakomitea. Liikuntapolitiikan linjat 1990-luvulla. Komiteanmietintö 1990:24. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990.
- Liikuntalain uudistaminen (1997). Opetusministeriön työryhmien muistioita 1997:22. - Yliopistopaino, Helsinki 1997.
- Liikuntalakikomitean mietintö. Komiteanmietintö 1976:87. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1977.
- Liikuntatoiminnan kehittäminen sosiaali- ja terveydenhuollon laitoksissa (1989). Eri-tyisryhmien liikunnan neuvottelukunta. Eri-tyisryhmien liikunnan julkaisuja 1/1990.
- Löfman, A. (1993). Lääkitysvoimistelijasta fysioterapeutiksi. Forssan kirjapaino, Forssa 1993.
- Markkanen, E. (1989). Teoksessa E. Markkanen & T. Nygård Luistinradalta liikunta-halliin. Jyväskylän liikuntatoimen historiaa 1925-1988. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 68. Jyväskylän kaupungin painatuskeskus 1989.
- Moisio, K. (1991). Vammaisliikunta. Teoksessa P. Ylinentalo (toim.) Keski-Suomen liikuntakulttuurin suunta -90. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen selosteita ja tiedotteita 9/1991.
- Myllykoski, M. & Vasara, V. (1989). Suomen Invalidien Urheiluliitto 1964-1989.
- Mälkiä, E. (1987). Eri-tyisryhmien liikunnan alueella tapahtunut kansallinen kehitys. Teoksessa E. Mälkiä & T. Oksanen (toim.) Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten liikuntakasvatuksen kehittämis- ja kokeiluprojekti. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 60. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus, Jyväskylä 1987.
- Mälkiä, E. (1991). Soveltavan liikunnan perusteet. Teoksessa Eri-tyisliikunta I – sovel-tavan liikunnan perusteet. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 127. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1991.
- Määttä, P. (1974). Jyväskylän vammaisten elinolosuhteet ja yhteiskunnan palvelujen saavutettavuus. Jyväskylän kaupungin tutkimuksia 25/1974.

- Niiniluoto, I. (1993). Oikeudenmukaisuus yhteiskunnallisena arvona. Teoksessa J. O. Andersson, A. Hautamäki, R. Jallinoja, I. Niiniluoto & H. Uusitalo Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat. WSOY:n graafiset laitokset, Juva 1993.
- Nygård, T. (1989). Teoksessa E. Markkanen & T. Nygård Luistinradalta liikuntahalliin. Jyväskylän liikuntatoimen historiaa 1925-1988. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 68. Jyväskylän kaupungin painatuskeskus 1989. (57-94)
- Olin, K. (1976). Kuntien liikuntahallinnon historiallinen kehitys. Jyväskylän yliopisto. Liikuntasuunnittelun laitos. Tutkimuksia no. 12.
- Olin, K. & Oksio, T. (1986). Liikuntapolitiikan päättäjien käsitykset liikuntalain vaikutuksista. Jyväskylän yliopisto, Liikunnan sosiaalitieteiden laitos, tutkimuksia no. 42.
- Pekkanen, P. & Jaarnio, E. (1981). Liikuntalaki selityksineen. Kunnallispaino, Vantaa 1981.
- Puputti, V. (1985). Vammaisten kilpailutoiminnasta kuntoliikuntaan. Teoksessa A. Arponen & O. Pekkanen (toim.) Urheilun tulevaisuus. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1985.
- Puputti, V. (1995). Erityisliikunta tähyää SLU:n suuntaan. Liikunta & Tiede 1995 (32)2, 20.
- Purontakanen, J. (1986). SVUL ja erityisryhmien liikunta. Teoksessa K. Koivumäki (toim.) Liikuntaa kaikille. Erityisryhmien liikunnan valtakunnalliset neuvottelupäivät Hyvinkäällä 12.-13.5.1986. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 107. Etelä-Saimaan Kustannus Oy, Lappeenranta 1986.
- Rahikainen, M-L. (1981). Erityisryhmien liikunnan järjestämisestä saatuja kokemuksia Jyväskylässä. Teoksessa Erityisryhmien liikunta. Muistio Oulun Diakoniasopistolla 11.5.1981 järjestetystä koulutustilaisuudesta. Liikuntatieteellisen Seuran monistesarja no. 4.
- Rahikainen, M-L. (1986). Teoksessa T. Oksanen (toim.) Erityisliikunnan toteutuksesta vastaavien henkilöiden täydennyskoulutuskurssi: erityiskoulujen liikunnan opetus. Jyväskylän yliopisto. Täydennyskoulutuskeskuksen selosteita ja tiedotteita 5/1986. Kirjapaino Oy Sisä-Suomi 1986.

- Rahikainen, M-L. & Oksanen, T. (1987). Kunta vammaisten lasten liikuntatoiminnan järjestäjänä. Teoksessa E. Mälkiä & T. Oksanen (toim.) Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten liikuntakasvatuksen kehittämis- ja kokeiluprosjekti. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 60. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus, Jyväskylä 1987.
- Raportti Jyväskylän kaupungin liikuntapaikkojen maksu- ja taksapolitiikasta sekä niihin liittyvien ongelmien ratkaisusta. Jyväskylän yliopisto. Liikunnan sosiaali-tieteiden laitos. Liikuntarakentamisen tutkimuskeskuksen julkaisu 2/1996.
- Rauhala-Hayes, M. (1998). Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa. Sitra, Helsinki 1998.
- Rawls, J. (1971). Oikeudenmukaisuusteoria. Suom. T. Pursiainen. WSOY:n graafiset laitokset, Juva 1988.
- Rintala, P. (1997). Lasten erityisliikunnan perusteet, työkirja. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 107. Kopijyvä Oy, Jyväskylä 1997.
- Rintala, P. (1998). Käsitteestä käytännöiksi - termeistä toiminnaksi: Erityisliikunnan asema mittaa yhteiskunnan kypsyyttä. Erityisryhmien liikunnan neuvottelupäivät 1.-2.10.1998. Liikunta & Tiede 1998 (35)5, 44.
- Rintala, P. & Mälkiä, E. (2000). Mikä on liikunnan merkitys vammaisille? Teoksessa Haasteena huomisen hyvinvointi - miten liikunta lisää mahdollisuuksia? Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu II, Tutkimuskatsaus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 124. PainoPorras Oy, Jyväskylä.
- Robson, C. (1997). Real world research. A resource for social scientists and practitioner-researchers. 5 painos. Oxford: Blackwell.
- Saarenmaa, P. (1975). Erityisryhmien liikunnan käsitteitä. Teoksessa Erityisryhmien liikuntaseminaari Espoossa 6.-7.11.1975. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 51.
- Suomi, K. (1999). Suunnitelma valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutusten arvioinnista liikunnan alueella monitahoarviontina. Jyväskylän yliopisto. Liikunnan kehittämiskeskuksen julkaisu 1/1999.
- Suomi, K. (2000a). Jyväskylä liikuntakaupunkina. Jyväskylän yliopiston Liikunnan kehittämiskeskuksen julkaisu. Käsikirjoitus/julkaisematon.
- Suomi, K. (2000b). Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo. Jyväskylän yliopiston Liikunnan kehittämiskeskuksen julkaisu 1/2000.
- Sanaksenaho, S. & Levón B-V. (1976). Suunnittele ja rakenna kaikille. Ohjeita liikunta- ja toimintaesteiden poistamiseksi. Kunnallispaino, Vantaa 1976.

- Talvitie, U. (1991). Lääkintävoimistelijan työn kehitysvaiheita: Fysioterapian kohteen ja menetelmien muuttuminen ja koulutuksen kehittyminen 1900-luvulla Suomessa. Terveystieteen laitos, Jyväskylän yliopisto. Sarja A: Tutkimuksia 5/1991.
- Toivonen, L. (1996). Erityisliikunnan kehittäminen järjestöyhteistyöllä. Tuuli-projekti: Turun, Tuusulan ja Tuupovaaran erityisliikuntajärjestöjen paikallisyhteistyön kokeilu vuosina 1994-1995. Näkövammaisten Keskusliiton Kirjapaino, Helsinki 1996.
- Uusitalo, H. (1993). Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvot ja käytäntö. Teoksessa J. O. Andersson, A. Hautamäki, R. Jallinoja, I. Niiniluoto & H. Uusitalo Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat. WSOY:n graafiset laitokset, Juva 1993.
- Valtion urheiluneuvoston suunnittelujaoston liikuntapoliittinen osamietintö. Helsinki 1969.
- Vammaisia koskeva yleismaailmallinen toimintaohjelma (1990). YK:n vammaisuusvuosikymmen 1983-1992. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990.
- Vammaisliikunnan perusteet. Suomen Invalidien Urheiluliitto, julkaisuja 1996. Oriveden Sanomalehti Oy Oriveden Kirjapaino, Orivesi 1996.
- Vammaisten henkilöiden liikuntatoiminnan edellytyksiä ja -koulutusta käsittelevän työryhmän mietintö. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1986:7. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1986.
- Vammaisuus ja tasa-arvo. Kooste sosiaalhallituksen 10.5.1988 järjestämästä kutsuseminaarista. Sosiaalhallituksen raporttisarja no. 22/1988. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1988.
- Vasara, E. (1992). Liikunta sirpaloituu. Teoksessa A. Heikkinen, S. Hentilä, P. Kärkäinen, L. Laine, H. Meinander, M. Silvennoinen & E. Vasara Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 131. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1992.
- Vikström, J. (1998). Kaikki kentälle. Teoksessa J. Westergård (toim.) Liikuntaväki suvaitsevaisuuden poluille. TUL/LETE ja Nuori Suomi ry. Becola Oy, Turku 1998.
- Wuolio, E-L. (1970). Suomen liikuntahistoria. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 17. Oy Iisalmen Sanomain kirjapaino, Iisalmi 1970.

Wuolio, E-L. (1982). Suomen liikuntahistoria. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no. 88. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1982.

HAASTATTELUT

Alatalo, Anu ja Janne (27.3.2000)

Huovinen, Pirjo (21.3.2000), Jyväskylän kaupungin erityisliikunnanopettaja

Kivioja, Sinikka (28.3.2000)

Leino, Marjukka (21.3.2000), Jyväskylän liikuntapalvelukeskuksen liikunnanohjaaja

Piispanen, Toni (22.3.2000)

Vuoriheimo, Marko (14.3.2000), Jyväskylän liikuntapalvelukeskuksen tuntiohjaaja

1. Vastaajan sukupuoli ___ nainen ___ mies

2. Syntymävuosi _____

3. Mikä on nykyinen työtilanteesi? (Merkitse vain yksi vaihtoehto)

___ ansiotyössä	___ opiskelija tai koululainen
___ kotirouva tai koti-isä	___ eläkkeellä iän perusteella
___ äitiyslomalla	___ sairauslomalla tai ansiokyvyttömyyseläkkeellä
___ työtön	___ varusmiespalveluksessa
muu, mikä? _____	

4. Nykyinen asuinpaikkasi?

___ Kantakaupunki (keskusta, Mattilanpelto, Mäki-Matti, Nisula, Viitaniemi, Taulumäki, Mannila)	___ Kuokkala	___ Halssila
___ Kypärämäki - Kortepohja	___ Keltinmäki - Myllyjärvi	___ Säynätsalo
___ Lohikoski - Heinälampi	___ Keljo - Keljonkangas	
___ Huhtasuo		
muu, mikä? _____		

5. Kuinka monta kertaa viikossa osallistut ohjattuun liikuntatoimintaan? _____

6. Kuinka monta kertaa näistä on kaupungin (liikuntapalvelukeskuksen tai terveystoimen) järjestämää liikuntatoimintaa? _____

7. Kuinka monta tuntia harrastat liikuntaa viikossa?

- ___ 0 - 1,5 tuntia
 ___ 2 - 3,5 tuntia
 ___ 4 - 5,5 tuntia
 ___ enemmän kuin 6 tuntia

8. Mitkä seuraavista tekijöistä ovat mielestäsi merkittäviä esteitä erityisryhmiin kuuluvien liikunnan harrastamiselle? Ympyröi jokaisen vaihtoehdon kohdalta numero 1-5 (1 = en osaa sanoa, 2 = ei merkitystä, 3 = pieni merkitys, 4 = kohtalainen merkitys ja 5 = suuri merkitys).

	en osaa sanoa	ei merki- tystä	pieni merki- tys	kohta- lainen merkitys	suuri merki- tys
liikuntapaikkojen puute tai etäisyys.....	1	2	3	4	5
liikuntavarusteiden tai -välineiden puute.....	1	2	3	4	5
liikuntapaikkojen epäviihtyisyys.....	1	2	3	4	5
liikuntapaikkojen soveltumattomuus erityisliikuntaan.....	1	2	3	4	5
kalliit maksut.....	1	2	3	4	5
tiedon puute liikuntapalveluista.....	1	2	3	4	5
ohjatun toiminnan vähäisyys.....	1	2	3	4	5

	en osaa sanoa	ei merki- tystä	pieni merki- tys	kohta- lainen merkitys	suuri merki- tys
kuljetuspalvelujen puute	1	2	3	4	5
vaikeat kulkuyhteydet	1	2	3	4	5
ohjaajien tiedolliset tai taidolliset puutteet	1	2	3	4	5
omien liikuntataitojen tai -tietojen puute	1	2	3	4	5
ajankohdan sopimattomuus	1	2	3	4	5
oma vähäinen kiinnostus	1	2	3	4	5
oma saamattomuus tai laiskuus	1	2	3	4	5
harrastustoverin puute	1	2	3	4	5
muiden ihmisten vähättely tai iva	1	2	3	4	5
epäkohtelias tai epäkunnioittava palvelu	1	2	3	4	5
muut harrastukset	1	2	3	4	5

9. Vastaa seuraaviin väittämiin ympyröimällä vastausvaihtoehdoista (1-5), se joka parhaiten kuvaa mielipidettäsi (1 = täysin eri mieltä, 2 = jokseenkin eri mieltä, 3 = en osaa sanoa, 4 = jokseenkin samaa mieltä ja 5 = täysin samaa mieltä).

Erityisryhmiin kuuluvilla on yhtä hyvät mahdollisuudet liikun- nan harrastamiseen kuin muilla.	1	2	3	4	5
Erityisryhmien liikunta on liian erillään muista liikuntapalveluis- ta	1	2	3	4	5
Erityisryhmiin kuulumattomat henkilöt saavat tarpeeksi tietoa vammoista ja sairauksista.	1	2	3	4	5
Erityisryhmien liikuntatoimintaan kohdistuu paljon epäluuloja ja kielteistä asennoitumista.	1	2	3	4	5
Erityisryhmien liikuntaa tulisi järjestää yhteistoimintana muiden liikuntaryhmien kanssa.	1	2	3	4	5
Erityisryhmien liikuntapalvelut on järjestetty hyvin ja tarpeita vastaavalla tavalla.	1	2	3	4	5
Pystyn osallistumaan haluamaani liikuntatoimintaan ja -tapahtumiin.	1	2	3	4	5
Pystyn osallistumaan liikuntapalvelujen sisällön suunnitteluun ja kehittämään niitä tarpeitani vastaaviksi.	1	2	3	4	5

täysin eri mieltä jokseenkin eri mieltä en osaa sanoa jokseenkin samaa mieltä täysin samaa mieltä

Liikunnan harrastaminen toteutuu omien kykyjeni ja tavoitteitteni mukaisesti.	1	2	3	4	5
Pystyn vaikuttamaan haluamassani määrin erityisryhmiä koskevaan päätöksentekoon.	1	2	3	4	5
Minua on rohkaistu tulemaan mukaan tavallisiin liikuntaryhmiin tai liikuntaseuraan.	1	2	3	4	5
Haluaisin osallistua enemmän seurojen järjestämään liikuntatoimintaan.	1	2	3	4	5
Itsekunnioitukseni ja omanarvontuntoni vahvistuvat liikuntapalveluja käyttäessäni.	1	2	3	4	5
Minun ei tarvitse hävetä vammaani tai sairauttani liikuntapalveluja käyttäessäni.	1	2	3	4	5
Olen saanut uusia ystäviä osallistumalla liikuntatoimintaan.	1	2	3	4	5

10. Kerro omin sanoin millaisia kokemuksia sinulla on erityisryhmien liikuntaan osallistumisesta.

11. Millä tavoin kaupungin järjestämää erityisryhmien liikuntatoimintaa voitaisiin mielestäsi parantaa? Mitä toiveita sinulla on toiminnan suhteen (uusia lajeja, liikuntamuotoja tms.)?

KIITOS VASTAUKSESTASI! 😊